

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID INSTITUTIONEN BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2010:3
ISSN 1654-0247

En ängel och en demon
En idéanalytisk studie om tendensromanen
En natt vid Bullar-sjön av Emilie Flygare-Carlén

YVONNE FÄLLSTRÖM
CHARLOTT HJÄLM

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© **Yvonne Fällström/Charlott Hjäl**
Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: En ängel och en demon. En idéanalytisk studie om tendensromanen *En natt vid Bullar-sjön* av Emilie Flygare-Carlén.

Engelsk titel: An angel and a demon. An idea analysis study of the tendency novel *One night at Bullar Lake* by Emilie Flygare-Carlén.

Författare: Yvonne Fällström & Charlott Hjälms

Kollegium: 1

Färdigställt: 2009

Handledare: Christian Swalander

Abstract: The purpose of this master's thesis is to describe by a gender approach what ideas and values are expressed in the novel *One Night at Bullar Lake* and how they do coincide to a tendency. We also want to discuss authority and class divisions and how these can be connected to the novel and the author. Our final question is to examine in what way the voice of the female author is represented in the novel.

To approach our material we use Yvonne Hirdman's theories about the construction of sexes and Susan Sniader Lanser's work about voices of female authors, as well as Horace Engdahl's studies about the silent voice in literature. We also use Pierre Bourdieu's theories regarding the discussion about class divisions and authority.

The method used for analysing the novel is a descriptive idea analysis where we have developed two ideal types on the basis of Åsa Arping's research concerning the female situation around the 1840`s. The result of the study shows a novel with several meanings. Apart from the religious theme about the revivalist movement which the novel is based on, appear questions concerning the self-fulfilment and independence of women. The novel can be seen as an example of how female authors could find a way to express themselves in a literary world dominated by men.

Nyckelord: Emilie Flygare-Carlén, genus, makt, litteratursociologi, idéanalys, författarnärvaro, fält, symboliskt kapital

Innehållsförteckning

1. INLEDNING.....	1
1.1 BAKGRUND.....	1
1.1.1 Tendens.....	3
1.1.2 Genus och makt.....	5
1.1.3 Författarnärvaro.....	7
1.2 PROBLEMBESKRIVNING OCH FORSKNINGSPERSPEKTIV.....	8
1.3 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	9
1.4 URVAL.....	10
1.5 AVGRÄNSNINGAR.....	10
2. TIDIGARE FORSKNING OCH LITTERATURGENOMGÅNG	11
3. TEORI.....	14
3.1 SKRIVANDETS PARADOX	14
3.2 DEN IMPLICITA RÖSTEN.....	14
3.3 FEMINISTISK NARRATOLOGI.....	15
3.4 MAKTSTRATEGIER OCH TAKTIK.....	17
3.5 BOURDIEUS SOCIOLOGISKA MODELL.....	18
4. METOD.....	19
4.1 BESKRIVANDE IDÉANALYS.....	19
4.2 ANALYSMODELL.....	20
4.2.1 Dilemmat att delta i det samtida samtalet, vilket delvis ifrågasätter den egna kvinnorollen.....	22
4.2.2 Dilemmat med blygsamhet och ambition, att finna sin röst utan att bryta med konventionen.....	22
5. SAMTIDEN, FÖRFATTAREN OCH VERKET.....	24
5.1 DEN SAMHÄLLELIGA KONTEXTEN.....	24
5.1.1 Religionens betydelse.....	25
5.1.2 Utbildningsväsendet.....	27
5.1.3 Den klassbundna konventionen.....	28

5.2	EMILIE FLYGARE-CARLÉNS LIV.....	29
5.2.1	1807-1826.....	29
5.2.2	1827-1832.....	30
5.2.3	1833-1836.....	31
5.2.4	1837-1840.....	32
5.2.5	1841-1851.....	32
5.3	EMILIE FLYGARE-CARLÉNS FÖRFATTARSKAP.....	33
5.3.1	Det litterära rummet.....	33
5.3.2	Författaren Emilie Flygare-Carlén.....	34
5.4	<i>EN NATT VID BULLAR-SJÖN</i>	35
5.4.1	Resumé av <i>En natt vid Bullar-sjön</i>	36
5.4.2	Mottagandet av <i>En natt vid Bullar-sjön</i>	40
6.	RESULTAT OCH ANALYS.....	41
6.1	DILEMMAT ATT DELTA I DET SAMTIDA SAMTALET VILKET DELVIS IFRÅGASÄTTER DEN EGNA KVINNOROLLEN.....	42
6.1.1	Vilka idéer och värderingar framträder i Emilie Flygare-Carléns <i>En natt vid Bullar-sjön</i> och hur sammanfaller dessa till en tendens, ett uttryck för en intention hos författaren att påverka läsaren i en viss riktning?.....	42
6.1.2	Vilken är tendensen i <i>En natt vid Bullar-sjön</i> ?.....	48
6.1.3	Hur aktualiseras aspekter som klass och makt i <i>En natt vid Bullar-sjön</i>	51
6.2	DILEMMAT MED BLYGSAMHET OCH AMBITION, ATT FINNA SIN RÖST UTAN ATT BRYTA MED KONVENTIONEN.....	53
6.2.1	Hur kommer författarnärvaron till uttryck i texten, vilken är dess röst?.....	54
7.	DISKUSSION OCH SLUTSATS.....	58
7.1	FRÅGESTÄLLNING ETT.....	58
7.2	FRÅGESTÄLLNING TVÅ.....	60
7.3	FRÅGESTÄLLNING TRE.....	61
7.4	FRÅGESTÄLLNING FYRA.....	63
7.5	SLUTSATS.....	65
	SAMMANFATTNING.....	68
	KÄLLFÖRTECKNING.....	69
	BILAGA 1	

Ingen konstnärlig genre kan bygga på ren underhållning. Också för att vara underhållande, måste den beröra något väsentligt. Ty bara det mänskliga livet, eller i varje fall något som står i direkt samband med det, kan ju vara underhållande. Och detta mänskliga måste speglas från en något så när väsentlig sida, dvs., måste ha någon grad av levande *realitet*.

(Michael Bachtin ur *Det dialogiska ordet* 1988, s.33)

1. Inledning

Då vi nu närmar oss slutet på vår utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap har vi hunnit få en inblick i de olika områden som innefattas av ämnet. Det som särskilt fångat vårt intresse har varit den litteratursociologiska delen och när vi nu har fått möjlighet att genom uppsatsen få fördjupa oss i något så har valet varit lätt. Det känns helt enkelt roligt att få göra en djupdykning i ett författarskap, se på förutsättningar, fundera på hur mycket samtiden har påverkat vad som skrivits och hur det skrivits. Vad ville författaren förmedla med sitt skrivande?

Varför det blev just Emilie Flygare-Carlén och *En natt vid Bullar-sjön* har flera förklaringar. En är att boken stått i Yvones bokhylla sedan 1973 och haft något mytomspunnet över sig. Det finns släktingar i trakten av Bullarsjön och av någon anledning så har det förmedlats en trolsk stämning, något kraftfullt och mystiskt bara genom namnet Bullarsjön och ”Bullingar”. För Charlotts del så har det väl mer varit utmaningen att få ta sig an en kvinnlig författare som med sådan kraft slog sig in på den svenska bokmarknaden i en tid då det var ganska outtalat, men självklart, inom vilka gränser en kvinnlig författare skulle röra sig. Här kom då en kvinna som vågade sig ut på havet, som vågade ifrågasätta patriarkatet och med en klarsynthet över mänsklig psykologi kunde fånga mångt och mycket av sin samtid på papperet.

För att undvika upprepandet av hela Emilie Flygare-Carléns namn har vi underlättat för såväl läsaren som oss själva genom att benämna författaren med hennes initialer EFC.

1.1 Bakgrund

Enligt Anders Öhman, docent i litteraturvetenskap vid Umeå universitet, är den drygt 2000 sidor långa romanen, *Les Mystères de Paris* av Eugène Sue inledningen på ett nytt sätt att skriva. Den kom ut som en följetong, i den franska dagstidningen *Journal des Débats*, under sommaren 1842 till hösten 1843 (Öhman 2002, s. 23). I Sverige gav Sues roman upphov till en helt ny genre som i litteraturhistorien betecknats ”sensationsromanen”. Bland annat skrev kritikern Henrik Schuck i *Illustrerad svensk litteraturhistoria* att 1840- och 50-talen var sensationsromanens gyllene tid här i Sverige. Många svenska författare tog intryck av Sues roman men det fanns föregångare till hans sensationsroman som till exempel Victor Hugo med *Ringaren i Notre Dame* (1831). Sues roman anses ändå vara den som påverkat andra författare mest (Öhman 1990, s. 11).

Sensationsromanen är ett av många namn som denna speciella genre kom att kallas, sociala äventyrsromaner är en annan benämning. Utmärkande för genren är att de är spännande intrigromaner med humor och allvar. Skildringen karakteriseras av en spännande intrig där ett budskap om missförhållande i samhället eller kritik mot maktförhållande i författarens samtida framhålls (Öhman 2001, s. 8). EFC var en av de svenska författare som tog intryck av den nya stilen. 1847 kom hennes roman *En natt vid Bullar-sjön* ut där det under titeln i boken uttryckligen står tendensroman, vilket räknas som ytterligare ett namn på denna nya genre. Kritikern Alf Kjellén, som skrivit en litteraturvetenskaplig monografi om EFC:s författarskap, anser *En natt vid Bullar-sjön* vara ett tydligt exempel på hur EFC inspirerats av den franska romankonsten genom att hennes författarstil gått från en frodig fantasifull till en mer våldsam och melodramatisk stil (Öhman 1990, s. 13).

Faktum är att det, liksom Öhman framhåller, inte finns någon övergripande term för just den här stilen på romaner. Namn som sensationsroman, social roman, äventyrsroman, följetongsroman, tendensroman, melodramatisk roman, romanesk roman eller romantisk roman har i Öhmans resonemang fått bilda en grupp under samlingstermen social äventyrsroman. Med den avser han, även om han inte anser den heltäckande, att den passar bäst för den typen av romaner där äventyrsromanen kombineras med en genre som innefattar den sociala romanen (Öhman 1990, s. 27).

Tendensromanen, med den meningen att föra fram en åsikt, gav kvinnliga författare ett verktyg att delta i den litterära miljön. I *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* beskrivs kvinnliga författares verksamhet som en ständig konflikt mellan romantisk självförståelse att vara kvinna och ändå skriva, och ett djärvare kall att kliva fram som författare. De kvinnliga författarna saknade ett verksamhetsfält där de var accepterade författare (Nordisk kvinnolitteraturhistoria 2 1993, s. 145-147). Tendensromanen kan möjligen ha varit ett sätt för EFC att visa att hon ville vara med i den litterära miljön, som under 1840-talet inspirerades av Sues roman att behandla sociala problem i skildringarna.

Samtidigt som vi vill beskriva vilka tendenser, idéer eller värderingar EFC:s roman *En natt vid Bullar-sjön* kan tänkas innehålla, är vår mening också att se hur författarnärvaron, hennes budskap genom handlingen, går att finna och analysera i verket. Litteraturforskaren vid Göteborgs universitet Åsa Arping, tar i sin avhandling upp problemet med att förena författarskapet med en kvinnoroll och hur romanen präglas av ett sökande efter trovärdighet (Arping 2002, s. 124). Att använda sin författarröst ser Arping som ett verktyg för den kvinnliga författarkåren att nå ut i den manliga litterära sfären och samtidigt få vara med i spelet om makten över att få inflytande i det offentliga samtalet (Arping 2002, s. 12-15). Arping lägger fokus på de kvinnliga författarnas dilemma. Med det menar hon den svåra valsituation som de kvinnliga författarna befann sig i, att arbeta och göra karriär som författare samtidigt som det valet hotade kvinnans rykte och hennes kvinnlighet. Dilemmat som romanförfattarinnorna befann sig i innebar således att motstridiga krav skulle uppfyllas, om de skulle skriva och samtidigt vara ärbära kvinnor. Detta diskuterar Arping i avhandlingen som fenomenet om skrivandets paradox, där hon visar hur skrivandet var en möjlig väg till att delta i det samtida samtalet, men på bekostnad av anseendet att vara kvinna (Arping 2002, s. 15, 34f). Vi har inspirerats av Arpings tankegångar och urskiljt två dilemman ur hennes resonemang som vi använder i vår analysapparat för att bearbeta våra

frågor. De här två valsituationerna visar bland annat de motstridiga krav en romanförfattarinna ställdes inför vid mitten av 1800-talet.

1.1.1 Tendens

I Svenska akademiens ordlista (1973, s. 529) förklaras tendensroman med att det är en roman med utpräglat syfte.

Enligt litteraturhistorikern och professorn Otto Sylwan i *Svensk litteratur vid adertonhundratalets midt 1830-1860* (1903, s. 345) så var det Carl Jonas Love Almqvist som genom sin *Det går an* lanserade den första tendensromanen i Sverige. I inledningen till *C.J.L. Almqvist Samlade verk 30* (1997, s. VIII) skriver Öhman, att skillnaden mellan den historiska romanen à la Walter Scott och den historiska äventyrsromanen, som blev så populär i Sverige under 1840-talet, är att den förstnämnda på ett objektivt sätt försöker återge en historisk händelse, medan den historiska äventyrsromanen genom intrigen försöker pröva samtida moraliska värden. Tendensromanen verkar ha varit livligt debatterad bland de författare som omger EFC. Almqvist försvarar i en artikel i Aftonbladet den 17 oktober 1846 den moderna romanen och hävdar att syftet med den äventyrliga intrigen är att lyfta fram moraliska dilemman (Almqvist 1997, s. XI).

Sues stil beskrivs av Almqvist som allvarsam och reflexiv, att den ger läsaren inblick i såväl politiska som filantropiska och ekonomiska frågor (Almqvist 1997, s. XII). Detta beskriver Almqvist i två artiklar i Aftonbladet den 17 och 19 juni 1847 i vilka han för en djupare argumentation för tendensromanen. Han menar där att det handlar om berättartekniska frågor, om inte romangestalterna eller händelseförloppet förmedlar budskapet utan överlämnar reflektionen till läsaren, då är det "tendens". Den störste i denna genre anser Almqvist Alexandre Dumas (1802-1870) vara (Almqvist 1997, s. XIII). I *Herrarna på Ekolsund* (Almqvist 1997, s. 14) beskriver Almqvist också sin syn på tendensromanens syfte genom sin inledning av andra kapitlet:

Hela denna berättelse är, till skillnad från filosofers reflekterande arbeten, egnad åt beskrifningen af en kedja äfventyr blott. Dessa äfventyr kunde visst också gifva ämne till många och märkvärdiga betraktelser. Men vi öfverlåta dem åt andre, och gå, för egen del, endast till händelserna.

I *En natt vid Bullar-sjön* (1847) lämnade EFC familjeromanens genre för att istället skriva just en ideologisk roman, en tendensroman. Enligt Kjellén (1932, s. 336) skedde detta under stark påverkan av Sue (1804-1857), vars stora samhällsromaner *Parisiska mysterier* kom ut i svensk översättning 1844 och *Den vandrande juden* kom 1845, båda verken fick en enorm genomslagskraft (Kjellén 1932, s. 333). Sue skrev historiska äventyrsromaner och lyckas genom sin hjälte ta upp ämnen som annars var förbjudet stoff (Lauritzen 2007, s. 287).

Monica Lauritzen, docent i engelskspråkig litteratur och kulturproducent vid Sveriges Radio, menar att *En natt vid Bullar-sjön* var den första roman där EFC klart uttalade att det var en tendensroman, men även många av hennes tidigare verk har haft klara ideologiska motiv (Lauritzen 2007, s. 345). EFC beskriver i ett brev av den 25 maj 1847 till sin bror Carl Peter Smith, hur hon lagt ner sin själ i detta arbete och att det inte som kvinna har varit så lätt att fördjupa sig i ämnet (Lauritzen 2007, s. 345). Äktenskapet och läseriet var två centrala frågor vid denna tid och EFC har ofta behandlat kvinnans roll, inte minst vad gäller barn födda utom

äktenskapet, i sina romaner. Nu lyfter hon fram ett annat ämne, läseriet, i vilket hon även innefattar kvinnans roll och plats i samhället (Lauritzen 2007, s. 245-247).

Författarkollegan CF Ridderstad hade, liksom EFC, förstått tendensromanens möjlighet att i Sues anda förmedla farorna som väckelserörelsen förde med sig och skrev romanen *Stockholms mysterier*. Senare författare som August Strindberg (1849-1912) använde termen tendens i en mer negativ bemärkelse, då han ansåg att gestalterna i en tendensroman hade svårt att få eget liv, eftersom romanen genomsyrades av budskapet (Eklund 1974, brev 14:51; 1901). Detta påstående ter sig remarkabelt, då det i Svensk Litteraturtidskrift från 1956 (s. 32) står att Strindberg ägnade sig åt sträng tendensdiktning i vilken han kraftfullt lyfte fram olika krav på förändringar i samhället.

Även på 1900-talet tas tendens upp genom Karin Boyes *Tendens och verkan* (1935, s. 45-53). Hon skriver där om svårigheten av att gradera diktverk och visar på hur enstaka ord kan väcka kedjor av orsakslänkar i olika riktningar. Hon menar att dessa olika riktningar och syften är diktens tendens. Boye sammanfattar tendens på följande sätt:

Diktaren överlämnar ingen saklig stafett i läsarens händer. Han utsätter honom för den påverkan, som strömmar från djupare liggande, affektiva lager av personligheten. Där, först där är diktens egentliga riktning att söka – om man så vill: tendens.

Detta kan jämföras med litteraturforskaren och kritikern Horace Engdahls resonemang (1994, s. 86f) då han skriver om Mallarmés sätt att skriva genom att författarrösten står för en grundton, har ett budskap, som skall frambringas på ett så ödmjukt sätt, så att det blir läsaren som själv formar det, samtidigt som det ligger i texten utan att synas. Skriver man för tydligt så mister budskapet sin effekt.

Tendensromaner var i ropet under denna tid och debatterades flitigt i de kretsar som EFC rörde sig. Det förefaller därför som ett ganska naturligt val för sonen Edvard att välja just detta ämne för sin avhandling vid den filosofiska fakulteten i Uppsala. Flygares avhandling var på 15 sidor, den blev klar 1851 och hette *Om Tendens-Romanen*. Syftet med avhandlingen var dels att klargöra vad som avses med tendensroman, dels att granska den kritik som framkommit från vetenskapligt håll. Flygare har följande förklaring till vad tendensroman är:

det tendensromanen är en roman, i hvilken författaren söker bibringa läsaren en viss öfvertygelse i någon social fråga. (Flygare 1851, s. 3).

Kritiken som han framför består i uppfattningen om att författarna använder romanen för att föra ut sitt eget budskap och att romanen som konststart därför utnyttjas och nedklassas. Om detta säger Flygare att det är verket i sig och inte vad författaren menade, som man skall ta i beaktande. Han medger att vissa romaner har blivit så färgade av sitt budskap så att dess konstnärliga värde har blivit lidande, men han menar att det inte är något unikt för just tendensromaner. Samtidigt säger han, att ett budskap visst inte behöver betyda något negativt för verkets estetiska värde (Flygare 1851, s. 5). Flygare säger vidare att tendensromanen är ett bra forum att ta upp sociala och politiska frågor i, eftersom man kan spegla dem genom verkets gestalter, detta till skillnad från den lyriska poesin, som han menar inte kan

ha samma naturliga verklighetsförankring (Flygare 1851, s. 6f). Härefter gör han en liten historisk exposé vari han daterar tendensromanen till 1830-talets Frankrike och de samhällsomstörtande händelser som skedde där genom julirevolutionen (Flygare 1851, s. 8f). Han tar främst upp de två författarna George Sand, som beskrev relationer från ett socialt perspektiv, och Sue, som behandlade mer ekonomiska frågor. Han anser att båda författarna genom sina romaner har kommit i åtnjutande av en politisk rang (Flygare 1851, s. 11). Flygare beskriver även utvecklingen av tendensromanen i England där det vaknat ett intresse för vardagsskildringar från de lägre klasserna och beskrivningar av för dem aktuella frågor (Flygare 1851, s. 13f). Här nämner han bl a Charles Dickens *Oliwer Twist* som ett målande exempel på en tendensroman. Då han kommer in på svenska exempel tar han upp Almqvist och pseudonymen Onkel Adam som frontfigurer, men man kan kanske ana att han har sin mamma i tankarna då han skriver:

Redan den ifrågavarande litteraturens så stora spridande och popularitet, äfvensom den omständigheten att denna konstform valts af så många bland samtidens utmärkta författare, torde i någon mån jäfva oviljan mot tendensromanen. (Flygare 1851, s. 14).

Flygare avslutar sin avhandling med att konstatera att tendensromanen är ett barn av sin tid och att avhandlingen endast har behandlat den estetiska delen. Beträffande själva tendensen, budskapet som sådant, säger han att även den verkar vara kopplad till tidsandan och det nya demokratiska synsättet, men att hans avhandling inte är det rätta forumet för behandling av den saken. Att poesin får göra sig åt sidan för romanen hävdar han också vara frukterna av den moderna andan, där rastlöshet och framåtanda gör att poesin ter sig lite förlegad och tidskrävande (Flygare 1851, s. 14f).

Eftersom EFC själv benämnde *En natt vid Bullar-sjön* som en tendensroman och vi i denna uppsats skall göra en idéanalytisk studie av detta verk, så faller det sig naturligt att välja en definition som vi känner avspeglar EFC:s intention med begreppet. Utifrån detta resonemang har vi valt att definiera tendensroman som en roman som på ett underförstått sätt vill peka på fenomen i samhället och väcka debatt.

1.1.2 Genus och makt

Eftersom vår undersökning utgår från ett genusperspektiv och på så vis berör begrepp som genus, kön och makt, vill vi här förklara hur vi ser sambandet med dessa begrepp och EFC:s roman. Eftersom romanen ger ett avtryck av den aktuella tiden i Sverige, är det av betydelse att låta begreppen få en historisk kontext. Därigenom underlättas förståelsen för hur de har relevans i denna studie. Då vi tar upp problematiken kring isärhållande av könen, genuskontrakt och maktstrategier använder vi oss av formuleringar som vi hämtat från historikern och forskaren i kvinnohistoria, Yvonne Hirdman. Med hjälp av Hirdmans teori om genussystemet kan vi lättare formulera hur romandebatten hanterade manligt och kvinnligt.

Arping diskuterar hur det under tidigt 1800-tal pågick en omformulering av könsrollerna, som hade sin grogrund i borgerskapets syn på att varje människa hade sin speciella plats och uppgift. Denna uppdelning utgick från biologisk och

psykologisk olikhet. Kvinnorna skulle därmed tillhöra hemmets sfär medan männen uppmuntrades att ägna sig åt offentliga ärenden (Arping 2002, s. 18f). Samtidigt ökade kvinnliga författares betydelse om man ser till efterfrågan och produktion av deras verk, så att t.o.m. kritiker började tala om en ”qvinlig öfversvämning” inom den litterära sfären (Arping 2008, s. 56). Detta var en motstridighet som naturligtvis skapade oordning och upplevdes som ett hot mot samhället.

Under denna tid skakade författaren Almqvist om samhällets grundmurar med sin skandalomsusade roman *Det går an* (1839) vilken skapade en het debatt om frågor kring kärlek, kvinnans ställning och frihet inom äktenskapet (Arping 2002, s. 46). Hirdman resonerar i sin genusteoretiska bok om genusordningens hot mot samhällets stabilitet. Hon jämför kvinnor med fenomenet om ungdomen, som ständigt hotar samhällsordningen och att det inte hjälper att tala dem till rätta. ”Genusordningen är här uttryckligen den stora, sociala ordningen – källarvåningen i det samhälleliga huset. Den måste ju vara stabil, annars rasar hela rasket. Och det är just rasrisken som skapar rädslan: stor oordning hotar” (Hirdman 2003, s. 102). Kvinnans rättigheter var ofta ett problem som togs upp på dagordningen. När det gamla samhället med rangordning övergavs bit för bit för införandet av nya näringsfriheter, bl.a. avvecklingen av skråtvånget 1846, förändrades också synen på samhällsdeltagarna. Kvinnofrågan fick så att säga luft under vingarna då efterfrågan på kvinnlig arbetskraft ökade och gamla stadgar om kvinnans arvsrätt och omyndighet omvärderades. Detta skapade också en debatt om kvinnans rätta plats och hur mycket plats kvinnan skulle ges i samhället. (Hirdman 2003, s. 109, 114).

Resonemanget för också tankarna till den litterära sfären där frågan om ”letting women in” diskuterades, alltså hur mycket utrymme kvinnan skulle få i bl.a. kulturspalter, recensioner, översättningar eller produktioner (Arping 2008, s. 56). Vi nämnde tidigare Almqvist, som argumenterade för kvinnans rätt, men vi vill också nämna Fredrika Bremer, som en av 1800-talets inflytelserika personer vad det gällde kvinnans ökade rättigheter. Hennes verk *Familjen H*** i Teckningar utur hvardagslifvet, I-III* (1830), öppnade dörren för att kombinera romanens underhållande berättelse med socialt engagemang, och att föra fram åsikter om t.ex. undervisning och äktenskap (Arping 2002, s. 40).

Hirdman menar att 1800-talets bild av kvinnofrågan, som handlade om att tilldela kvinnan mer utrymme, utmärks av en framgångsdiskurs. Med det menas att bakom debatten om kvinnofrågan döljs två s.k. lösningar på hur samhället skulle bemöta kvinnan. Den ena var skapandet av ett *extra, särskilt* rum. Kvinnorna fick genom särskilda s.k. ingångar tillgång till männens värld. Ett exempel är flickskolorna inom det mansdominerade utbildningsväsendet, men också inom politik och industri skapades dessa extra rum. Med den ökade kvinnliga arbetskraften utvecklades speciella avtal för kvinnor, bl.a. ”kvinnolöner”, där det definierades vad som var manligt och kvinnligt arbete. Den andra lösningen på kvinnofrågan var skapandet av ett *eget* rum för kvinnan att verka i, som t.ex. hushållsskolan som startades mot slutet av 1800-talet (Hirdman 2003, s. 116). Detta kan jämföras med den litterära sfären där de kvinnliga författarna kom att utveckla ett eget rum. Arping tar upp detta genom att beskriva rummet som en plats, vilken de kvinnliga

författarna använde att ”skriva in sig i, exploatera och överskrida” (Arping 2002, s. 21).

1.1.3 Författarnärvaro

I vår undersökning fokuserar vi på vad texten förmedlar och vilka budskap den kan ge. I samband med det vill vi också ge utrymme åt författarens perspektiv. På ett sätt behandlar vi författarnärvaron såsom en konstform. Dess syfte är inte bara att underhålla, utan också, som ett par av forskarna inom litteraturvetenskap och verklighetsförståelse hävdar, så kan man säga att den ”erbjuder djuplodande insikter i människans villkor” (Pettersson, Pettersson & Tyrberg 1999, s. 9). Då vi studerar närvaron av författaren i en litterär text inbegriper det också ett sätt att förstå den för verket aktuella verkligheten. Det är då av betydelse att visa hur denna verklighet eller författarnärvaro kommer till uttryck genom berättelsen, gestalterna, stilen och bildspråket (Pettersson et al 1999, s. 9).

Romanerna påstår förvisso ingenting; det är inte på det viset de kan påverka oss. Men de är, genom sitt innehåll och genom attityderna som manifesterar sig i berättandet, källor till läsoplevelser, och de läsoplevelsorna har både tankemässiga och känslomässiga inslag. Dessa upplevelser är visserligen inte mekaniska responser på en stimulus – de varierar från läsare till läsare och är uttryck för personliga ställningstaganden och reaktioner inför föreställningsstoffet som romanerna konfronterar oss med. (Pettersson et al. 1999, s 8).

Citatet ovan tycker vi belyser hur vi som läsare får en känsla av författarnärvaro, då vi kan uppfatta en slags ton i texten. Engdahl diskuterar begreppet *tonen* som har sitt ursprung från grekiskan, där olika tonarter förknippades med olika landskap, men också uttryck för mänskliga egenskaper och karaktärsdrag (Engdahl 1994, s. 12f). Det är med andra ord karaktären, eller på vilket sätt något framförs och anlägger en ton, som får oss som läsare att uppfatta vad som sägs och menas.

Den amerikanska litteraturforskaren Susan Sniader Lanser som bl.a. ägnat sig åt narratologi (studiet av berättarkonsten) och feministisk forskning, talar om den extrafiktiva rösten (*voice*). När vi som läsare tar del av den värld som berättas finns där en bakomliggande röst, vilken genom sin dolda närvaro blir betydelsefull för vad som kan läsas mellan raderna. Lanser menar, att vi som läsare själva skapar denna extrafiktiva röst och att dess funktion är att föra texten i ett visst perspektiv. Hon menar också, att författarnärvaron synliggörs när en text sätts i relation till sin omgivning (Lanser 1981, s. 86, 131-133).

Vi använder oss av Lansers teori om att de kvinnliga författarna intog olika förhållningssätt då de skildrade sina romanberättelser. Hon skiljer ut tre olika karaktärsdrag som utmärker de kvinnliga författarnas berättartekniker. Bland annat finns där en auktoritär röst (*authorial voice*), vilken vi koncentrerar oss på i denna uppsats. Den auktoritära berättarrösten intar en offentlig position och har ett maktövertag över texten. Den står utanför texten, men låter också gestalterna föra fram budskapen vid sidan om intrigen. Vidare kan texten framföras av en personlig, eller en kollektiv röst, som vi inte går närmare in på i denna studie, eftersom den inte stämmer överens med EFC:s närvaro.

Berättarrösten kan liknas vid ett rum där kriser, vars upplösning sker genom litteraturen, hanteras. De röster som Lanser undersökt, har använt litteraturen för att skapa sin egen litterära sfär och därmed haft möjlighet att påverka genom litteraturen (Lanser 1992, s. 7f).

1.2 Problembeskrivning och forskningsperspektiv

Problemet att definiera litteratur som god eller dålig har diskuterats under olika perioder. Problemet är inte enkelt eftersom det t ex inom den så kallade populärlitteraturen finns såväl trivial- eller kiosklitteratur som goda deckare och äventyrsromaner. Populärlitteraturen består alltså av en rad olika genrer där varje genre utmärks av att den vill gestalta, synliggöra och kartlägga en del av vår verklighet.

Under den tid som vi valt att undersöka, 1800-talets mitt, fanns en sådan period med diskussioner om vad som var god eller dålig litteratur. Kritiker ville få till stånd en uppdelning av litteraturen mellan hög och låg. Även om verken som behandlade spännande intriger, s.k. sociala äventyrsromaner, mottogs med reaktioner av förakt och anklagelser om kommersialism så lästes och lånades de av många. Kritikernas röster har emellertid gått isär, då vissa hävdade att de sociala äventyrsromanerna haft ett gott syfte, eftersom de visat på missförhållanden i samhället, medan andra anklagade dem för kommersialism och att de tjocka romanerna skrevs utifrån att ersättningen grundades på antalet ark. Denna debatt om populärlitteratur lever kvar än idag, fast frågan om honoraret inte längre är aktuell. Öhman hävdar att avfärdandet av nya former av kultur oftast berodde på en rädsla av att inte kunna få in det nya i ett fack med en bestämd plats, därför behövdes kategoriseringen av hög och låg litteratur (Öhman 2002, s. 7-10). Det finns med andra ord ett samhälleligt värde av att, ur ett forskningsperspektiv, uppmärksamma hur denna romangenre kom att utvecklas och debatteras vid 1800-talets mitt.

Vi finner detta område intressant, eftersom det både lyfter fram kvinnans roll i den litterära debatten och hur hon som författare faktiskt kunde föra fram sin åsikt, samtidigt som populärlitteraturen också kan ses som aktör i ett större sammanhang. I detta sammanhang handlar det om att föra fram en ny typ av roman där konst och politik får blandas, spännande intriger och social tendens får kombineras. Det handlar med andra ord inte bara om hur kvinnan lyfts fram som romanskrivare, utan också hur romanen kom att ta plats i den samtida debatten. Arping tar i sin avhandling upp fenomenet om att det var genom romanens röst, som de kvinnliga författarna gjorde sig hörda. Hon resonerar kring betydelsen av författarnärvaron, som medförde att författarens perspektiv, eller budskap, samspelade med textens berättelse (Arping 2002, s. 16f).

Professor Johan Svedjedal menar att litteratursociologin kan beskrivas som ett forskningsområde där man arbetar med att analysera produktion, distribution och konsumtion av litteratur (Furuland & Svedjedal 1997, s. 72). Eftersom man bildar sig en uppfattning om hela skönlitteraturen och samtliga skönlitterära företeelser, så måste även forskning från litteraturvetenskap, historia, etnologi och

socialpsykologi inhämtas. Svedjedal delar upp forskningen kring litteratur i tre områden.

- samhället i litteraturen, hur samhället framställs i skönlitteraturen
- litteraturen i samhället, hur skönlitteraturen fungerar som förmedlare av idéer
- litteratursamhället, här menas studier av litteraturens yttre villkor som bokmarknadens och bibliotekshistoriens utvecklingspåverkan (Furuland & Svedjedal 1997, s. 72-75).

Vår studie kan sägas befinna sig inom de två första av de tre forskningsområdena, eftersom vi dels strävar efter att lyfta fram EFC:s roll och möjlighet att utöva sitt författarskap genom att skriva tendensromanen, dels visar hur verket berättar om det samhällsklimat som rådde. Vår undersökning berör områden som att se ett litterärt verk i dialog med dess omvärld samt författarens närvaro genom sitt verk, vilket ingår i ”sociologisk poetik” (Svedjedal 1997, s. 79). Undersökningen placerar sig på så sätt inom litteratursociologin, ett litteraturvetenskapligt område inom biblioteks- och informationsvetenskap. Inom forskning, men också inom undervisning, är det vanligt att fokus läggs på s.k. kanoniserad litteratur, därför har en studie som denna relevans för att visa populärlitteraturens betydelse.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att, ur ett genusperspektiv, analysera romanens idéinnehåll samt försöka synliggöra budskap som texten förmedlar. Vi vill lyfta fram de tendenser, idéer eller värderingar som går att utläsa i berättelsen. Vidare är vår avsikt att studera, tolka och förstå texten mot en diskussion där författarnärvaron, textens förmedling och uttryck står i centrum.

För att uppfylla vårt syfte söker vi svar på följande frågor:

1. Vilka idéer och värderingar framträder i Emilie Flygare-Carléns *En natt vid Bullar-sjön* och hur sammanfaller dessa till en tendens, ett uttryck för en intention hos författaren att påverka läsaren i en viss riktning?
2. Vilken är tendensen i *En natt vid Bullar-sjön*?
3. Hur aktualiseras aspekter som klass och makt i *En natt vid Bullar-sjön*?
4. Hur kommer författarnärvaron till uttryck i texten, vilken är dess röst?

Som hjälp att finna svar på våra frågor har vi, efter inspiration från Arpings forskning, skapat en analysmodell där fenomenet om kvinnliga författares dilemma tas upp, vilket vi tidigare nämnt under bakgrundskapitlet. Meningen med användandet av två tankekonstruktioner (idealtyper) är att de ska fungera som en tolkningsram, då vi analyserar texten i romanen. Vi har valt att beskriva två slags dilemma, två valsituationer av motstridiga krav, där genus har en betydelse för hur kvinnliga författares texter skrevs och tolkades. Tankekonstruktionerna ska fungera som vårt analysverktyg för att hjälpa oss att sortera materialet. Vi har för avsikt att leta efter idéer och uttryck som säger oss något om vad författaren vill förmedla, samt hur hennes närvaro lyser igenom i texten. Användandet av våra dilemman ger oss en vägledning i vår förståelse av vad vi ämnar undersöka, eftersom de ger oss en bild av det samhälle som omger romanen och därmed underlättar för oss att få fram ett rättvisande svar på vår frågeställning. De hjälper oss med andra ord att få en struktur på materialet, att relatera texten till världen utanför romanen.

1.4 Urval

Vi har utgått från upplagan från år 1885 av flera orsaker. Om vi hade valt originalutgåvan från 1847 hade detta medfört stora praktiska svårigheter eftersom vi inte har lyckats få tag på några egna exemplar av den. I så fall hade vi varit hänvisade till originalutgåvan på Kungliga Biblioteket i Stockholm där den finns som ett exemplar. Den får inte utlånas utan handhas som läsesalsexemplar. För att genomföra denna studie ansåg vi att vi behövde varsitt exemplar av *En natt vid Bullar-sjön*, romanen består dessutom av tre delar, så vår strävan var att komma så nära originalutgåvan som möjligt. Detta gjorde att vi sökte oss till det tidigaste, minst omarbetade och inte förkortade exemplaret som gick att låna eller köpa, vilket var utgåvan från 1885.

1.5 Avgränsningar

I undersökningen utgår vi från romanen *En natt vid Bullar-sjön* (1847), vilken betecknas som EFC:s debut i kategorin tendensroman. Vi begränsar oss tidsmässigt huvudsakligen till 1840-talet. Vi kommer i huvudsak att utgå från den svenska samhälleliga kontexten och mottagandet här, trots att hennes verk blivit översatta till många språk. Vid några tillfällen har vi dock funnit det relevant med en jämförelse över landsgränsen. Genom att verket utkom för så länge sedan är vi hänvisade till det material som finns i skriftlig form. Detta gör att de reaktioner som lämnat avtryck i annan form vid denna tid, har gått förlorade för oss.

2. Tidigare forskning och litteraturgenomgång

Den forskning som vi tar upp här handlar bl.a. om romanens utveckling i Sverige, framför allt kvinnliga romanförfattares genombrott och betydelse, där den kvinnliga författarens roll och röst i den svenska romanens framväxt diskuterats. Utgångspunkten är naturligtvis EFC:s verk från 1847 *En natt vid Bullar-sjön*, som anses vara hennes samhällsdebut och betecknas som en tendensroman. Vi har använt en upplaga från 1885. Vi har också använt oss av hennes självbiografi *Skuggspel* (1865), *Minnen af svenskt författarlif 1840-1860* (1878) och *Efterskörd från en 80-åringens författarebana* (1888) samt sonen Edvard Flygares avhandling *Om tendens-romanen* (1851).

Litteraturvetaren Maria Löfgren har skrivit en doktorsavhandling, *Emancipationens gränser. Emilie Flygare-Carléns 1840-talsromaner och kvinnans ställning* (2003). Detta är en genusorienterad avhandling där motiven kärlek, samhälle, identitet och äktenskap diskuteras utifrån sex av EFC:s romaner. En av de sex romanerna är just *En natt vid Bullar-sjön*. Hennes avhandling riktar stor uppmärksamhet på hur kvinnan beskrivs inom äktenskapet samt hur den synen möjliggör och begränsar kvinnans makt i samhället i övrigt. Den är ett porträtt av EFC:s 1840-talsromaner, där Löfgren menar, att den franska romankonsten inspirerade det litterära klimatet under 1840-talet i Sverige. Detta genom utmärkande drag, dels av en spänningsfull och effektladdad intrig, dels av en samhällstillvändhet där också verklighetens mörka sidor med sociala problem berörs. Romantypen använder sig också av en överdriven romantisk och delvis melodramatisk stil, vilket medför en mättad och extrem handling, där berättelsen pendlar mellan olika sensationsfyllda situationer (Löfgren 2003, s. 153). Termen samhällstillvändhet återkommer i resonemanget kring denna nya romanstil, vilket Löfgren anser är något man i forskning ofta bortsett från och istället fokuserat på att berättarstilen skulle ha kommersiella syften. Löfgren pekar på att det kommersiella syftet först gör sig gällande under 1850-talet, då uppdelningen av romanen i högt och lågt blev mer uttalad (Löfgren 2003, s. 155). Att romanstilen hade en annan funktion än att bara vara melodramatisk och intrigmättad, menar Löfgren visar just handlingens samhällstillvändhet. 1840-talets populärroman medförde att samhället, tidens idéer och frågor kunde diskuteras och prövas. Detta menade hon, öppnade vägar för författare som EFC (Löfgren 2003, s. 156f).

Tendensromanens syfte är med andra ord inte bara att underhålla, utan snarare att övertyga och bevisa, samt undervisa läsaren om ett samhällsligt problem.

Johan Svedjedal diskuterar i sin artikel *Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden*. (1997) frågan om vilka syften litteraturen skrivs för. Han tar upp att en analys av litteraturen kan centreras kring vilka grepp författaren använder för att fånga läsaren, antingen det är för att underhålla, övertyga eller upplysa (Svedjedal 1997, s. 79). Anders Pettersson, Torsten Pettersson och Anders Tyrberg resonerar inom samma område i sin artikel *Litteratur som ett perspektiv på verkligheten. En introduktion till temat och till antologin*. (1999) litteraturens roll samt möjlighet att förmedla bilder av en verklighet. Deras forskning undersöker hur litteraturen både har en funktion som förmedlar en verklighetsförståelse och står för ett konstnärligt uttryck.

En annan skildring där EFC behandlas, och som varit betydelsefull för vår undersökning, är biografen *En kvinnas röst. Emilie Flygare-Carléns liv och dikt.* (2007) av Monica Lauritzen. Boken ger en utförlig beskrivning av EFC och hennes ställning som kvinna och författare i ett samhälle där män hade makten över ordet. Att romanen var kontroversiell för sin tid diskuterar Lauritzen, då hon nämner att recensenterna ansåg att EFC gått utanför sin förväntade kvinnliga författarroll då romanen gjort anspråk på områden som författarinnan tidigare inte behandlat (Lauritzen 2007, s. 352). Genom att läsa Åsa Arpings avhandling *Den anspråksfulla blygsamheten. Auktoritet och genus i 1830-talets svenska romandebatt.* (2002) får man en god inblick i den forskning som tagit upp romanens genombrott och utveckling. Hon belyser även forskning kring kvinnans del i den litterära debatten och hur historieskrivningen försummat betydelsen av den aktiva kvinnans deltagande och betydelse för romanskrivandet. Forskningen är till stor del lagd till Sverige, men Åsa Arping tar även upp sidospår som hänvisar till utländsk litteratur. Hennes avhandling rör 1830-talets romandebatt, där fokus ligger på auktoritet, taktik och genus. Hon beskriver hur kvinnliga författare genom sin författarnärvaro, sin röst, kunde skapa sig en arena i den litterära debatten. Arping använder sig av Hirdmans teorier kring konstruktionen av manligt och kvinnligt. Likaså tar vi hjälp av Hirdmans forskning i *Genus - om det stabila föränderliga former* (2003), för att få en ökad förståelse av hur föreställningen kring manligt och kvinnligt ur ett historiskt och socialt perspektiv sett ut.

I *Beröringens ABC* (2005), som är en essä om rösten i litteraturen av Engdahl, tas olika aspekter av författarnärvaro upp. Bland annat diskuterar Engdahl fenomenet om textens stämma, tonen, som uppstår genom den tysta läsningen. Likaså använder vi Susan Lanser Sniaders, som studerat kvinnliga författare under 1700- och 1800-talet, teorier om de kvinnliga författarnas berättarstilar, vars utmärkande drag hon delar in i tre förhållningssätt, auktoritärt, personligt eller kollektivt. Birgitta Holm har också skrivit om kvinnans röst och roll i den svenska romanens framväxt i monografen *Fredrika Bremer och den borgerliga romanens födelse* (1981). Där för hon fram tanken om att romanen deltar i ett samtida samtal och att det var ett sätt för den kvinnliga författaren att föra fram ett budskap och samtidigt legitimera sig som författare. Lisbeth Larssons forskning inom samma område är också av värde för oss, de artiklarna återfinns i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* band 2 (1993).

Bourdieu's teorier är centrala i vår uppsats och vi har till stor del utgått från litteratur av Donald Broady om Bourdieus teorier. Broady försöker förklara begreppen så att de stämmer in på svenska förhållanden. Bourdieus teorier är ju skrivna utifrån det franska samhället och en helt annan struktur beträffande klasser och maktuppbyggnad, varför det varit bra att få dessa skillnader belysta. I Broadys *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg* (1998) går han bl a in på hur man kan behöva modifiera teorierna för att få dem anpassade till svenska förhållanden. Vi har vidare använt Furuland och Svedjedals *Litteratursociologi, texter om litteratur och samhälle* (1997) vari såväl Bourdieu som Broady och Mikael Palme finns representerade. Av Bourdieus egna verk är det huvudsakligen hans *Kultursociologiska texter* (1994) som vi använt.

För att förstå samhällets påverkan och textens möjlighet att föra fram ett budskap för den kvinnliga författaren, så har det varit viktigt för oss att ta del av studier om

hur litteraturtraditionen har sett ut från det att romanen fick sitt genombrott fram till modern tid. Gunnar Hanssons studie. *Den möjliga litteraturhistorien* (1995) och Anna Williams *Stjärnor utan stjärnbilder. Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet* (1997) är exempel på sådant material. Ytterligare material som tar upp kvinnans ställning som författare och hur kritikernas röster påverkade hennes förutsättningar för att vara en etablerad och trovärdig författare har vi funnit i bl.a. Alf Kjelléns studie *Emilie Flygare-Carlén*. Det är en litteraturhistorisk studie från 1932, som på ett sätt ger en samtidsskildring av vår författare, dock med noteringen att Kjelléns uppfattning var att *En natt vid Bullarsjön* skrevs av kommersiella syften. Kjellén tar i studien *Sociala idéer och motiv hos svenska författare under 1830- och 1840-talen* (1937) upp fenomenet romanernas samhällstillvändhet. Anders Öhmans forskning om populärlitteratur och den sociala romanen under 1841-1859 i Sverige har gett oss viktiga upplysningar om det litterära klimatet och problematiken, som kunde uppstå då man blandar spännande intriger med social tendens i berättelser. Han redogör för detta i utgivningarna *Äventyrets tid*. (1990) och *Populärlitteratur. De populära genrernas estetik och historia* (2002). Vi har också undersökt utländsk litteratur där också populärlitteratur tas upp. Den engelska respektive amerikanska litteraturforskaren Elizabeth Egers *Women, Writing and Representation* (2001) och Janice Radway's *Reading the Romance* (1984) skriver bl.a. om föreställningen om populärlitteraturen och hur den kom att förknippas med kvinnliga författares behandling inom den litterära sfären.

Eftersom vår undersökning grundar sig på en idéanalytisk metod har vi studerat relevanta studier och uppsatser, som rört sig inom samma område. I vår tidiga skrivprocess fick vi inspiration av författaren, tillika litteraturforskaren, Jonas Anshelms studie *Förnuftets brytpunkt. Om teknikkritiken i PC Jersilds författarskap* (1990). Han bearbetar Jersilds berättelser i syfte att studera hur det litterära berättandet, som ett av flera uttrycksmedel, kan användas för att diskutera ett samhällsligt problem. Sara Urgers *Det var väl ändå litteratur det hela skulle handla om? En idéanalys av värderingar kring Augustpriset i svensk dagspress* (2008) samt Sofia Hög och Nina Sundbergs *Den paradoxala kvinnan. En studie av Victoria Benedictssons och Mathilda Mallings kvinnoporträtt under 1880-talets sedlighetsdebatt*. (2008) är två magisteruppsatser vi studerat som exempel på idéanalytiska studier. Vi vill också nämna Louise Hellströms magisteruppsats *Den som finge göra bekantskap med en sådan kvinna. En studie om Madame de Staël och det tidiga 1800-talets litterära offentlighet* (2005) som diskuterar kvinnligt författarskap i kombination med problematiken för kvinnor att agera offentligt under 1800-talet. Intressant i hennes undersökning är den jämförelse hon gör kvinnliga författare emellan, och den påverkan de haft av varandra, där hon också hänvisar till EFC som en dominant författare under 1840-talet, vilket naturligtvis också gynnat vår uppsats. Dessa studier berör på något sätt kvinnlig forskning som utgår från ett genusperspektiv, vilket är aktuellt för vår uppsats. Ida Ivarssons *Pål och Nora. En feministisk läsning av Emilie Flygare-Carléns "Pål Våring"* (1999) har också en intressant synvinkel på hur EFC:s texter kom att bli så populära, med tanke på dess beskrivningar av manligt och kvinnligt.

3. Teori

Här presenterar vi de teoretiker som vi valt att använda i vår uppsats. I litteraturgenomgången har vi beskrivit hur de tagit en plats i vår undersökning, i detta kapitel vill vi förtydliga på vilket sätt deras teorier kommer att spela en roll för vårt vidare arbete med romanen.

3.1 Skrivandets paradox

Åsa Arping har i sin doktorsavhandling *Den anspråksfulla blygsamheten. Auktoritet och genus i 1830-talets svenska romandebatt*. (2002) beskrivit de kvinnliga författarnas fenomen, som hon benämner som skrivandets paradox. Med detta menar hon att de svenska författarinnorna bar en dubbel börda i att göra en karriär som författare samtidigt som att vara kvinna i ett samhälle där romanskrivandet hade lågt anseende och kvinnor skulle vara återhållsamma och inte göra anspråk på berömmelse. Hon beskriver att det var kontroversiellt för en kvinna att ge sig in och delta aktivt i det litterära samtalet och att förhandla om pengar och status för sitt skrivande. Att bli mer jämlik mannen stred mot kvinnans natur och de normer som samhället hade skapat för kvinnan att rätta sig efter (Arping 2002, s. 34f).

Arping resonerar om hur det i den kvinnliga litteraturen avspeglas att en kvinna var tvungen att hålla på sin anonymitet och blygsamhet samtidigt som hon som författare måste hävda sin status. Hon diskuterar bland annat hur de kvinnliga författarna på ett sätt var tvungna att skriva på ett kvinnligt vis och som kvinnlig författare ursäkta sig för att hon som kvinna skrev alls. Så på ett sätt gav detta den kvinnliga författaren en dubbel identitet menar Arping. Å ena sidan bedömdes de kvinnliga författarna utifrån sitt kön, d.v.s. att de var underordnade på grund av att de var kvinnor. Å andra sidan sprängde de gränser när de som kvinnliga författare trädde fram i offentlighetens ljus (Arping 2002, s. 36f).

Arpings resonemang har haft betydelse för vår förståelse av hur konflikten mellan litteratur och kvinnors liv kommit till uttryck i romanförfattandet, dels som den privata kvinnan och modern, dels som författare. Vi har också haft hennes forskning till hjälp då vi konstruerat vår analysmodell, som vi presenterar under kapitel 4.2.

3.2 Den implicita rösten

Horace Engdahl har i *Beröringens ABC* (2005) skrivit om rösten i verket. Han lyfter där fram, att om rösten talar till en publik som inte längre finns kvar, så ter sig romanen gammaldags och inaktuell (Engdahl 2005, s. 34). Rösten är något sublimt som ger verket en ton som är svår att definiera och klä i ord, men som samtidigt ger färg åt det skrivna och ger det dess själ (Engdahl 2005, s. 76). Det ger också en annan dimension när man tittar på översättarens arbete, hur fångar man en ton? Just att se detta flyktiga, som är den språkliga stilen, och hitta ord som beskriver utan att bli pratiga (Engdahl 2005, s. 14).

Engdahl tar vidare upp att Goethe egentligen såg ner på romanen som genre, men genom att den öppnade sådana möjligheter till djärva grepp och därigenom påverkan, utan att för den skull kunna angripas, gjorde att han samtidigt var förtjust. Goethe skriver för den lyhörde läsaren, orden säger inte allt utan förutsätter att läsaren närmar sig romanen med takt (Engdahl 2005, s. 15). Engdahl ägnar ett kapitel i sin bok åt författaren Stéphane Mallarmé. Mallarmé försöker rena poesin genom att skapa tomrum, en typografisk teater. Hans sätt att skriva kräver också en lyhörd och uppmärksam läsare, men effekten blir en upplevelse av en parallell värld som han jämför med musikens. Författaren skall antyda och ge liv, motsatsen ser Mallarmé i journalistiken, som istället ger läsaren en känsla av att tillhöra en formlös massa, vilket lämnar en bitter eftersmak (Engdahl 2005, s. 84-87). Vi ser här klara likheter med tendensromanen, i vilken förutsättningarna finns medskickade, men budskapet är lämnat åt läsaren att tolka.

3.3 Feministisk narratologi

Det för oss vidare in på nästa teoretiker, som just diskuterar fenomenet att kombinera berättarteknik och budskap, nämligen Susan Sniader Lanser. I vår uppsats kan det associeras till tendensromanens berättarstil, att blanda en spännande intrig där läsarens intresse fångas och samtidigt föra ett offentligt samtal, där texten för fram en åsikt. Lanser menar att forskning kring narratologin, berättarkonsten, försummat frågan att sätta in berättelsen i ett historiskt och socialt sammanhang, samtidigt som den feministiska forskningen sysslat med för få formfrågor som berör den berättartekniska delen av en text. Detta medför, menar Lanser, att kvinnliga författares makt på ett sätt har underskattats, på grund av att man inte har lagt så stor vikt på betydelsen av textens röst.

Lansers teori går ut på att en text talar både genom ideologi och teknik, såväl genom vad den säger, som hur den gör det. Detta dubbelverkande sätt, på vilket texten för fram åsikter eller perspektiv, betecknar Lanser, med den övergripande termen *voice*, röst. Berättelsen, texten, innehåller en röst som äger ett budskap samtidigt som den ingår i den kommunikativa formen. Här menar Lanser, att talarens identitet är avgörande, om det är en han eller hon, för hur starkt rösten kan höras och hur den tolkas. Talaren och texten eftersträvar en identitet och trovärdighet, både ideologiskt och estetiskt, enligt Lansers teori. Texten måste ställas i relation till mottagare, enskilda läsare, men också till samhällliga normer, estetiska ideal och maktrelationer. Det går inte att skilja en text eller talares värde från normer och ideal utanför verket, det ena glider över i det andra (Lanser 1992, s. 6-8).

Vår studie använder Lansers synsätt, där det litterära verket betraktas i dialog med sin omvärld och där författares röst ingår. Vi tänker oss, att ur ett genusperspektiv, se hur EFC:s röst kommer fram i tendensromanen, och hur rösten kan fungera som ett verktyg för att föra en konversation med samhället, men också se på hur den skapar ett värde och en identitet för henne som författare.

Lanser presenterar tre förhållningssätt som en kvinnlig författare kan inta i samband med sin text, nämligen *authorial*, *personal* eller *communal voice*. Vi finner ett samband mellan Lansers teori om den auktoritära rösten (*authorial voice*)

som vi beskriver i följande text och det förhållningssätt som vi uppfattar att EFC har i romanen.

Authorial voice eller *auktoritär röst*, används i sammanhang där berättarrösten är en form av maktutövande, självförverkligande och offentliggörande. Författarens närvaro existerar utanför berättelsen. Lanser menar att begreppet *authorial voice* står för en berättare som är jämförbar med sin publik, en offentlig sådan och som berättar handlingen från en högre nivå, som traditionellt brukar kallas berättare ur tredje persons perspektiv (Lanser 1992, s. 16f). De författare som använder sig av *authorial voice* befinner sig utanför berättelsens tid och rum och har ett maktövertagande över sin berättelse och karaktärerna i den. Lanser resonerar kring rösten, att den i varje fall kan betraktas som ett rum för krishantering, strider eller utmaningar, som manifesteras och ibland löses upp genom litteraturen. De röster som hon undersökt har använt litteraturen för att skapa sin egen litterära sfär och därmed påverkat litteraturen i sig (Lanser 1992, s.7f).

Texter kan således skapa auktoritet och sanningsanspråk med hjälp av rösten, som talar genom texten. Lanser skiljer i sitt resonemang på berättare som enbart engagerar sig i fiktionens händelser och karaktärer, och de berättare som kommenterar och reflekterar kring världen bortom fiktionen. Samtidigt som den senare berättartekniken ofta inte var önskvärd, var den ett sätt för författaren att engagera sig i de politiska debatterna i samhället utanför (Lanser 1992, s. 16f).

Personal voice eller *individuell röst* betecknar den författare som berättar sin egen historia, men, som Lanser påpekar, inte alltid som berättare i första person. Lanser utesluter därför monologen och menar istället att författarens närvaro är mer slumpmässig och helt beroende av läsarens respons, vilket i sin tur gör att makten att föra ut ett budskap helt avgörs av hur läsaren tolkar texten. Att använda sig av en *auktoritär röst* medför, att författaren i viss mån kan styra läsaren i en viss riktning, men kräver samtidigt kunskap och omdöme hos läsaren, eftersom det handlar om att föra fram en åsikt om ett samhällsligt problem. I *personal voice* behöver författaren endast läsarens godkännande att ta till sig berättelsen. De kvinnliga författare som skrev om sig själva, kritiserades för att vara oanständiga, samtidigt som de tog en risk för att anklagas skriva för sin egen känslas skull, istället för att skriva för konstens skull (Lanser 1992, s. 18-20).

Communal voice eller *kollektiv röst*, får gestalta den form av närvaro där författaren har ett antal möjligheter att föra fram sin berättelse genom flera olika röster. Lanser menar att denna röstkaraktär är ganska utforskad. Hon ser *communal voice* som ett slags spektrum av berättartekniker där flera berättare skildrar samtidigt, eller en berättare skildrar för ett kollektiv. Lanser anser att *communal voice* bör ses som en konsekvens av tvånget att skriva i ”viform”, för att föra fram sitt budskap, på grund av att författaren tillhört en marginell och förtryckt grupp i samhället (Lanser 1992, s. 21).

Lanser diskuterar att alla tre rösterna skapats för den västerländska kvinnliga författaren som en nödvändighet, men också möjlighet, för att få en plats inom den litterära sfären. Genom att utöva sin makt genom romanen kunde det skapas alternativa världar. Inom dessa världar kunde de utöva sin författarkonst och föra ett offentligt samtal, samt, som Lanser skriver, omdefiniera sin feminism, där de kvinnliga författarna inte dömdes ut på grund av könstillhörighet (Lanser 1992, s. 22).

3.4 Maktstrategier och taktik

Eftersom vår studie också berör hur den kvinnliga författaren kan överleva och hävda sig i en manlig litterär sfär känns det naturligt att fördjupa sig i Yvonne Hirdmans teori om genussystem och maktordning. Bilden av hur svenska kvinnliga romanförfattare togs emot kan härledas till Hirdmans teori om köns isärhållande vad det gäller kompetensområden. I takt med romanens utveckling ökade kritikernas röster om skrivandets konst och hur denna verksamhet krävde skolning och intellektuell förmåga vilket var manliga privilegier. Arping tar upp en diskussion om maktbegreppet som ofullständigt, i den mening att beskriva den kvinnliga kampen för att hantera förtrycket. Hon menar att taktik mer svarar mot de svagas konst att lära sig leva inom och under makten (Arping 2002, s. 19, 172f).

Hirdmans resonemang om ett genussystem och ordet genus som verktyg för att beskriva skillnaden som framträder i maktförhållanden i den litterära sfären, är intressanta i vår studie. Vi använder Hirdmans teoretiska resonemang eftersom romandebatten under 1840-talet till stora delar också handlade om samtidens sätt att hantera, tolka och skapa kvinnlighet. När kritiker bedömde och betygsatte romaner var könsaspekten, inte bara en kategori bland andra utan i många fall, den främsta (Arping 2002, s. 172).

Genom Hirdmans teori kommer vi ifrån ordet kön, som hon menar har använts i flera tusen år och är laddat med betydelser, som anspelar på sexualitet och synonymt för man och kvinna. Hirdman väljer istället att använda sig av begreppet genus, som syftar på allt som uppfattas som kvinnligt och manligt och hur detta sätter sin prägel på världen omkring oss, situationer, politik och arbete (Hirdman 2003, s. 15). Hirdmans genussystem bygger på två principer, isärhållande och hierarki. Isärhållandeprincipen, även kallad dikotomin, har sitt ursprung i fördelningen av arbete mellan könen och uppdelningen av vad som uppfattas som manligt och kvinnligt. Den hierarkiska principen innebär att mannen är normen i samhället och att allt utgår ifrån honom, vilket ger mannen högre status. Hirdman för ett resonemang om att kvinnorna konstant ligger efter i civilisationsutvecklingen. När kvinnor t ex kommer in i vad som anses som en manlig arbetsplats, så drar männen i regel därifrån och yrket förlorar därmed status (Hirdman 2003, s. 52, 58).

Hirdman anser att manligt och kvinnligt inte är något medfött, utan snarare en konstruktion av föreställningar som ärvs från generation till generation. Genom att studera föreställningarna blir vi också medvetna om detta mönster (Svedjedal 1997, s. 408f). Genom att tala om genuskontrakt, menar Hirdman, att vi dels får ett redskap att använda för att beskriva de kvinnliga möjligheterna, dels ett redskap för att synliggöra det osynliga i maktrelationen om vad som föreställs vara manligt och kvinnligt (Svedjedal 1997, s. 409).

Tillsammans med Hirdmans resonemang kan vi genomföra och belysa hur länken mellan verk och författare blir särskilt betydelsefull för kvinnliga författare som vill uppnå en identitet och erhålla ett värde som skribent, samt få delta i det offentliga samtalet.

3.5 Bourdieus sociologiska modell

Pierre Bourdieu var professor i sociologi i Frankrike och har blivit mycket känd bl a för sina teorier kring sociala fält, även kallade konkurrens- eller kampfält. Bourdieu såg samhället som ett socialt rum, vilket han benämnde fält, det finns fält för olika områden. Dessa fält är i sin tur indelade i produktionsfält och konsumtionsfält. I produktionsfälten görs t ex texter, men även de som producerar, i detta fall författare, räknas in i produktionsfältet. I konsumtionsfältet hamnar de som läser texterna, diskuterar dem etc. Fälten är inte statiska, utan de är stadda i ständig förändring (Broady 1998, s. 3). I varje fält pågår en maktkamp, fältet utgörs av relationer mellan olika positioner. Positionerna beror på personens tillgångar (se kapital nedan) och kan vara kulturellt såväl som ekonomiskt eller socialt (Broady 1998, s. 19). Människorna i fälten är formade av sitt *habitus*. *Habitus* är det som gjort personen till den hon är och utifrån de val man gjort skapas en uppsättning dispositioner, en livsstil. Eftersom Bourdieu var sociolog, så utgick han ofta från grupperns *habitus* men beskrev den även på individuell nivå. Bourdieu knyter ett annat begrepp, *kapital*, nära till *habitus* (Broady 1998, s. 17). Med *kapital* avser Bourdieu tillgångar, värden och resurser såväl symboliskt som ekonomiskt, kulturellt eller socialt. *Symboliskt kapital* definieras som det som tillerkännes ett värde och känns igen, oavsett om det är *kulturellt*, *ekonomiskt* eller *socialt*. Följaktligen får inte *symboliskt kapital* blandas ihop med exempelvis teknisk kompetens. Teknisk kompetens kan man ha utan att för den sakens skull åtnjuta *symboliskt kapital*. Det beror på om den tekniska kompetensen har ett värde (Broady 1998, s. 6).

Fälten är, som vi nämnde ovan, inte statiska och detta gäller även dispositionerna, *habitusen*. Den vi är, det *kapital* vi besitter, kan växlas in mot annat *kapital*. Genom min position kan jag exempelvis ingå en giftermålsallians, jag kan genom ett värdefullt *utbildningskapital* få ett bra arbete eller genom mitt *sociala kapital* kan jag skaffa mig en hög politisk position (Broady 1998, s. 8). Det sociala kapitalet kan alltså vara avgörande för vilket värde t ex ett *utbildningskapital* kan få, med andra ord så kan vissa tillgångar vara mer värda än andra. Bourdieu studerade, som ovan nämnts, oftast grupper och här blir det *sociala kapitalet* extra intressant eftersom en grupp tillsammans kan lägga ihop olika sorters kapital som gruppmedlemmarna sedan kan ha nytta av på individuell nivå, det samlade *kapitalet* blir då ett *socialt kapital* (Broady 1998, s. 15). Genom att Bourdieu, förutom att koppla ihop människors olika *kapital* med positionen i fältet, även tar hänsyn till tiden så kan helt nya positioner uppstå. Här kommer även möjligheten till att göra den så kallade klassresan in, vilket Bourdieu själv är ett levande exempel på. Han räknar med tre klasser, underklass, medelklass och överklass (socialgrupp 1, 2 och 3) (Broady 1998, s. 15). När Bourdieu skriver om *kulturellt kapital* gör han det huvudsakligen ur perspektivet samhällelig dominans, vilket är intressant för denna uppsats, om man exempelvis ser väckelserörelsen som ett samhälleligt försök att ta makten.

Med hjälp av Bourdieus teorier har vi tänkt analysera några centrala figurers positioner i *En natt vid Bullar-sjön*. Inte minst beträffande maktstruktur och maktens symboliska värde, kan detta vara intressant.

4. Metod

I detta kapitel redogör vi för vårt tillvägagångssätt att bearbeta och analysera vårt material. För genomförandet av vår studie har vi valt det textanalytiska angreppssättet idéanalys, vilket främst används för kritiska studier av politiska texter och idéer. Idéanalys kan innefatta flera olika sätt att förhålla sig till ett material. I vårt fall är avsikten med uppsatsen att undersöka vilka idéer, värderingar eller tendenser, som går att utläsa ur romanen, att se hur makt och klass aktualiseras samt att analysera hur författarens närvaro och förmedling via texten kommer till uttryck. Därför har vi utgått från den beskrivande idéanalysen.

Vidare presenterar vi det analysverktyg vi valt att använda för att få svar på vår frågeställning och för att nå vårt mål med undersökningen. Som det framgår av vårt syfte vill vi studera vår text ur ett genusperspektiv. Vi har efter inspiration från Arpings forskning konstruerat en analysmodell där fenomenet om kvinnliga författares dilemman tas upp, samt att genus har en grundläggande betydelse för hur kvinnliga författares texter skrevs och togs emot. Vi presenterar två idealtyper som ska fungera som vår tolkningsram, då vi söker svaren på våra frågor genom den analytiska läsningen av romanen.

4.1 Beskrivande idéanalys

Vårt förhållningssätt i vår studie är att ur ett genusperspektiv analysera romanens idéinnehåll, samt försöka synliggöra budskap som texten förmedlar. Vi vill lyfta fram de tendenser, idéer eller värderingar som går att utläsa i berättelsen. Vidare är vår avsikt att beskriva, tolka och förstå texten mot en diskussion där författarnärvaron, textens förmedling och uttryck står i centrum. Vår frågeställning handlar med andra ord om att lyfta fram särskilda aspekter ur texten i en roman och faller därför in under beskrivande idéanalys. Att vi intresserar oss för textens budskap och idéer behöver inte medföra att frågor om dess giltighet eller hållbarhet besvaras. Istället ser vi det som Ludvig Beckman, fil dr i statsvetenskap, beskriver i sin bok om idéanalytisk forskning, att betydelsen av vilka budskap som en text kan tänkas innehålla, har mer att göra med dess orsaker eller konsekvenser, t.ex. att budskap kan ses som ett svar på, eller konsekvens av, samhällsliga händelser vid en viss tidpunkt. (Beckman 2005, s. 80).

Att använda sig av en beskrivande undersökning kan medföra ett mått av misstro för det vetenskapliga värdet, då den ofta utsätts för kritik, som att forskaren endast redogör för sitt material. Enligt Beckman, och så som vi också vill uttrycka det med vår studie, är en beskrivning av en text inte endast att man återger den, utan snarare att man beskriver olika slutsatser. Slutsatserna om ett material medför att forskaren tillför något nytt och därmed får en beskrivning av ett material ett vetenskapligt värde (Beckman 2005, s. 49). Vi vill med vår undersökning analysera textens innebörd utifrån de idéer som uttrycks, vilket beskrivande idéanalys går ut på, och detta menar vi faller väl samman med vårt syfte.

I en beskrivande idéanalys är det forskarens uppgift att genom sin analytiska läsning säga något om texten som inte sagts förut. Beckman beskriver det som att forskaren använder sig av ett par speciella glasögon, som synliggör nya budskap eller blottlägger oklarheter (Beckman 2005, s. 49). Vi ser det som vår uppgift att tillföra EFC:s roman något nytt. Genom att vi tar på oss glasögon med

genusperspektiv och lyfter fram idéinnehållet tillsammans med en diskussion om författarnärvaro och textens uttryck, med avsikten att innebörd och begrepp i texten kan få en annan förståelse, kan det vetenskapliga värdet stärkas. Beckman talar också om att forskarens glasögon avslöjar vilket angreppssätt studien har. Tillsammans med undersökningens teoretiska material fungerar forskarens glasögon som ett par analysredskap.

Idéanalysens förutsättning är att forskaren på ett tidigt stadium klargör vilka argument, påståenden eller föreställningar det är som ska studeras, innan analysen görs. Om detta är bra eller dåligt när det gäller en litterär text kan ju diskuteras. Bör inte ett material få tala självt? Endast så kan ju vi vara öppna och mottagliga för vad materialet gömmer bakom orden. Detta är, enligt Beckman, vanlig kritik då det gäller analys av en text. Beckman menar, att den som observerar redan har en uppfattning om vad som är intressant, både medvetet och omedvetet, beroende på bakgrund, kön, vad hon eller han har för erfarenheter eller önskar se. En viktig skillnad mellan de iakttagelser vi gör i vardagen, och de vi gör som forskare, är att som forskare görs ett medvetet val av glasögon. Istället för att göra ett slumpmässigt val av glasögon, klargör forskaren på förhand, vad det är som ska undersökas med stöd av teoretiskt material. Genom detta visar det sig också om studien överhuvudtaget är genomförbar (Beckman 2005, s. 21).

Den beskrivande idéanalysens uppgift är sammanfattningsvis att säga något om textens budskap som inte säger sig självt. Med forskarens förhållningssätt, glasögon, finns möjlighet att nya slutsatser lyfts fram. I en beskrivande idéanalys, liksom i andra vetenskapliga undersökningar, är det av betydelse att forskaren argumenterar för sin tolkning och slutsats. Finns det inga oklarheter eller om innebörden av en text inte är omtvistad är det ingen mening i att ägna sig åt en beskrivande idéanalys. Av betydelse i sammanhanget är också att alla beskrivningar således är en jämförelse mellan innehållet i ett material och något annat. Med det menas att materialet jämförs med tidigare tolkningar eller fall, men en jämförelse kan också göras över en viss period vad det gäller förändringar av budskap (Beckman 2005, s. 49f, 52).

4.2 Analysmodell

För att kunna ringa in de aspekter i texten som vårt syfte eftersträvar krävs ett välutvecklat analysverktyg. Vår studie är ju av det beskrivande slaget, där vi med avsikt letar efter idéer och uttryck, som säger oss något om vad författaren vill förmedla och hur hennes närvaro lyser igenom i texten. Att då beskriva något betyder i detta avseende, att med ett system sortera ett material, som ska undersökas på ett sätt som inte materialet självt bestämt (Beckman 2005, s. 49).

Vi vill läsa texterna ur ett genusperspektiv och då känns det viktigt att analysmodellen skapar goda förutsättningar, för att hitta svaren på våra frågor i materialet. Vad det gäller användandet av väl utvecklade och specificerade analysmodeller, finns emellertid risken att forskaren antingen tvingar på modellen på materialet, eller att resultaten och slutsatserna av ett material anpassas efter modellen. Detta kan skapa ett validitetsproblem, alltså ett problem om slutsatserna som framkommit ur en undersökning hänger ihop eller inte, vilket forskarna Göran Bergström och Kristina Boréus uppmärksammar i sin metodbok om samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys.

För flertalet textanalyser är just tolkningsaspekten en reliabilitetsfråga, med det menas om resultaten från en undersökning blir desamma om studien genomförs på nytt eller är det så att resultaten framkommit under slumpmässiga villkor. Problem med intersubjektiviteten (egenskapen att flera delar samma uppfattning om ett visst fenomen) kan uppstå då analysverktyg som t.ex. idealtyper ibland kan vara uppbyggda så, att olika forskare skulle göra olika bedömningar. Detta skulle innebära att intersubjektiviteten samt tillförlitligheten för forskningen hotas. God intersubjektivitet är med andra ord, när ett material kan bearbetas med samma analysverktyg av andra forskare och de får samma resultat. Fullständig intersubjektivitet medger Bergström och Boréus, är ytterst svårt att uppnå. God forskning bör å andra sidan vara gjord så att läsaren i princip ska kunna återskapa samma resultat som forskaren genom likadant arbete med analysen. Forskningen bör därför utmärkas av en slags genomskinlighet och väl bearbetad argumentation (Bergström & Boréus 2005, s. 36, 172, 175).

Fördelen med att använda idealtyper som analysverktyg är att de skapar en ordning i materialet, det går smidigt att sortera och bearbeta en text för att få ett mönster (Bergström & Boréus 2005, s. 171).

I vår analysmodell har vi försökt att möta dessa problem genom att skaffa en grundlig förståelse av den kvinnliga författarens situation i den litterära sfären. Bergström och Boréus talar bl.a. om att aldrig möta en text tomhänt, utan vara medveten om förståelsen. Det är omöjligt att säga vad en författare velat säga med sin text eller hur andra förstått den. Det väsentliga är att, som tolkare, använda sin samtida kunskap och erfarenhet tillsammans med den kunskap som texten ger. Det är också av betydelse att ställa texten till världen utanför den, samt argumentera för vad vi som forskare kommer fram till (Bergström & Boréus 2005, s. 25).

Beckman menar att idealtyper kan liknas vid en slags tankekonstruktion. Med det menas att man som forskare söker beskriva egenskaperna hos en ståndpunkt, eller om möjligt, en hel ideologi. Han talar också om att idealtypen uppvisar och ger en förståelse om vad det är som ska undersökas. Det ska också tilläggas att idealtypen uppvisar en extrembild utan exakt motsvarighet i verkligheten. Idealtyper är varken sanna eller falska. Poängen är att de hjälper forskaren att få bra beskrivningar av idéer, budskap eller ideologier som framkommer ur materialet. Samtidigt underlättar idealtyper att ta fram skillnader, som forskaren vill synliggöra och som finns i materialet (Beckman 2005, s. 28f).

Vid forskning om kvinnliga författare under mitten av 1800-talet har vi genomgående stött på olika dilemman som framkommit i de kvinnliga gestaltningarna. Vi har valt att arbeta utifrån föreställningen om den kvinnliga författarens dilemman och skapat två idealtyper efter inspiration ur det resonemang Arping gör i sin avhandling *Den anspråksfulla blygsamheten. Auktoritet och genus i 1830-talets svenska romandebatt*. Vidare har vi försökt sträva efter en öppenhet i studien där vi beskrivit hur vi tänkt och så långt som möjligt redovisat hur vi gått tillväga för att bearbeta vårt material.

I nästa avsnitt, 4.2.1 och 4.2.2, följer en presentation av de två dilemman vi arbetat utifrån.

4.2.1 Dilemmat att delta i det samtida samtalet, vilket delvis ifrågasätter den egna kvinnorollen.

De kvinnliga författarna bar en dubbel börda. Samtidigt som de skulle föra fram sin roman, som inte låg högt i anseende bland kritiker, skulle de lansera sig själva eftersom de var banbrytare på det manliga litterära fältet. Dilemmat handlar om att de kvinnliga författarna, som politiska debattörer genom sina verk, också var tvungna att omformulera sin roll som kvinna. De var ju inte bara författare utan också kvinnor, som hade krav på sig att inte synas eller höras. Samtidigt representerade de en ny typ av författare, nämligen marknadsförfattaren som sålde bra. Detta, att vara aktiv deltagare i det samtida samtalet, hotade på ett sätt kvinnans rykte och kvinnlighet. Dilemmat berör kvinnans vara eller inte vara i offentligheten, vilket satte sina spår inom skönlitteraturen och sättet att skriva. Kvinnorna kom att förnya formen av romanen, vars efterfrågan på socialt engagemang kom att vinna mark framför den borgerliga familjeromanen (Arping 2008, s. 55).

Skrivandet präglades med andra ord av ett genusmärkt problem. Rätten att framträda som författare fick de genom att förneka att framgång skulle vara den kvinnliga författarens drivkraft, det var endast så de skulle vinna auktoritet och erkännande (Arping 2002, s. 15, 34f). Under 1840-talet går det att se en kluven samhällsbild där ett fält arbetade mot kvinnans rätt att delta i det offentliga litterära rummet, vilket beskrivs som en process av "edging women out". Den andra bilden utmärker sig av att se kvinnor som en viktig del av kulturen. För att dra nytta av deras kunskaper fanns det rörelser inom kulturfältet som ville uppmärksamma kvinnors arbete inom kulturen mer, detta beskrivs som en process som utmärktes av "letting women in" (Arping 2008, s. 56).

Dilemmat handlar således om att skapa en plattform där kvinnan både kunde vara författare och kvinna. För att göra detta, var de tvungna att både anpassa sig, omformulera sin roll som kvinna, och bryta ner litterära konventioner, där reglerna inom den litterära sfären var skapade för och av män. (Arping 2002, s. 14f, 247). Detta dilemma berör med andra ord kvinnans kompetens att få bestämma över sig och sitt författarskap. Det var väldigt känsligt att, som kvinnlig romanförfattare, diskutera aktuella ämnen. Vissa kritiker menade bestämt, att det var en fara för kvinnor att skriva tendensromaner, eftersom det stred mot deras sanna natur. Var det så att en kvinna ändå gav sig in i det samtida samtalet, så gjorde hon också anspråk på att behandlas som en man (Arping 2008, s. 60f).

4.2.2 Dilemmat med blygsamhet och ambition, att finna sin röst utan att bryta med konventionen.

Skrivandet krävde en position som kan kallas för författarens röst. Kvinnliga författare bar på en rädsla inför satsningen på ett författarskap, som bottnade i att bryta tystnaden inför tidigare kvinnor som hade viljan att skriva, men hindrades av traditionen och synen på kvinnan som underlägsen mannen. Men hon vände sig också till sina tystade systrar för att finna sin röst. Sökandet efter den egna rösten var samtidigt ett sökande efter identitet och makt som präglade berättandet.

Kvinnors förhållande till berättandet utgjordes av en problematik där genus har en betydande roll för hur skrivandet utfördes och togs emot. Arping nämner att enligt den västerländska synen på kvinnan, skulle hon inte vara målinriktad eller utöva inflytande, dessa normer gick tvärs emot marknadens och romanläsarnas förväntningar på säljande och intrigmättade romaner. Blygsamhet och ambition står för de krav som omvärlden ställde på den skrivande kvinnan (Arping 2002, s.14, 16).

Via skönlitteraturen fann den skrivande kvinnan en egen bro mellan att verka offentligt och samtidigt vara den goda hemmafrun. Det var genom anpassning och taktik som författarinnorna medelst att utnyttja sin egen kvinnoroll, som var så självklar, skapade ett rum i den manliga litterära världen. Kvinnorna hördes kanske inte på samma sätt som männen då det gällde att ta sig fram i det offentliga litterära samtalet, men via berättarrösten, antingen sin egen eller genom att använda en pseudonym, kunde de utnyttja möjligheten att skapa sig en röst, utan att bryta mot traditionella normer om hur kvinnan skulle vara (Arping 2002, s. 17, 247).

Som vi tagit upp tidigare under avsnittet syfte och frågeställningar är det genom att arbeta utifrån dessa idealtyper vi ser en möjlighet att pröva våra frågor mot vårt material och uppnå vårt syfte på en ordnat och sorterat tillvägagångssätt. Vi avser undersöka vilka idéer, värderingar eller tendenser som går att utläsa ur romanen, samt analysera hur författarens närvaro och förmedling via texten kommer till uttryck. Vi har tidigare nämnt att vi urskiljt dessa två valsituationer d.v.s. dilemman med motstridiga krav ur Arpings resonemang, det har också medfört en uppdelning av våra frågor. Vi har valt att bearbeta frågorna ett, två och tre under dilemma ett som mer tar upp den samhällliga och offentliga konflikten och fjärde frågan under dilemma två som mer beskriver den individuella och privata valsituationen som en kvinnlig författare kunde ställas inför. För att få en så god förförståelse som möjligt har vi valt att, innan kapitlet med resultat och analys kommer, beskriva det samhälle som omgav romanen. Följande kapitel om samtiden, EFC och romanen, är alltså tänkt som en slags introduktion till presentationen av själva bearbetningen av romanen.

5. Samtiden, författaren och verket

För att få en rättvis och objektiv bild av romanens kontext, vill vi i detta kapitel ge en inblick i det samhälle som färgade *En natt vid Bullar-sjön*. Vi lyfter bland annat upp religionens och utbildningens betydelse vid denna tid, för att sedan fortsätta med en beskrivning av författarinnans liv och en resumé av romanen.

5.1 Den samhälleliga kontexten

Vid 1800-talets början hade Sverige cirka 2,3 miljoner invånare, år 1844 cirka 3,2. Befolkningstillväxten var alltså stark men spädbarnsdödligheten hög, runt 20 procent. Medellivslängden för en arbetare låg runt 40 år för män och 44 år för kvinnor. Emigrationen till Amerika pågick under hela århundradet och en bit in på 1900-talet. Den kunde ses som en reaktion på monarkins konservativa hållning, statskyrkans makt och den missväxt som periodvis drabbade landet. 1844 fick landet en ny kung, Oscar I, som förväntades driva igenom många sociala reformer. Han hade varit med bland dem som införde folkskolan ett par år tidigare. Populärhistorikern Herman Lindqvist beskriver i *Historien om Sverige* (1999, passim) med vilken tillförsikt medelklassen och de intellektuella hälsade den nye regenten. Drygt 80 procent av landets invånare levde av jordbruk, som nu genomgick en stor förändring genom skiftet och nya bruksningsmetoder. De redan välsituerade blev ännu rikare, men flertalet av dem stod ändå utanför den politiska makten, eftersom ståndsricksdagen (adel, präster, borgare och bönder) fortfarande fanns kvar, fast i lite uppluckrat skick, eftersom universitet, bruksägare och frälsehemmansägare tagit sig in (Lindqvist 1999, s.18).

Liberalerna kämpade för att lagstadgade regleringar skulle tas bort, men de ansåg ändå att bildning och kultur skulle gynnas (Lindqvist 1999, s. 19). Oscar I drev igenom att det också på landsbygden blev lika arvsrätt för flickor och pojkar, vilket det varit i städerna sedan länge. 1858 såg han också till att ogifta kvinnor befriades från manligt förmyndarskap i och med att de fyllde 25 år (Lindqvist 1999, s. 25). Samma år upphävdes även Konventikelplakatet, vilket innebar att man fick lov att lämna statskyrkan om man gick in i ett annat, av staten godkänt, samfund istället (Bergström, Löwgren & Almgren 1996, s. 184). Fattigvården var en annan sektor som intresserade kungen och 1847 drev han igenom den nya fattigvårdsförordningen som stadgade att ”var socken och stad var skyldig att föda sina egna fattiga” (Lindqvist 1999, s. 27). Näringsfrihet var ännu ett område som konungen omhuldade varför skråtvånget togs bort, avlade man bara mästarprov så fick man fritt utöva sitt yrke. Till och med kvinnor fick, med vissa restriktioner, idka yrkesverksamhet (Lindqvist 1999, s. 28). Vänsterliberalerna, som till en början varit så positiva till Oscar I, tyckte att reformarbetet tog alldeles för lång tid och de krävde nu tvåkammarriksdag och allmän rösträtt. Bland dem som ivrigast stred för reformerna återfanns EFC:s man Johan Gabriel Carlén (Lindqvist 1999, s. 61).

Stockholm hade vid 1800-talets mitt ungefär 90 000 invånare. Det fanns inget kommunalt vatten, utan man fick hämta sitt vatten vid brunnar eller direkt i Mälaren. Avlopp fanns inte heller, utan gödselstackar fanns lite varstans, vilket gjorde att hela staden stank. Man använde rovoljelampor, talg- och vaxljus för att lysa upp. Lars Johan Hierta hade precis startat stearinljusfabriken på Liljeholmen,

men stearinljus var för de mer välsituerade (Lindqvist 1999, s. 12f). Ett vanligt sätt att transportera sig på i huvudstaden var med båt, det fanns särskilda roddarmadamer som skötte färden (Lindqvist 1999, s. 14). Även i övriga riket var det lättast att transportera sig med båt, eftersom vägarna var dåliga. För att underlätta transporterna anlades olika kanaler, den största var Göta kanal, som blev klar 1832 efter 23 års arbete. Tankar om att bygga en järnväg väcktes 1845, kungen var genast med på noterna och 1847 kom frågan upp i riksdagen. Frågan väckte stor debatt och många var de, som oroade sig för såväl klasskillnader som för fysiska men. Medel anslogs ändå och 1856 invigdes den första normalspåriga järnvägen som gick mellan Örebro och Ervalla (Lindqvist 1999, s. 111-118). Genom att järnvägstrafiken snabbt ökade i popularitet och järnvägsnätet byggdes ut, så fick inte Göta kanal den betydelse som snabb förbindelse, som det var tänkt vid anläggandet.

1814 års krig satte också sin prägel på EFC, vilket hon själv beskriver i *Efterskörd I* (1888, s. 7). Hennes föräldrar hade upplåtit övervåningen till soldater och befäl och hennes gifta bror, som bodde i huset intill, upplät sin övervåning till sjukhus, eftersom det ordinarie var fullt av sårade, liksom kyrkan. Den sjuåriga Emilie följde sjukbårarnas ankomst med stort intresse, liksom de praktfulla begravningarna. Hon fick också förströ soldaterna, som bodde i hennes hus med diverse upptåg och belönades då med konfektpåse av kommandanten som också bodde hos dem.

Dryckenskap var ett allt mer tilltagande problem under 1800-talet och potatisens intåg i landet under 1700-talet förenklade framställningen av alkohol. 1855 totalförbjöds hembränning för husbehov.

Mot denna bakgrund kan vi tänka oss att det samtida samtalet till stor del varierade beroende på vilken klass man tillhörde. De som hade det gott ställt, kanske mer samtalade om hur man skulle kunna få en biljett till den då så aktuella sångfågeln Jenny Lind, medan det för personer som hade det sämre ställt, exempelvis torpare, nog mer handlade om att få mat på bordet. Vi kan konstera att den samtida i vilken EFC skrev *En natt vid Bullar-sjön* var en tid då allt kunde hända! Det samtida samtalet kan sägas handla om stora reformer såväl politiskt, för de mindre bemedlade gruppernas möjlighet att göra sin röst hörd, som religiöst, genom möjligheten av att lämna statskyrkan (om man gick över till något annat samfund). Det samtida samtalet måste också ha färgats av de enorma innovationer som märktes på så många håll, ångmaskinen, järnvägen, telegrafan etc. Mycket av detta var inte i bruk vid romanens tillkomst, men vi kan tänka oss, att alla dessa nya möjligheter måste ha väckt förhoppningar hos många. Laga skiftet var säkert också något som togs upp i det samtida samtalet, eftersom det innebar stora förändringar för många på landsbygden, för vissa till det bättre, för andra till det sämre. Genom skiftet blev många mer isolerade och kom ifrån den gamla bygemenskapen, som säkert betytt mycket för det sociala livet.

5.1.1 Religionens betydelse

Liberalerna kämpade för trosfrihet, men det dröjde ända till 1860-talet innan straffet för avfall från den lutherska läran togs bort, straffet var utvisning ur landet. Vissa utläningar hade emellertid begränsad trosfrihet redan tidigare.

Samhällsstrukturen var vid denna tid starkt präglad av kyrkans syn på kvinnans ställning såsom underdånig och tjänande sin make. Enligt 1734 års lag, som fortfarande gällde då EFC växte upp, var det endast mannen som var myndig och alltså hade rätt att styra över hemmets skötsel och tillgångar. Undantaget var änkor som hade samma rättigheter som vuxna män. Enligt 1734 års lags Missgärningsbalk var det kriminellt med sexuellt umgänge utanför äktenskapet. Straffet kunde vara böter, fängelse eller straffarbete. Kyrkan kunde också utdöma ett straff, så kallad Kyrkoplikt. Detta innebar att den ogifta modern placerades till allmän åsyn, så att församlingsborna skulle kunna visa med vilket förakt man såg på hennes gärning. 1778 hade det dock tillkommit en paragraf, den s k Gustaf III:s barnamordsplakat, enligt vilket stadgades:

Att qvinna, som vill å okänd ort framföda fostret, må i sådant uppsåt lämnas ostörd, utan någons åtal eller efterfrågan om hennes person eller tillstånd.

Denna paragraf hade tillkommit för att antalet barnamord skulle minska.

I slutet av 1700-talet startade prästen Henric Schartau (1757-1825) en inomkyrklig väckelserörelse, som betonade den enskildes omvändelse till Gud och ”en nådens ordning”, vilket var en andlig vägledning för den som önskade att fördjupa sin tro (Nationalencyklopedin 2009). Rörelsen kom att kallas schartauanism och fick sin huvudsakliga spridning i södra Sverige och i Bohuslän. Schartauanismen gav stor makt åt prästen, och gav denne ensamrätt som själasörjare och förkunnare vad gällde såväl teologiska som etiska och praktiska frågor, långt från de tankar som idag benämns liberalteologi (Nationalencyklopedin 2009). Vissa paralleller kan dras mellan Schartau och väckelserörelsens pastor Carl Olof Rosenius, trots att de i grunden var varandras motsatser. Likheten kan främst ses i att de båda förkunnade en positiv kristendom, en aktiv omvändelse till Gud och Bibelns ofelbarhet som förmedlare av Guds ord.

John Wesley (1703-1791) var präst i England, men efter en kallelse åkte han som missionär till Amerika. 1784 grundade han Metodistkyrkan i USA. Kyrkan etablerades i Storbritannien en bit in på 1800-talet.

Från Storbritannien kom 1830 metodistpastorn George Scott (1804-1874) till Stockholm. I det s k Engelska kapellet lade han grunden för den svenska väckelserörelsen, som sedan skulle komma att blomstra framförallt i kuststäderna. Många hemvändande sjömän reste också runt i landet och anordnade väckelsemöten (Nordisk familjebok 1913, s. 306). Nils Erdmann (1892, s. 142) skriver om en artikel i Freja den 24 september 1841 vari berättas hur George Scott i Amerika, har beskrivit svenskarna som fyllbultar, att det knappt fanns några kyska kvinnor, att antalet barn som föddes utom äktenskapet vida översteg de som föddes i, att så gott som alla svenskar använde svordomar och att prästerna gärna tog sig ett glas och rumlade om tillsammans med folket.

Nils Erdmann (1892, s. 143) anser dock att anklagelserna från Magnus Jacob Crusenstolpe (1795-1865) mot George Scott var de starkaste. Magnus Jacob Crusenstolpe menade att George Scott användes av regeringen för att genom den religiösa fanatismen och bikten få kunskap om vad som pågick i landet. Palsöndagen den 20 mars 1842 stormades det Engelska kapellet av icke-

metodister, då George Scott predikade där, och han valde att lämna Sverige. Kapellet stängdes under några år men öppnades igen 1851 under Carl Olof Rosenius (1816-1868) ledning. 1876 blev Metodistkyrkan ett av staten erkänt trossamfund och fick rätt att döpa, viga och begrava (Nordisk familjebok 1913, s. 306).

Familjen Carléns gode vän August Blanche, som var redaktör för Freja sedan 1840-talets början, reagerade mycket starkt på George Scott och läseriet. Han skrev bl a följande i en artikel i Freja den 15 november 1844:

Denna ohyggliga landsplåga börjar antaga en för allmänna säkerheten allt mera hotande skepnad. Den försvinner från ena platsen, men uppenbarar sig på en annan. I Jönköpingstrakten är det åter tyst; ifrån Norrland deremot låter det beklagligt. För några år sedan, då dess härvarande hufvudsäte, Methodistkyrkan, tillbommades och ledaren af församlingens förhandlingar, skickades i landsflykt, trodde man ohyran qväfd; men ynglet var starkt och dertill mycket spridt i landsorten. Scott lemnade vårt land, till minne efter sig, ett stort antal dårhushjon, hvilka med svärmarens hela tillförsigt, nu som bäst utbreda och vidhänga sina olyckliga och hemska villomeningar.

I samband med väckelserörelsernas utbredning betonades också vikten av läseri, det vill säga läsandet av *Bibeln* och annan kristen litteratur. Bland annat går det att se en stark koncentration i områden runt Norrland där uttrycket ”norrlands läseriet” förekom. Vidare präglades också Bohuslän, Halland och delar av Västergötland av de religiösa rörelsernas missionerande om att upplysa människorna till religiös väckelse och fostran, vilket historieforskaren Lars Norborg tar upp i sitt resonemang kring folkrörelser och intresseorganisationer. Han beskriver också hur väckelserörelsernas predikanter ofta utgjordes av unga män som vandrade miltals ute på landsbygden för att missionera och frälsa bönderna (Norborg, 1993 s.127f).

5.1.2 Utbildningsväsendet

Vid 1800-talets mitt kunde de flesta läsa och ganska många skriva, detta framgår av husförhörslängder. 1842 lagstodgades införandet av folkskolan, vilket innebar att varje socken och stadsförsamling skulle ha en skola och en folkskollärare. Staten ansvarade för lärarutbildningen. Vid en undersökning 1847 verkade endast hälften av landets skolbarn vara inskrivna vid en skola. Lagen om allmän skolplikt kom 1882. Jämför man med våra nordiska grannar så fick Danmark folkskola redan 1814 och Norge 1827. Trots folkskolans införande så var det många bättre ställda familjer som fortsatte med hemundervisning, privatskolor och läroverk. Tilltron till den nya skolan var inte alltid så stark. Även fenomenet att skicka iväg barnen till skolan när det fanns arbete att utföra hemma, gjorde att vissa föräldrar inte lät barnen gå. Före folkskolans införande så bedrevs undervisningen av kringvandrande lärare, som hade prästens tillstånd att undervisa. Undervisningen skedde med en metod som kallades växelundervisning och gick ut på att de äldre och duktigare barnen (s k monitörer) fick undervisa de yngre. Undervisningen blev mycket flexibel och ofta hade läraren en bisyssla för att kunna klara sig. Genom den nya reformen så höjdes lärarnas status. Folkskolan delades i en tvåårig småskola. Undervisningen bedrevs oftast av en lärarinna. Vidare fanns det ett

särskiljande av könen vad det gäller den fyraåriga folkskolan, där läraren, om han var en man, hade betydligt bättre lön, än om det var en kvinna (Wästerfors 2009).

Kvinnor fick möjlighet att studera vid universitet år 1873. Gör vi en jämförelse med våra nordiska grannar även här, så kan vi konstatera att Danmark öppnade för kvinnor år 1877 och Norge år 1882.

5.1.3 Den klassbundna konventionen

Liberalismen ville ha politisk frihet och inskränkt makt för kungen. Makten skulle kungen dela med en folkvald riksdag. De äldre liberalerna ville endast ge rösträtt åt medelklassen eftersom man inte trodde att arbetarna var tillräckligt kunniga i politiska frågor. I begreppet medelklass låg de ofrälse ståndspersonerna (läkare, patroner, läroverkslärare, officerare, tidningsmän och tjänstemän) men också delar av lågadeln, prästerskapet och borgarskapet. I takt med att industrialiseringen ökade framkom också krav på att skydda arbetarna och de sämre lottade genom begränsning av arbetstid, reglering av barnarbete etc. Under 1800-talets mitt fanns det huvudsakligen konservativa och liberaler på den politiska arenan. Liberalerna hade då stark medvind genom medelklassens förbättrade ekonomi. Socialismen var ännu i sin linda (Bergström et al. 1996, s. 182f).

Befolkningsökningen, som vi nämnde under 5.1, var ojämnt fördelad mellan de olika samhällsgrupperna. Det var bland torpare, backstugusittare, inhysesfolk och tjänstehjon, alltså de som var jordlösa på landsbygden, som ökningen var störst. Torpare var ofta bondsöner som inte fått arva någon jord. Pigor och drängar stod under tjänstehjonsstadgan, vilken reglerade arbetsgivarnas rätt över dem. Under tjänstehjonsstadgan löd även statarna. De var gifta arbetare med eget hushåll. Hela systemet belyser den tidens patriarkaliska förhållande mellan husbonden och hans arbetare (Bergström et al. 1996, s. 179f). Särskilt i städerna fanns det, mycket på grund av befolkningsökningen, gott om ogifta kvinnor vid 1800-talets mitt. Detta blev ett försörjningsproblem, vilket förmodligen underlättade genomförandet av liberalernas krav på, att även kvinnor skulle få möjlighet att försörja sig genom hantverksyrken. Reformen gynnade särskilt kvinnor från medelklassen (Bergström et al. 1996, s. 185).

Att kvinnans plats vid denna tid ändå var vid spisen vittnar Anna Maria Lenngrens (1754-1817) "*Några ord till min kära dotter, ifall jag hade någon:*" från 1794 om:

Med läsning öd ej tiden bort -
Vårt kön så föga det behöfver,
Och skall du läsa, gör det kort.
Att såsen ej må fräsa öfver!

Som framgår av detta stycke så uppfattar vi det som att konventionen inte bara var klasstyrd utan, kanske i ännu högre grad, genusstyrd. Att bryta med konventionen kunde i båda fallen säkerligen få oanade konsekvenser.

5.2 Emilie Flygare-Carléns liv

För att skapa en bild av vad som format EFC försöker vi i detta avsnitt redogöra för centrala händelser och personer som haft stor inverkan på hennes liv och för hennes författarskap. Vi försöker också att skildra några tankar kring förebilder för några av gestalterna i *En natt vid Bullar-sjön*.

När man, som vi nu, försöker kartlägga en annan människas handlingar och avsikter känns det angeläget att inleda med EFC:s egna ord som visar med vilken ödmjukhet man bör närma sig dylika studier:

Alla människors yttre förhållanden ligger...som uppslagna böcker i en boklåda, tillgängliga för hvilken som behagar bläddra i dem, hittande ett kapitel här, ett annat der, att bifoga och jemföra med de muntliga notiserna....När jag således känner en människas yttre lif, ja, till och med nära från perm till perm, känner jag dock en oändligt liten del af henne, ty jag vet ju ingenting om huru dessa detaljer verkat. En åskådlig verkan se vi visserligen, men den icke åskådliga se vi ej, och framför undersökningen af den, befinna vi oss lyckligtvis framför en vägg utan dörr. (Flygare-Carlén 1878, s. 439).

Under detta avsnitt skildras EFC:s liv i huvudsak fram till utgivningen och mottagandet av *En natt vid Bullar-sjön*. Sonens bortgång 1852 och det mångåriga avbrott i författandet som det innebar, hennes försämrade syn och många andra händelser som påverkat EFC:s författande efter 1847 berörs inte här, eftersom vi inte finner det relevant för denna uppsats. Trots ovanstående så har vi ändå valt att ta med några rader från en dikt av EFC:s vän Kjellman-Göranson som denne skrivit till begravningen av Edvard Flygare. Vi gör det, eftersom vi upplever att stroferna så väl fångar tidens syn på modersgestalten som jämbördig med ett högre väsen, och även på religionens tankar om himlen som det allt förklarande:

Moderkärlek! Denna rena flamma
Som på jorden var min fröjd, min tröst,
Jag har funnit och det är densamma
Hvilken lågar i Allfaderns bröst.

Ömma Moder! Säg mig hvi du gråter?
Gråt af glädje, Edvard lycklig är!
Ej till jorden vill han vända åter,
Blott till Dig som var hans himmel der.
(Lauritzen 2007, s. 397).

5.2.1 1807-1826

EFC föddes i Strömstad den 8 augusti 1807. Hennes föräldrar, handelsmannen och sjökaptenen Rutger Smith och Margaretha Stiegler, bodde i ett stort gråvitt hus vid stadens torg. Mamman var då fyrtiofem år och hade fött fjorton barn, varav elva var i livet, EFC var yngst i barnaskaran. Pappan, som var av skotsk släkt och härstammade från den adliga släkten Belfrage, var femtiosex år då EFC föddes.

Han var depressivt lagd och ojämn till humöret, vilket satte sin prägel på EFC:s uppväxt. I Nordisk familjebok (1905, s. 1157) beskrivs han som ”en romantisk sjömansnatur af häftigt lynne, skrockfull och lidelsefull, men redbar och rättänkande”. Även bland hennes romanfigurer återkommer ofta den patriarkaliske mannen som styr och ställer utifrån egocentriska mål (Lauritzen 2007, s. 27). Även modern har fått stå modell för många av EFC:s romanfigurer som en lite otidsenligt stark kvinna med skinn på näsan och kunnig inom många områden (Lauritzen 2007, s. 28). Samtidigt som modern hade ganska hårdhänta uppfostringsmetoder så var det hon som uppmuntrade barnen att utbilda sig, och det var också hon som försvarade EFC:s fantasifulla lekar (EFC Skuggspel II, s. 190-94, 352f).

Familjen var välbeställd, främst tack vare att tillgången på sill var mycket god under senare delen av 1700-talet. Då den inkomstkällan upphörde fortsatte fadern med fraktfart, där även smuggling var ett inslag. Då EFC var liten, hade familjen också en handelsbod, som låg i anslutning till huset. I *Efterskörd* del I (EFC 1888, s. IX) återger hon för levnadstecknaren Birger Schöldström mystiken som hon upplevde bland varorna, som kom från jordens alla hörn. Hon fantiserade här ofta högt för sig själv tills någon av hennes syskon skrattade åt henne. Hennes mamma tog henne då alltid i försvar och uttryckte att ”låt barnet vara – hvar och en har sitt sinne!” (Lauritzen 2007, s. 31). Här fick hon också höra berättelser av sin pappa och andra sjömän som åkt vida omkring och hade de mest fantasieggande historier att förtälja. Dessutom fick EFC redan som tolvåring följa med pappan på en långseglats, vilken skulle följas av flera, och det var under dessa resor som EFC byggde upp den erfarenhetsbank, som hon sedan skulle ha stor nytta av i sina beskrivningar om livet till sjöss (Lauritzen 2007, s. 33). Hennes intresse för hushållssysslor var inte stort, utan det som lockade var resorna till havs och möjligheten att iaktta de personer, deras kynne och seder, som hon stötte på under dessa resor (Nordisk familjebok 1905, s. 1158). Nordisk familjebok ger vidare följande färgstarka beskrivning av EFC ”Emilie växte upp till en särdeles vacker flicka, varmblodig, kraftig, själfständig och praktiskt duglig” (1905, s. 1158). I Maria Holmströms skildring över EFC:s person framhålls hennes vidskeplighet, som var ett arv från fadern (1918, s. 72).

Faderns affärer gick sämre på grund av missväxt på olika håll i världen (t ex kaffe, bomull) och hennes tre äldsta bröder fick avbryta sina studier för att istället hjälpa fadern i hans verksamhet. Två av de yngre sönerna fick dock utbildning, Salomon utbildade sig till apotekare och Edvard till jurist. Edvard hade dessutom såväl konstnärliga som musikaliska anlag och stöttade under åren EFC på olika sätt i hennes författarskap (Lauritzen 2007, s. 29, 39). Till EFC:s livserfarenhet under uppväxttiden kan förutom faderns ekonomiska svårigheter och humörsvängningar läggas förluster av närstående (två svågrar, en svägerska och flera syskonbarn) och syskonens kamp för sin försörjning (Lauritzen 2007, s. 39). Många av syskonen hade konstnärlig begåvning, men det var EFC, som i egenskap av den yngsta, fick möjlighet att odla sin talang, vilken var att skriva små berättelser och historier.

5.2.2 1827-1832

På sin tjugoförsta dag gifte hon sig med den 15 år äldre läkaren Axel Flygare, efter att de varit förlovade i ett par år. Flygare hade varit inackorderad i familjens hus en tid och på så sätt lärt känna den yngsta dottern. Han var lång, mager och allvarsam (Lauritzen 2007, s. 44). EFC berättar inte mycket om sin förste man, men i *Minnen*

af svenskt författarlif (1878:1, s. 26) skriver hon om hur han på kvällarna, då de satt framför brasan, brukade berätta episoder från sin läkarbana.

Flygare fick tjänst som provinsialläkare i Småland, så det nygifta paret bosatte sig i Sunnerbo. De levde under små ekonomiska omständigheter och av efterlämnade brev kan man utläsa att Flygare lånade en del av EFC:s bröder (Lauritzen 2007, s. 43). I Sunnerbo fick EFC som läkarfru möjlighet att följa med sin man på sjukbesök och på det viset fick hon insyn i många olika miljöer, vilket hon sedan hade stor glädje av i sin författargärning. Paret blev också inbjudet till diverse finare tillställningar hos traktens mer förmögna familjer. I *Skuggspel* kan man läsa att EFC enligt en granne var tyst och tillbakadragen, men även här gavs goda möjligheter för henne att få en inblick i människors tillvaro. Under denna period var EFC ofta ensam, då hennes man var ute på längre ämbetsresor. Hon kunde då känna sig övergiven och olycklig. EFC läste mycket och hade en hel del praktiska göromål att sköta.

Under sitt äktenskap fick paret fyra barn, varav två dog i späda ålder (Lauritzen 2007, s. 50). Flygare hade tuberkulos, som var en mycket fruktad sjukdom under denna tid, och avled 1833 (Lauritzen 2007, s. 51). Hemmet såldes på auktion och EFC blev nu som änka en myndig person. Samma år flyttade hon tillbaka till Strömstad med sina två barn, Edvard tre år och Mimmi ett år, samt en tjänsteflicka. Hennes bröder Carl Peter och Edvard delade hennes intresse för litteratur och skulle båda få inflytande på hennes framtida skrivande.

5.2.3 1833-1836

Genom brodern Edvard träffade hon den 34-årige juristen Jacob Reinhold Dalin, som hade varit studiekamrat med Edvard, och även han hade ett livligt intresse för litteratur och författande. Dalin beskrivs i *Nordisk familjebok* (1905, s. 1158) som ”ett stycke av ett snille, excentrisk, melankolisk, eldigt varm” och kom att få stor inverkan på EFC:s fortsatta utveckling. I *Svenskt Biografiskt Lexikon*, ny följd, band 3 (1859-60, s. 63) sägs EFC sagt att Dalin:

efterlemnad minnet af den klara och fria blick, som en snillrik om än excentrisk mans samtal sprida öfver föremål, personer och lifvets djupare frågor och förhållanden. Utom dessa samtal hade jag aldrig, tretton år senare, skrivit En natt vid Bullar-sjön. (Lauritzen 2007, s. 57).

De förlovade sig 1834 men året därpå avled Dalin. Om anledningen till Dalins bortgång går uppgifterna isär. I EFC:s *Efterskörd* (1888:1, s. XIX) skrivet av levnadstecknaren Birger Schöldström står att läsa att den uppgift som står i *Biografiskt lexikon* om att det var genom en olyckshändelse inte var riktig. Istället skulle han ha drabbats av en häftig feber, som han fått på vägen hem efter att ha besökt det tingsställe, där hans kommande svåger Edvard Smith satt domare. Vid insjuknandet skickade han efter EFC och hon fick vid Bullarsjön uppleva en natt, som hon aldrig skulle glömma. Lauritzen för i sin bok *En kvinnas röst* (2007, s. 60f) fram en intressant teori om att Dalin kanske inte insjuknade över huvud taget, utan istället åkte till Amerika för att komma ifrån den försörjningsbörda, som annars väntade honom och att det var denna uppgörelse vid Bullarsjön, som alltid skulle stanna i EFC:s minne. EFC beskriver i sin roman *Förmyndaren* just hur en man tar sin flykt till Amerika för att undkomma en gravid fästnö och en skuldbörda. Noteras kan, att det inte finns någon notering om dödsfallet i kyrkoböckerna (Lauritzen 2007, s. 61). 1836 nedkom EFC med hennes och Dalins

dotter Katharina Rosaura Reinberg, vilken sedermera också skulle bli författare. Den lilla placerades hos släktingar till sin pappa och växte upp under namnet Rosa Bågenholm. Samma år blev dottern Mimmi, som då var drygt fem år, sjuk och dog.

5.2.4 1837-1840

På sin 30-årsdag fattade EFC beslutet att återta sin sysselsättning från barndomen, nämligen att på papperet nedteckna de historier som rörde sig i hennes huvud. Hon behövde skingra sina tankar från allt plågsamt som hon varit med om. EFC kände att hon nu hade fått den mognad som behövdes, hon hade lärt sig att känna och lida med andra och hon bestämde sig för att inte fantisera ihop sin bok utan ”taga den ur lifvet sjelft” (EFC 1888, s. XX). Resultat blev romanen *Waldemar Klein* som, efter vissa turer med en renskrivare som slarvat bort manuskriptet, kom ut 1838 och bokförläggare var Thomson i Stockholm. Boken mottogs väl av bl a recensenterna kapten Lindeberg och kammarrådet Bäckström. Detta sporrade EFC och snart var ännu en roman skriven, vilken även den uppskattades (EFC 1888, s. XXI). Kapten Lindeberg och förläggare Thomson styrkte henne i beslutet att lämna landsorten och flytta till Stockholm, den senare erbjöd henne t o m en våning i sitt hus, vilket hon 1839 tackade ja till.

5.2.5 1841-1851

EFC:s blivande make Johan Gabriel Carlén föddes 1814 i Västergötland, han avlade hovrättsexamen och anställdes 1840 i riksdagens expeditionsutskott. Han var en frisinnad man, politiskt aktiv och revolutionär (Lauritzen 2007, s. 279f). Carlén hade också ett stort litterärt patos, vilket gjorde att han så småningom helt övergick till att syssla med litteratur. Han skrev en del själv, men mest känd blev han som utgivare av Wadmans, Bellmans och Anna Maria Lenngrens samlade skrifter (Holmström 1918, s. 111f).

EFC och Carlén träffades vid en sammankomst med det litterära Aganippiska sällskapet och 1841 vigdes de. Carlén gjorde sig känd som en mycket sällskaplig och kunnig person. Han hjälpte EFC i hennes författarskap genom råd och inte minst var han en utmärkt renskrivare. Familjen flyttade till en lägenhet på Regeringsgatan och EFC blev nu mer självständig gentemot Thomson. Ett avtal om att hon skulle skriva två böcker per år upphörde också vid denna tid. Paret Carléns hem var mycket gästvänligt och många var de personer med litterär anknytning som besökte dem (Holmström 1918, s. 112). Äktenskapet verkar mycket harmoniskt och lyckligt och Carlén syntes prestigelös i sitt förhållande till sin hustru.

1845 köpte makarna ett hus på Humlegårdsgatan i Stockholm och det kan noteras att de är det första paret i Sverige, som kunnat göra det med medel de själva förtjänat på författarskap, detta enligt ett brev från August Blanche till H C Andersen (Lauritzen 2007, s. 268). Sällskapslivet på Humlegårdsgatan blev än mer omfattande, men emellanåt kan det framskynta att det är maken som är den mest sällskapssökande och ofta tar med sig bekanta hem på ett glas. EFC, som i denna period skriver intensivt, skall dessutom vara husmoder, maka, mamma och värdinna, vilket självklart kan vara svårt, om inte omöjligt, att ständigt klara (Lauritzen 2007, s. 275).

EFC hade ett mycket gott förhållande till sin son Edvard. Sonen hade lätt för sig i skolan, men lite svårt att bli accepterad av de nya kamraterna i Stockholm, kanske inte minst beroende på den bjärtgröna rock av Strömstadssnitt som han bar. (EFC 1888, s. LIV). Edvard hade klen hälsa, så under somrarna gjorde han tillsammans med sin mamma en del resor i landet för att därigenom stärka sin fysik. Han hade ärvt iakttagelseförmåga och skrivartalang efter sin mor och skrev noveller och uppsatser redan i tidig ålder. Under sin studenttid fick han åtskilligt material tryckt i olika tidningar och tidskrifter och som tjuogoettåring lagerkröntes han till filosofie doktor (EFC 1888, s. LVII). Sin avhandling skrev han om tendensromanen vilket vi beskrivit under avsnittet 1.1.1 Tendens.

5.3 Emilie Flygare-Carléns författarskap

Vi har valt att belysa lite av den litterära kontext som omgav EFC och hennes författarskap, vilket kan ha betydelse för tolkningen av romanen.

5.3.1 Det litterära rummet

Vid 1800-talets början bestod romanutbudet i Sverige av översättningar. De första författarna inom denna genre skrev ganska verklighetsfrämmande och romantiserande verk (Holmström 1918, s. 69). Genom Walter Scotts författarskap öppnades vägen för mer realistiska skildringar och i hans fotspår kom sedan svenska författare som Fredrika Bremer (1801-1865), friherrinnan Sophie von Knorring (1797-1848) och Carl Jonas Love Almqvist (1793-1866). Läslusten fick härigenom ett stort uppsving och inte sällan hade romanerna en sedlighetslärande karaktär (Holmström 1918, s. 70).

Under 1830- och 40-talen var förhandsbeställning av häften i så kallade romanbibliotek den vanligaste formen att skaffa sig litteratur på, priset var också överkomligt för många. Då man fått alla häften kunde dessa bindas samman i en eller flera volymer (Almqvist 1997, s. XV-XVI). Störst var Lars Johan Hiertas "Läse-Bibliothek af den nyaste utländska litteraturen i svensk öfversättning" som han startade 1833. 1835 följde Niklas Hans Thomson efter med "Kabinettsbibliothek af den nyaste litteraturen" vars styrka var svenska original (Lauritzen 2007, s. 72). Svenska Bokförläggareföreningen bildades 1843 och därigenom kunde verksamhet med boklådor organiseras på allt fler platser (Lauritzen 2007, s. 73). I *Minnen af svenskt författarlif 1840-1860* berättar EFC om den middag som hölls hos Thomson och vid vilken startskottet för det nya romanbiblioteket "Nya Svenska Parnassen" gick 1846. Här fanns förutom EFC författare som Carl Jonas Love Almqvist, August Blanche, Karl af Kullberg, Carl Fredrik Ridderstad och GH Mellin representerade. Vid ovannämnda middag diskuterades även honoraren. För att höja sitt honorar växlade EFC mellan Thomsons romanbibliotek och konkurrenten Östlund & Berlings "Originalbibliothek i den sköna litteraturen" (Almqvist 1997, s. XVI). *En natt vid Bullar-sjön* blev den första roman som gavs ut på "Nya Svenska Parnassen", året var 1847.

I *Litteraturen i verkligheten* beskriver Gedin (1997, s. 71f) kvinnors möjlighet att debutera som författare genom att skriva följetonger. Följetongen hade lägre status

och genom att de kvinnliga författarna skrev direkt för sina läsare, som oftast var kvinnor, så blev den ekonomiska framgången en faktor. Ofta var de kvinnliga författarna änkor och använde skrivandet som ett sätt att försörja familjen på. Gedin noterar att av de 16 populäraste författarna under mitten på 1800-talet så var fem kvinnor, varav Fredrika Bremer, EFC och Sophie von Knorring låg i topp (1997, s. 72). Trots det så kan man notera att det uteslutande var män som stod för recensionerna. Ett intressant dilemma uppstod i de fall då verken publicerats anonymt, eftersom det fanns en uttalad norm om att kvinnliga och manliga författare skulle bedömas utifrån olika kriterier (Arping 2002, s.146). Aftonbladet, som startades 1830 av Hierta, var den tidning som vid denna tid ansågs vara ledande inom kulturdebatten. Eftersom Aftonbladet irriterade den konservativa statsmakten drabbades den ofta av indragningar, vilket Hierta löste genom att ge ut tidningen under nytt namn och med ny ansvarig utgivare (Lauritzen 2007, s. 70f).

Arping tar i sin bok *Den anspråkslösa blygsamheten* (2002, s.115-144) upp förordets betydelse som image- och auktoritetsskapare, samt inte minst att det hade en säljkraft. Oftast togs förordet bort i senare upplagor då dess funktion som presentatör av författaren inte längre ansågs behövas.

Strax efter att EFC och sonen Edvard flyttat till Stockholm blev hon inbjuden att närvara vid Aganippiska sällskapets sammankomst. Detta sällskap träffades en gång i veckan och dess syfte var att såväl författare som konstnärer skulle träffa varandra över ålders- och könsgränser för att utbyta tankar (EFC 1888, s. XXV-VI). Efter sitt första möte i detta sällskap, då hon träffade sin tillkommande make, den sju år yngre kunglige sektern Carlén, fick hon också sitt honorar höjt av förläggaren Thomson från 5 riksdaler arket till 50 riksdaler, vilket var på samma nivå som Fredrika Bremers. Thomson insåg att detta drag behövdes för att behålla EFC i Kabinettsbiblioteket. Genom det Aganippiska sällskapet kom EFC i kontakt med det litterära sällskapsliv, som hon så hett hade eftertraktat och som kom att betyda så mycket för hennes fortsatta konstnärliga utveckling (EFC 1888, s. XXVI). Under denna tid kom Almqvist ut med sin roman *Det går an*, vilken väckte en våldsam debatt kring den tidens äktenskapliga hörnstenar vilande på den patriarkaliska grunden. EFC sade att detta var ”en af tidens viktigaste frågor” (Lauritzen 2007, s. 136).

5.3.2 Författaren Emilie Flygare-Carlén

EFC gav ut sina första böcker på Thomsons bokförlag Kabinettsbiblioteket vars starkaste konkurrent var Läsebiblioteket, som Hierta startat. En dragkamp om EFC:s gunst startade nu mellan de båda bokförlagen, vilket EFC själv upplevde som mycket obehagligt. Eftersom hon bodde hos Thomson var hon styrd i sitt val, men egentligen var hon mer tilltalad av det frisinna Läsebiblioteket och Aftonbladet. Tills vidare fick hon bida sin tid (Holmström 1918, s. 83f).

1838 kontaktade EFC Fredrika Bremer, vilken under sommaren var i Strömstad på badresa, för att få hennes synpunkter på sin debutroman. Detta blev starten på de båda författarinnornas livslånga vänskap och ömsesidiga respekt för varandras arbeten. (Holmström 1918, s. 71). Fredrika Bremers bakgrund påminner i vissa delar om EFC:s i det att hon hade en lynnig pappa och en sträng mamma.

EFC blev nu mycket produktiv och efter att ha skrivit ett antal romaner som alla var sedvanliga salongsromaner, så fick hon ett uppslag från sin bror Edvard Smith om att använda sina skärgårdsminnen i en roman. Han hade genom sin tjänst som häradshövding påträffat handlingar i ett ärende där en far och hans son i samband med en smuggelaffär hade mördat en man. Detta ansåg Edvard Smith kunde vara ett utmärkt underlag för en roman och EFC tyckte också att idén var mycket god. Hon presenterade upplägget för förläggare Thomson och i *Skuggspel* har EFC återgett den ordväxling som utspann sig mellan dem, eftersom Thomson inte ville att hon skulle byta genre. EFC hävdade att hon kände ett behov av att förnya sig och att hennes skärgårdsmiljöer och personer så enträget förföljde hennes författartankar så att de helt enkelt måste ut! Till en början såg Thomsons farhågor ut att besannas, men då sista delen av *Rosen på Tistelön* gavs ut visade det sig att publiken var hänförd, liksom recensenterna, och från hennes mor kom följande rader: ”salig fars ande har varit med om *det arbetet*” (EFC 1888, s. XXXV). *Rosen på Tistelön* blev också den första av EFC:s romaner som sattes upp på teatern (EFC 1888, s. XXXV). EFC författarskap fortsatte i medvind och många av hennes romaner dramatiserades och översattes till olika språk: danska, finska, tyska, franska, engelska, polska, italienska, spanska, ungerska, holländska, ryska, böhmiska och kroatiska (EFC 1888, s. XLIII).

I *Skuggspel* förklarar EFC hur hennes romaner och romanfigurer, som oftast vilar på upplevd verklighet, vävts samman med tidens förutsättningar och speglar samhället som det såg ut då. Av samtida författare var det nog huvudsakligen Almqvist som hade en liknande infallsvinkel på sina romaner.

EFC var nu under 1840-talets senare del den största författaren i Sverige, beräknat på antalet tryckta sidor. Under fjorton år, mellan 1838-1851, gav EFC ut drygt 20 romaner. Ser man till upplagesiffror och storlek på honorar så var det Fredrika Bremer som låg allra högst. EFC är modest, men samtidigt medveten om sin position (Lauritzen 2007, s. 276, 301).

5.4 *En natt vid Bullar-sjön*

1847 kom boken *En natt vid Bullar-sjön* ut och det skulle visa sig bli den mest omstridda av EFC:s alla böcker och en bok som väckte mycket debatt i hela Sverige. (EFC 1888, s. XLIII). Huvudsyftet med boken angavs vara bekämpandet av den religiösa väckelserörelsen samtidigt som kvinnans utsatthet blottades, liksom kvinnans sökande efter ett eget värde (Lauritzen 2007, s. 147). I Kjelléns bok om EFC (1932, s. 346) skriver författaren att en vanlig uppfattning inom de frikyrkliga kretsarna var att EFC haft Carl Olof Rosenius i tankarna då hon skapat romanfiguren Justus i *En natt vid Bullar-sjön*. Enligt samma källa så har C W Berg och Amy Moberg i sin bok *Carl Olof Rosenius, hans lif och verksamhet* (1909, s. 192) följande citat från ett brev skrivet den 7 januari 1847 från Carl Olof Rosenius till George Scott:

Nyligen hafva vi också i sammankomster haft besök af den frejdade romanförfattarinnan fru E. Carlén, som nu skall skrifva något om läseri och läsarepräster och därför besökt oss för att hämta material; liksom när Torsslow gick och hörde dig för att spela jesuiten.

Kjellén (1932, s. 346) ställer sig dock tveksam till att EFC lånat så många drag från Carl Olof Rosenius, som, enligt hans uppfattning, var en mild, evangelisk läsarpräst, till skillnad från den asketiske Justus, som mer verkar präglad av den katolska läran vad gäller bl a nyttjandet av tagelskjortor och synen på prästmän och äktenskap. Däremot finner Kjellén (1932, s. 346) att EFC lånat många trossatser från Pietisten, som var en kristen månadstidning, som först Scott, sedan Rosenius var redaktör för. Kjellén pekar också på andra personer som inspirerat EFC till romanfiguren Justus, detta hämtar Kjellén från EFC:s väninna Charlotte Crusenstolpes minnesanteckningar (1932, s. 344f):

En fm. hos Emilie Flygare-Carlén föll vårt samtal på åtskilligt inom litteraturen, bland annat förekom om hennes roman *En natt vid Bullar-sjön* hurusom hon af tre personers karaktärer danadt den deri förekommande hjälten Justus af Carleborgs bild. Den förste var neml. en ung missionär vid ett läsarsammanträde, förf. bevistat, hvilken i höjden af fanatism brukade gissla sig. Den andre var en på sin tid känd författare vid namn Rosén ett, som hon utlät sig ”brutet geni” med de mest egendomliga ideér. Och slutligen den tredje en framstående målare Carleman hvilken med artistens talang förenade verldsmannens lediga och eleganta manér.

Missionären som här omnämns skall enligt Kjellén avse just Rosenius, den kände författaren Johan Magnus Rosén och den framstående målaren Carl Gustaf Wilhelm Carleman (1932, s. 345).

5.4.1 Resumé av *En natt vid Bullar-sjön*

Romanen tar sin början i den lilla enkla stugan där Justus och hans halvbror Leonards mamma Hedvig af Carleborg sitter vid sin spinnrock flitigt spinnande för att få ihop pengar till sönerns utbildning. Justus själv, en energisk, intelligent och generös ung man, har mycket högtflygande planer för sin framtid. Leonard, som inte har samma intellektuella förutsättningar och äregiriga läggning, står med båda fötterna på jorden och planerar ett liv inom jordbruket.

Parallellt får vi följa familjen Löwe. David Löwe är en präktig och vänlig man, hans hustru Petronella (Nelly) har prålig smak och är otroligt fåfäng. Deras dotter Evelyn är ett ovanligt väsen, skir och med en sorts ursprunglig skönhet påminner hon om en ängel. I berättelsens början är hon i ett dvalliknande tillstånd där hon svarar på tilltal, men helst drar sig undan till någon vrå, gärna under betraktande av något vackert antikt föremål. Paret Löwe har tillsammans byggt upp en förmögenhet genom handel, sillfiske, sjöfart och en del smuggelaffärer. Så efter ett enkelt och arbetsamt liv kan de nu skörda frukterna, kalla sig konsul och konsulinna och köpa ett adligt herresäte, Örnvik. De försöker nu leva upp till en stil som bättre stämmer överens med deras nya liv. För att göra Evelyn mer attraktiv på äktenskapsmarknaden så sänds hon till olika internatskolor. På en av dessa skolor får Evelyn kontakt med Constance Waller, som är en glad, självständig, kärleksfull och trevlig flicka. Löwes har hälsat på hos sina grannar, baron G, friherrinnan Ebba G och deras son baron Max. Då familjen återgäldar visiten och baron Max får se den undersköna Evelyn sittande i parken, faller han som en fura, vilket passar fru Löwes giftemålsplaner utmärkt!

Då Löwes forne skeppskaptan Pettersson förliser med sin båt och efterlämnar en änka och tre söner bestämmer konsuln sig för att den yngste av sönerna, Calle, skall få komma till dem. Calle är tolv år och behöver en informator för sin utbildning. Vid denna tid har Justus fått en ny kallelse, men innan han bestämmer sig för att byta bana så vill han känna att kallelsen är tillräckligt stark. Under ett år vill han därför arbeta, och det är i detta skede de två berättelserna flätas samman till en. Ironiskt nog är det baron Max som är den förmedlande länken. Justus kommer till Örnvik för att vara informator till den unge Calle. Ingen lämnas opåverkad av Justus, som med ett fördelaktigt yttre, medfödd värdighet, stor känslighet, allvarlig och med ögon som verkar genomträngande, gör sin entré. Det är naturligtvis Justus som genom sitt musicerande lyckas väcka Evelyn så att hon liksom i en dröm börjar dansa, ja sväva fram, i kristallkronans sken.

Genom Justus ledning och faktiskt även med paret Löwes stöd, så börjar de två väninnorna Constance och Evelyn en hjälpverksamhet bland de som är fattiga och sjuka. Det finns många som har det svårt i de stugor som hör till herresätet. Constance förhåller sig dock avhugget misstänksam till Justus, eftersom hon befarar att hans avsikter är att genom Evelyn komma åt rikedom.

Baron Max friar till Evelyn, men hon säger att det är Justus hon älskar. Paret Löwe blir bestörta, men Evelyn faller då åter i dvala och föräldrarna accepterar att få Justus som måg. Justus förklarar emellertid för Evelyn att han har en eld som brinner i honom, så att han inte kan slå sig till ro, hans kallelse är att bli prästvigd och åka ut som missionär. På detta svarar Evelyn att hon vill vara hans goda ängel, och att hennes hjärta följer honom med goda böner och inte klagan. Första delen slutar med att Justus knackar på Constances dörr och förklarar att hans hjärta är rent och att han följer sin gudstro och inte är någon charlatan som utnyttjar sina företräden för att gifta sig rikt. Constance genomfars då av en darning i det hon inser hur fel hon har bedömt honom.

Då del två utspelas har det gått ytterligare ett och ett halvt år. Constance har tillsammans med sin mamma flyttat till en småstad, där de startat en liten skola. Constance har olika friare men hon visar lite intresse för dem. En av friarna är Leonard, Justus bror. Constances karaktär har nu blivit helt förändrad och Leonard får reda på att det beror på att Constance går på väckelsemöten, vilket han kommenterar med: ”Jag tror, att jag hellre skulle hafva sett henne i grafven!” (EFC 1885:2, s. 42). Den som leder väckelsemötena är Justus, som nu är prästvigd. Han blandar omedvetet sin talang för skådespeleri med religion och hänför stora skaror, som samlas kring denne sköne och värtalige man. Constance stannar kvar en kväll för att rådfråga Justus om vem av sina friare hon skall välja, och de resonerar sig fram till att Leonard är den bäst lämpade maken. Vid ett senare samtal mellan bröderna ber Leonard Justus om att förrätta vigseln.

Det är många som uppsöker Justus för att få råd i såväl andliga som världsliga frågor. En dag står den sköra Evelyn utanför hans dörr. Evelyn och baron Max är nu gifta och Evelyn berättar att hon har svårt att släppa taget från de minnen hon har från den tid då han, Justus, var på Örnvik och att det bekymrar henne nu, när hon är en gift kvinna. Justus förklarar att det inte behöver tynga henne, eftersom allt som var, var mellan två vänner så nära som bror och syster, vilket lugnar Evelyn. Justus lovar att komma till Örnvik innan han åker till sin vän från

studietiden, pastor Grave. På Örnvik har Justus ett mycket viktigt samtal med Evelyn. Det har plågat honom att han genom den vecka varelsen till en del frestats att leka halvgud och han inser nu hur viktigt det är att få Evelyn på ett spår som leder henne till ett lyckligt liv. Genom deras samtal så inser Evelyn att det är genom sin kärlek till Max, som hennes liv får mening.

Justus passion för Constance uppstod i det ögonblick de möttes, men de har allt från första början flytt varandra. Denna passion börjar nu fylla honom med allt större kval och hans grubblerier och åtrå blir allt svårare, samtidigt som fanatismen strider i honom. Hans mor Hedvig kommer på oväntat besök och eftersom hon ju skall bli Constance svärmor genom giftermålet med Leonard, så besöker de tillsammans Constance. Det är nu bestämt att paret efter bröllopet skall flytta till Bullaren. Hedvigs ändamål med sin resa är att hon vill rädda Justus från att resa till odjuret pastor Grave. Hon lyckas inte ändra Justus planer, men däremot går han med på att resa till Lappmarken, innan han åker till Afrika på missionärsresa.

Så ger då Justus sig iväg till pastor Grave. Då han närmar sig målet så träffar han på olika kvinnor som har "råkat i olycka". Det är Anna, som tjänat hos pastor Grave, men nu är havande och skickad till mor Britta Bengtsdotter. Hon har med sig ett brev där Britta ombeds ta hand om barnet och att Anna sedan kan gå tillbaka till sin gamla tjänst hos Grave. Justus tycker sig känna igen Graves stil. Sedan kommer Bibel-Marie, hon var trolovad med en ung bonde och tjänade hos pastor Grave. Så blev hon gravid, vilket gjorde fästmannen så olycklig att han sköt sig. Ingen av kvinnorna har avslöjat sin förförare.

Grave är en falsk och utnyttjande person, som inte drar sig för något för egen vinnings skull. Han tar emot Justus i sitt till synes otroligt spartanska hem, bjuder på svart välling och verkar vara en helig man. Så småningom kommer flaskan på bordet, i skafferiet finns det fullt med god mat, som församlingsmedlemmarna skänkt till de fattiga, och han visar även ett tabernakel som han låtit sy ihop av olika sidenschalar och fina tyger, som folk lämnat för att rädda sina själar. Överflödet är totalt. Genom sin munvighet har han förklaringar till allt detta, vilket gör att Justus inte genomskådar denne falske man. För övrigt så mår Justus själsligen mycket dåligt. Han berättar för Grave om sin passion och om sina kval. Denne ger då Justus en tavla med den vackra Judith på, vilket påminner Justus än mer om Constance. Genom denna tortyr menar Grave att Justus skall bli fri från sitt begär. Justus blir alltmer blek och tård, hans känslor lämnar honom ingen ro. Så är dagen för bröllopet inne, fast bröllopföljet mer liknar ett liktåg, den ende som ser glad ut är brudgummen. Först då ringen är på fingret vågar Constance titta på den helige, som i samma ögonblick ser på henne, blixtar skjuts och de ser sig själva i den andres ögon. Ångest. Justus inser att han just har sammanvigt den kvinna han aldrig skall upphöra att älska, med sin bror.

I den sista delen får vi inledningsvis följa de nygifta i deras bostad i Bullaren. Bullarfolket beskrivs som ett vilt släkte, som sällan besöker sina båda kyrkor. Constance är en god och mild hustru, men utan glädje. Grave har fått komministertjänsten i Bullaren och skickar Bibel-Marie som förtrupp innan han själv anländer. Det berättas om en händelse som sägs vara sann, då Bibel-Marie på en ung flickas dödsbädd inpräntar så mycket ångest i den unga kvinnan, att hennes

död blir synnerligen kvalfull. Denna händelse gör att Constance intar en lite mer kritisk inställning till läseriet.

Det kommer ett sorgens brev från Örnvik, där det meddelas att baron Max fått ett träd över sig och nu ligger för döden. Genom denna händelse har Evelyn åter fallit i dvala. Constance ger sig genast dit. Under tiden är Justus i Lappmarken för att frälsa människorna där. På detta avstånd från Grave får han en annan syn på Graves agerande. Justus bestämmer sig för att genast åka på sin stora missionsresa, men då han skriver till Grave och ber om de pengar denne förvarar åt honom får han ett nekande svar.

Under de veckor Max låg för döden djupnade kärleken mellan honom och Evelyn. Vid ett samtal mellan Evelyn och Constance avslöjar Evelyn att Justus sagt att han älskar en kvinna. Constance blir helt förskräckt över att denne överjordiske, upphöjde man kan ha sådana känslor och hon börjar fundera på om hennes egna känslor för honom endast är heliga. Syndabördan lägger sig tungt i hennes hjärta. Constance bestämmer sig nu för att åka tillbaka till Bullaren.

Justus bestämmer sig för att lämna Lappland, vissa planer har väckts till liv i hans huvud då han fått läsa om Evelyns änkestånd. Han ser sig emellanåt som egendomsherre, ja kanske t o m som riksdagsman. Plötsligt står Justus på trappan hos Leonard och Constance. De kämpar med sina roller som svåger och svägerska. Då Justus besöker Grave berättar denne att Justus ska överta Graves tjänst. Grave nämner också att han sagt till Constance att Justus älskar en kvinna som heter Judith. Grave märker att han inte längre har samma makt över Justus, men han svär för sig själv att Justus aldrig skall bli fri. Justus vacklar hem och dagen därpå talar han om för Constance att det inte finns någon annan kvinna, utan att hans passion är för henne. Han säger att de måste vara starka och värna om Leonards lycka. Constance tänker att det är hennes själs känslor som är vikta för Justus, men att hon ska vara en god maka för Leonard. Grave har gett Justus ett ultimatum och Justus lever under betänketiden under de värsta kval. Evelyn är nu på besök i Bullaren. För att bli fri och kunna avsäga sig sin prästkappa så anhåller Justus om Evelyns hand. Eftersom Evelyn under Max sista fjorton dagar helt skänkt sitt hjärta till honom och också lovat att aldrig gifta om sig, så avslår hon frieriet. Justus ser då ingen botten i sin förtvivlan och går ut för att ta sitt liv. Just när han sätter pistolen till tinningen hör han Leonards häst och vagn komma och då tänker han, att om Constance är änka så ska de kunna förenas. Han skrämmer hästen, så att vagnen med Leonard far ner i en avgrund. Brodermord. Justus rusar in till Constance och berättar vad han har gjort. Tillsammans går de ner till Bullarens vatten. Vid en klippa säger Constance att hon hör Herrens röst. Herren fordrar ett offer och eftersom Justus är märkt av brodermordet så måste det bli hon. Hon kräver att Justus svär på att inte ta sitt liv utan vänta på att stunden är inne, gör han det så kommer de två att förenas renade i himlen. Justus svär och hon hoppar ner i Bullarens svarta djup. Justus skyndar igen tillbaka till huset och hämtar Evelyn. Han säger att det nu inte finns någon räddning mer och med stor kraft kastar han henne ner i djupet. Vid Bullarsjöns stränder kunde man sedan under många år se en vansinnig man irra. Han vårdades av sin gamla mor. Det enda ord som kom över hans läppar var: "Gud!".

5.4.2 Mottagandet av *En natt vid Bullar-sjön*

EFC skriver själv i *Ett afskedsord* (EFC 1888, s. 4) att det endast var vid ett tillfälle som recensenterna hade gått för långt, och det var just efter *En natt vid Bullar-sjön*. Hon sade också att ”det var helt naturligt” men förklarade inte djupare vad hon avsåg. Lauritzen har studerat mottagandet av *En natt vid Bullar-sjön* och då funnit att de flesta recenser tyckte att romanen inte motsvarade förväntningarna på vad en kvinnlig författare skall skriva. Det rådde ganska stor samstämmighet om, att man tyckte att EFC skulle återgå till berättande om västkusten och områden som hon behärskade. Trots det ansåg ändå de flesta att själva ämnet med läseriet var mycket angeläget och att det var viktigt att de moraliska dilemman lyftes upp. Felet var att det var en kvinna som gjort det, klarast att deklarerat denna synpunkt var anmeldaren i Tiden som skrev följande:

Qvinnan är ändå qvinna, och psychevingarne, det qvinnliga behaget bortfaller, i och med detsamma hon sätter sig i professorsstolen. ”Pål Wärning” t. ex. är idel behag, täckhet, naivité. Vackert måste, hvad det vackra könet bjuder oss, vara; det storartade ligger ej inom qvinnans portée, och man gör ej anspråk derpå af henne. Låt mannens snille flyga med örnens, qvinnans med dufvans vingar – det är det naturligaste. Och när man läser ”En natt vid Bullar-sjön” tänker man: det är en dufva, som försöker röra sig med ett par örvingar – det kan aldrig gå. Och det har ej heller gått. Man måste beklaga en sådan aberration, och önska, att den ej måtte förnyas. (Lauritzen 2007, s. 351f).

Ja, det var ord och inga visor, boken fick stor uppmärksamhet och sålde bra men som kvinna var det nog inte alldeles enkelt att bemöta sådan kritik som den ovan ger prov på. Även Löfgren har analyserat mottagandet av *En natt vid Bullar-sjön* men då ur ett genusperspektiv och funnit att det budskapet fungerat. Hon beskriver Evelyn som ett erotiskt subjekt. Löfgren säger att det vid denna tid inte var vanligt att beskriva kvinnor så, men att det ändå lyckats med Evelyns gestalt trots att vissa recenser inte riktigt förstått, vilket följande citat från Tiden ger uttryck för: ”Förf. har sålunda totalt misslyckats, då hon velat framställa Evelyn som en engel, då hon egentligen är ett djur.” (Löfgren 2003, s. 185f).

I *Efterskörd* (1888, s. XLV) har t o m en nidvisa återgivits om EFC som var införd i Göteborgs Handels och Sjöfarts-Tidning och första versen lät som följer:

Vid sin trolldomskittel, med sin visp och skopa
stod en skicklig fru och hvälfde nya rön;
och af tusen ämnen rörde hon tillhoppa
vällingen med namn: ”En natt vid Bullar-sjön”.
Eder, känslorop och böner och citater,
himlens höga bud och jordens mörka brott
samlades och fräste hop i samma krater,
och allt blef en vedervärdig smörja blott.

Andra recenser, som Ridderstad i *Östgöta-Correspondenten*, var betydligt mer positiva och skrev: ”i intet af hennes föregående arbeten har författarinnans snille visat sig så storartadt, visat ett så fulländadt moget mästerskap som detta.”

6. Resultat och analys

I detta kapitel redogör vi med hjälp av våra dilemman för de resultat som framkommit. Vi behandlar de tre första frågorna från vår frågeställning under vårt första dilemma och den fjärde frågan under det andra dilemma.

Då vi penetrerat EFC:s roman *En natt vid Bullar-sjön* träder bilden av en färgstark författarinna och en roman med flera budskap fram. Vi finner språket i romanen mycket vackert, det är ordrikt och målande, helt enkelt uttrycksfullt! Samtidigt är det färgat av tidens uppfattning om vad som var vanligt. Det är inte sällan som gestalterna i boken ”spritter till” och ”genomfars av darrningar”, de rodnar ideligen och det verkar som om man kunde utläsa mycket mer i varandras ögon då, än vad som är brukligt idag. Det är också intressant att se alla de främmande ord som EFC använder, ”agreablaste blommor”, ”syrprinerad härav”, ”embarrasserad” och ”edukation” kan nämnas som exempel.

Kanske har vi, som gärna vill se oss som moderna människor, missat något på vägen, den här sensitiviteten och närvaron som finns i romanen speglar något som vi är på jakt efter, men har svårt att nå. Tiderna är också helt annorlunda, vi har ersatt mycket av den tidens gemensamma samvaro med ensamt TV-tittande. Den tid vi vinner genom apparater som underlättar den vardagliga tillvaron för oss, har också inneburit en förlust av de naturliga samtal, som uppstod i det man utförde sådana sysslor tillsammans. Det är lätt att få en romantiserad bild av arbete som i verkligheten medförde krökta ryggar och nariga händer. Vi tror ändå att just samhörigheten och meningsfullheten kom mer naturligt, när man exempelvis hämtade sitt vatten vid brunnen, än idag, då vi sitter på ett gym och gör motsvarande rörelser för att hålla kroppen i trim medan musiken är på hög volym så att vi skall slipa prata med varandra. Romanen och den tid som den skildrar väcker många reflektioner!

Då vi bestämde oss för uppsatsens namn, en ängel och en demon, så var ängeln för oss, precis som i romanen, Evelyn medan demonen för oss är Justus. Evelyn söker sin identitet och det är många som vill vara delaktiga i det. Max vill skapa en ängel utifrån goda avsikter, men han vill ändå vara skaparen. Constance har svårt att förstå Max kärlek till Evelyn eftersom han inte känner hennes inre, ingen känner hennes inre. Justus hade än större planer på att omdana Evelyn:

han hade utsett Evelyn till sin goda engel. Dessutom ville han fortfarande förblifva engels gud.” (EFC 1885:1, s. 274). Han ville ej älska Evelyn med en jordisk kärlek: hon var för helig för den. Han ville blott njuta den höga sällheten att skapa henne till sin afbild, att ingjuta i hennes hjerta sin ande, en ren ande, som i denna oskuldsfulla qvinnosjäl skulle verka, nu i smått, framdeles i stort, för hans planer till de vanlottades förbättrade läge i fysiskt och andligt hänseende. (EFC 1885:1, s. 273).

Så småningom växer Justus maktbegär sig allt starkare, inte bara över att behärska sin ängel utan att härska över större massor. Han ägnar sex månader åt att förbättra sin förmåga att predika, att genom sina rörelser och sin röst förmå trollbinda allt större skaror. Han börjar känna sig som en halvgud. (EFC 1885:2, s. 58). Vi tycker att han börjar likna en demon, dessvärre har vi ännu en aspirant på denna benämning, nämligen Grave. Grave tecknas i romanen som en helt igenom ondskefull och samvetslös figur ”...men Graves samvete besvärade honom ej: det

sof dödens sömn.” (EFC 1885:2, s. 218). ”Lika litet är Graves personlighet någon dikt.....” skriver EFC (1885:2, s. 210), vilket även kommenteras genom en tragisk passage som Grave var delaktig i och som sägs vila på en verklig historia (1885:2, s. 218).

Den, som första gången såg och hörde Grave, måste förundra sig öfver, att han någonsin kunde väcka förtroende. Både utseende och röst voro i den grad pinsamt obehagliga, att man kände en inre afsky för begge delarne, och likväl funnos personer, hvilka satte en oerhörd tillit till denne mans redbarhet, gudsfuktan och oegennyttan. (EFC 1885:2, s.201)

Löfgren beskriver också de klichéartade benämningarna ängel och erotisk demon och även hon har Evelyn som ängel, men däremot är den erotiska demonen Constance, utifrån de andra romangestalternas syn på henne (Löfgren 2003, s. 174).

6.1 Dilemmat att delta i det samtida samtalet vilket delvis ifrågasätter den egna kvinnorollen

EFC beskriver samhällliga företeelser som exempelvis läseriet och vad det kan få för konsekvenser för den vanliga människan genom att skildra det vardagliga livet. Detta gör hon trots att hon är medveten om sin klasstillhörighet (medelklass) och att det inte var brukligt vid denna tid att kvinnor yttrade sig i officiella frågor. Den väg hon hade att tillgå för att göra sin röst hörd var att utnyttja denna nya romangenre där just vardagslivet var det eftersträfvansvärda, det människor kände igen sig i. EFC balanserade mellan författarskapet och den möjlighet det gav henne att påverka samhällsfrågor och sin roll som plikttrogen mamma, maka och husmor. Hon framhöll att hon prioriterade det sistnämnda (Minnen, förra delen, s. 64) medan författare som i efterhand analyserat hennes liv nog hävdar att gränserna var ganska diffusa (Arping 2002, s. 128f).

6.1.1 Vilka idéer och värderingar framträder i Emilie Flygare-Carléns *En natt vid Bullar-sjön* och hur sammanfaller dessa till en tendens, ett uttryck för en intention hos författaren att påverka läsaren i en viss riktning?

Ser vi till värderingar som framskymtar i romanen så kan vi konstatera att det finns gott om dem. Vi uppfattar det som att utbildning och kunskap värderas högt, men inte bara för en viss grupp, utan romanen visar i flera fall hur bildning kan spridas till många. Projektet som Constance och Evelyn bedriver tillsammans med Justus bland gårdens fattiga är ett tydligt exempel. Här visas på nyttan både för den som delar med sig av sina kunskaper och för den som får ta emot dem. Constance fortsätter också längre fram i romanens handling med utbildning, då hon tillsammans med sin mamma startar en skola i den lilla stad som de flyttat till. Då Löwes skeppskapten förliste lyftes också utbildning fram som lösningen för den yngste sonen Calle och hans framtid. Calle fick Justus som informator och då det

inte längre fungerade så sattes han i en internatskola istället för att avbryta utbildningen.

Det idoga arbetet, en meningsfull sysselsättning, värdesätts också högt i romanen. Det var på den tiden då Petronella Löwe genom ihärdigt arbete förtjänande sitt levebröd som hon också beskrivs i positiva ordalag. I samma stund som hon lämnar sitt arbete dras ett löjets skimmer över allt hon säger och gör. När hon istället för att nöja sig med det hon har och vara stolt över sitt värv sucktar över den makt och glans som rikedom kan ge så förvandlas hon till en marionett. Den yttre glansen blir bara ett tomt skal. De personer som fortsätter att vara arbetsamma åtnjuter en helt annan position i romanen.

Just värdet av att vara verksam återkommer ofta i romanen, samtidigt som ett varningens finger höjs då verksamheten övergår till en oro, till ett sug efter ständigt nya utmaningar, det blir aldrig nog. Detta är något som drabbar Justus:

En blick in i sanna förhållandet skulle ha kommit honom att rysa; ty om han kunnat undersöka det, skulle han med dödsångest hafva funnit de första symptomerna till sin gamla sjukdom: längtan efter ombyte, oförmågan att ständigt uthärda med något, som ej oupphörligt satte hans blod i jäsning. (EFC 1885:3, s. 58).

Vi ser ett genomgående kärlekstema i romanen, där kärleken framstår som grunden i allt väsen. Kärleken stöts mot de onda och goda makterna vilket var ett typiskt drag för den tidens litterära form. Utan kärlek lever vi inte och den lämnar oss aldrig vad vi som människor än ska genomlida. EFC för fram en liknelse om att kärleken ibland kan gömma sig lika väl som brottsligheten (EFC 1885:2, s. 38). Ur berättelsen framstår så en bild av att väckelserörelsen begår ett brott mot samhället och personerna, inte bara i romanen utan även i världen utanför berättelsen. Läseriet var som ett gift vilket vilseförde människorna. Följande citat, ett samtal mellan Leonard och Constance, ger, anser vi, en träffsäker bild av hur läseriet uppfattades, men också en bild av en utsatt kvinna som luras av väckelsens irrläror:

Ja, ser du, mitt hjerta, att det eviga bedjandet villar, i stället för att gagna! Du är ju så ren och god och Gud och din man behaglig, att du kan tro mig, att läsandet och det ständiga fullkomlighetssökandet bara skadar dig. (EFC 1885:3, s.258).

Bakom orden uppfattar vi att det finns en röst som hävdar, att trots att väckelserörelsen bröt ned och ibland t.o.m tog liv, så kunde den inte släcka kärlekens låga, för, som EFC skriver, så är kärlekens låga även lycklig i sin uppoffring (EFC 1885:2, s. 100).

I romanen vill vi också påstå att det görs en liknelse mellan trons och passionens makt över människan. Passionen beskrivs som något farligt, som drabbar människan och smyger sig in på i drömmarnas värld. Tillståndet att drömma förs fram också i den betydelsen av att människorna blev frälsta, vilket beskrivs som ett ondskefullt, falskt och verklighetsförvridet tillstånd. EFC låter sig höras då hon i skildringen framhåller att kärleken är boten. Så söker också Justus upp Evelyn i slutet av romanens sista del för att boten på hans vansinne är just hennes kärlek (EFC 1885:3, s. 321-324).

EFC uppmanar samhället att återgå till kärleken igen. Kärleken betraktas som något som funnits sedan urminnes tider, som ligger djupt rotad i oss. Max kärlek till Evelyn var inte bara till kvinnan, utan mer som en egenskap han fört med sig från sin far, som i sin tur kunde härleda den från generation till generation (EFC 1885:2, s. 119).

Nödvändigheten av att människor inte ska behöva leva i armod, utan att alla ska leva under drägliga förhållanden, kan man se som en röd tråd genom romanen. Då pastor Grave fyller sitt skafferi med mat från de fattiga människorna i sitt pastorat och då han lurar av dem deras enda värdeföremål, beskrivs det i sådana ordalag att man klart kan känna avskyn för sådan behandling av sina medmänniskor (EFC 1885:2, s. 232-237).

Samtidigt som det i romanen, enligt vår tolkning, kommer fram många, för den tiden moderna tankar om kvinnans ställning och jämställdhet, så beskrivs just moderns roll som avgörande för ett barns utveckling. EFC känns med andra ord som en jämställdhetskämpe, parallellt med att hon för fram moderns unika betydelse för ett barns utveckling och välgång. Det är naturligtvis omöjligt för oss att sätta oss in i den tidens tankegång, men det måste väl ändå anses som ganska radikala tankegångar som hon för fram om kvinnans ställning, på samma gång som hon inte kan bortse från kvinnans modersroll. En annan sak att ha i åtanke är att inte tillmäta det här ”att vara barn av sin tid” för stor betydelse, eftersom det, då man bryter ned detta begrepp, visar sig att varje individs verklighet skiljer sig från den andres oavsett tid. Självklart visar begreppet ändå på de gemensamma ramar som gäller för varje tid. Det vi vet är att EFC, som yngsta barnet i en stor barnaskara, fick en ganska fri uppfostran och att hennes vardag i mångt och mycket skilde sig från andra flickors vardag vid denna tid. Hur många var det som fick följa med sin pappa på sjöäventyr vid så unga år och hur många fick ta del av sådana berättelser som sjömannen förtäljde i handelsboden? EFC:s uppväxt måste således ses som väldigt speciell och parat med hennes fantasi och lust för att skriva gav det drivkraften och grunden till att kunna slå igenom så starkt i en annars så mansdominerad värld.

Då vi i detta dilemma studerar frågeställningen kring vilka ideér och värderingar, som går att utläsa ur romanen, vill vi också utveckla tanken om modern som företeelse. Analyserar vi en moders roll i romanen så ser vi att den tillförs en oerhört stor vikt, kvinnans betydelse som moder är med andra ord avsevärd. Samtidigt är denna modersroll oftast näst intill självutplånande i de flesta exemplen, men eftersom romanen beskriver många olika mödrar så finns det representanter för den egoistiska modern också, här heter hon Petronella Löwe. Vi kommer att återkomma till fru Löwe längre fram. Romanen börjar med att man får komma till fru Hedvig af Carleborgs enkla stuga där hon på ett helt oegennyttigt sätt sitter och spinner, för att ge sina söner möjlighet till utbildning. En parantes värd att nämna är EFC:s beskrivning från sin ungdom om att just spinnandet var en syssla hon gärna tog sig an, då hon för övrigt var ganska oduglig bland hushållsgöromålen. Hon nämner bland annat hur spinnandet gav henne tillfälle att fantisera ihop de märkligaste historier. Vi får associationer om att hon genom spinnandet ville förena en i allra högsta grad kvinnlig syssla, med hur kvinnan ur sina göromål kunde förvandla dem till gagn för en dröm och ambition utanför hemmet (EFC 1865:2, s. 351).

Vi får verkligen känslan av att fru Hedvig lever helt genom sina söner, samtidigt med att hon spinner så väver hon framtidsdrömmar om sönerns kommande liv där

förväntningarna är höga, särskilt på Justus framtid. Moderns osjälviska arbete skildras på ett mycket uttömmande och högtravande sätt:

Det är blott en mors händer, som ej tröttna att arbeta från fyra på morgonen intill tio på aftonen, det är blott en mors ögonlock, som under dessa enformiga ansträngningar icke tyngas, det är blott en mors inbillning, som är nog lefvande att bevinga dessa timmar genom glänsande, leende drömmar (EFC 1885:1, s. 3).

Även Constances mor gör allt för att Constance ska få det bra. Hennes plan är att Constance ska träffa en skötsam man och därigenom få sin framtid säkrad. I romanen skildras hur hennes mamma lägger stor möda på att ordna en trevlig födelsedagsfest för Constance dit flera av hennes friare blir bjudna.

Temat kring modern är alltså något som genomsyrar romanen och som vi uppfattar som betydelsefullt i uppfattningen om hur samhället beskrivs av EFC. Beskrivningen som följer skildrar hur modern upplyfts till en religiös idol vars funktion är att rena och hela. Här tar fru Hedvig emot Justus grubblerier över sitt kall som missionär.

Nästa ögonblick låg sonen vid moderns fötter...Vi måste förbigå de första minuterna af detta möte, som likt en åskstråle slog ned i Justus´ själ, skakade den till dess innersta grund och rensade dess luftkrets från de skadliga dunster, som omtöcknat den. Moderns tårar badade sonen, modern af sann himmelsk kärlek lågande blick lät honom ana hvad som verkligen var det himmelska på jorden. Hennes afbrutna utrop läto honom förnimma, att en mors röst dock är den mest helande för hjertat. (EFC 1885:2, s.138)

Modern beskrivs som samhällsbärande funktion som står för det evigt goda, fostrande och hjälpande (EFC 1885:1, s. 3f, 1885:2, s. 139-141). Men det är också, som Löfgren tar upp, en bild för hur könet satte gränser för kvinnan att förverkliga sina drömmar (Löfgren 2003, s. 141). Vi uppfattar att EFC för fram en tendens om hur moderskapet ger en paradoxal bild, då mödrarna oftast framstår som befriande och stöttande nyckelpersoner, samtidigt som deras tillvaro och framtidsutsikter ter sig begränsade, eftersom de är just kvinnor.

Här vill vi också lyfta fram hur kvinnorna i allmänhet, inte bara som modersgestalt, skildras i romanen. Tillsammans med storslagna konst- och miljöskildringar förmedlas också en sorgsen ton över hur kvinnan ses av romanens män. Kvinnorna framstår ofta som objekt, som söker sin rätta natur men hindras av männen som de faller för. Evelyn jämförs i beskrivningen med herrgårdens mytiska omgivning vilken på så sätt blir hennes identitet. Intressant är också första mötet med Evelyn, som sitter och spelar ett och samma ackord vid pianot vilket för våra tankar till det bevingade uttrycket att söka sin ton. Hon söker sin ton, eller identitet, och det är genom Justus toner hon lever ut till sitt eget förfall. EFC skriver:

Var det en omedveten trängtan att förstå sig sjelf, som afpressade denna tår och skapade detta behof, hvilket, ännu ouppfyldt, klagade i det halfbrustna ackordet? Hvem visste det..kanske icke ens hon sjelf, som satt der lik en förkroppsligad uppenbarelse af skaldens drömda ideal.(EFC 1885:1 s. 36).

Evelyn hade ett åtkantigt rum innanför sitt sovrum och där fanns det djupa nischer och i en sådan nisch fanns två gips- eller marmorgrupper kvar, som hon ofta satt och betraktade i timtal. Den ena gruppen bestod av Laokoon och hans söner, samt en massa hemska ormar och den andra av Niobe med sitt sista barn. Laokoon var med i trojanska kriget och det var han som försökte avstyra att trojanerna tog in

trähästen. Laokoon och hans söner blev sedan dödade av ormar, som kom upp ur havet. Niobe kommer från den grekiska mytologin och på grund av att hon skröt så om alla sina barn, så blev hennes barn dödade. EFC skriver:

I sådana stunder, då hon med oförstådda känslor rätt länge betraktat Niobes härliga anlete, hvälfde en tår i den unga flickans ögon och en längtan efter något fullkomligt, något, hvarefter hon blott kunde sucka, rörde sig i hennes själ. (EFC 1885, s. 95).

Här ser vi hur EFC åter vill lyfta fram moderskärleken, som det fullkomliga och hur det för den som ännu inte blivit mor inte går att förklara, bara låta sig ana, dess storhet. Varför hon valt Niobe, som blev av med alla sina sju barn, som exempel på moderskärlek kan ju vara lite svårförstått. Kanhända var det för att visa det ädla hos en mor som kämpar för sina barn in i det sista.

Romanen beskriver inte bara den osjälviska moderskärleken, utan också hur barn bör agera gentemot sina föräldrar. I en passus lämnar Constance Evelyn följande råd:

Många, många välsignelser kunde du skörda, Evelyn, om du upphörde att drömma. Blif verksam, tag del i det, som rör sig omkring dig, och du skall derigenom lära *huru* du bäst kan tjena andra! Nu är jag säker, att du kommer och går, utan att du tänker på ens den tacksamhet, du är skyldig dina föräldrar. (EFC 1885:1, s. 97).

Idéer om kvinnliga, moderliga handlingar som hushållsgöromål, fostrande och ombesörjande, vilka begränsar kvinnan till hemmet, är något som framhålls tydligt i romanen. Detta står i kontrast till kvinnans frigörelse och möjlighet till utbildning och självförverkligande. Detta kan uppfattas som ett inlägg i den för tiden rådande socialistiska debatt där ökat kvinnligt inflytande var ett av ämnena.

Känslan för psykologi och människans maktbegär framträder i skildringen av Evelyns mamma, Petronella Löwe. Läsaren får en bakgrund till varför Petronella utvecklats till den person hon är i romanen, men den försvarar henne på intet sätt, däremot ironiseras det med den värdegrund som är Petronellas. Petronella har genom idogt arbete tillsammans med sin man tjänat ihop en förmögenhet. I den stad som de tidigare levde såg hon upp till de ”finare” damerna, men när hon försökte få kontakt med dem fick de henne att känna sig som en lägre ställd varelse. Detta kan säkert ha varit en drivkraft till att Petronella blev den hon blev, det enda som var viktigt för henne var att nå en ställning i samhället och hon tappade helt bort det här med kärlek och meningsfull samvaro, utan för henne blev allt ett spel om att föra sig rätt och leva upp till den nya rang, som hennes pengar gett henne. I den passage då Evelyn förklarar för sin mamma att hon inte vill gifta sig med baron Max blir Petronellas personlighet helt avklädd:

Evelyn betraktade sin mor med en omisskänlig fruktan. Hvarje drag i denna mors ansigte var förändradt eller, rättare, förvidet...Ack, Evelyn visste ej hvad det ville säga att reta en mor, som uteslutande är upptagen af åtrån att viga ett namn och en titel till hopa med sammanskrapade rikedomar! (EFC 1885:1, s. 298).

Max och hans mamma diskuterar i romanens början, vilka förutsättningar som borgar för ett lyckligt äktenskap, helt enkelt vad en man ska tänka på då han väljer sin fru. Max säger att ”vore giftermålet med en ung, skön och rik flicka just icke den största dårskap en obemedlad kammarjunkare kunde begå.” (EFC 1885:1, s.

107). Modern svarar att det självklart är så, förutsatt att den blivande bruden också kommer från en bra familj, är klok och har bildning varpå Max svarar:

Men dessa förmåner kunna vi jemka. För att börja med bildningen, så skulle det utan tvifvel blifva ett lika nytt som stort och ädelt nöje att sjelf sprida bildningens ljus i denna rena och oskyldiga själ. Ja, jag säger, att redan *detta* bör kunna skänka en lycksalighet, som den vanliga kärleken icke ens anar. (EFC 1885:1, s. 107).

Eftersom detta är sagt av Max, som i romanen framställs som en utomordentligt fin och bra person, så kan ju detta låta ofarligt. Betänker vi istället att det är någon med ett mindre gott syfte än Max, som i en annan persons själ vill sprida bildningens ljus, så kan vi ana mer allvarliga konsekvenser. Just människors förmåga att styra andra är ett ständigt återkommande tema i romanen.

Olika äktenskap belyses i romanen och vi får exempel på maktkonstellationer makar emellan. Mellan friherrinnan Ebba G och hennes make baron G visas ömsesidig respekt, de lyssnar uppmärksamt på vad den andre har att förtälja och de diskuterar spörsmål som tynger dem, med varandra (EFC 1885:1, s. 109). Detta beskrivs som ett gott och otadligt äktenskap. Just vikten av att barnen själva får välja sin gemål utan föräldrarnas inblandning poängteras, då baron G besvarar hustruns oro över att Max tänker fria till Evelyn genom dessa ord:

finner han sin framtida sällhet med en hustru, som hvarken kan tala eller svara, så låt det bli hans affär! (EFC 1885:1, s 109).

Han gör ett tillägg som understryker en annan röd tråd i romanen, vikten av pengar:

Kanske han kan förmå henne till begge delarna, och får han en gång Örnvik i hemgift, så har han min själ ej sofvit bort sin lycka. (EFC 1885:1, s. 109).

Vi får även se myntets baksida då girigheten visar sig, främst i pastor Graves gestalt men även hos Justus framskyntar beräkningens kalla ansikte. Justus tänker nu sig själv sittande vid ett fint middagsbord i Stockholm, som en högt uppskattad och populär riksdagsman och talare, med en stor förmögenhet som hans tänkte svärfar, Evelyns pappa, har lämnat efter sig. (EFC 1885:3, s. 208f).

Genom att använda romanens form och genom dess handling få läsaren att känna för och med de olika gestalterna, så kan EFC lyckas föra ut sitt budskap på ett mer effektivt sätt. Detta eftersom hon då också lyckas väcka läsarens känsla och därigenom får med hela vidden av vad läseriet kan få för konsekvenser. Det handlar inte bara om kalla fakta, utan även om intuition och att överlämna något till läsaren att ta del av och engagera sig i. Även det utsagda får en plats i romanens form, det som vi kan läsa mellan raderna. Hade inte raderna funnits så hade det ju blivit alldeles tomt, tack vare raderna så kan vi se det som står i tomrummet. Justus hade också förstått den makt som ligger i tystnaden:

Han lät alltid en spännande tystnad föregå det ögonblick, då han började tala; och i dag, förmodligen därför att detta var hans sista sammankomst, blef denna tystnad ännu längre än vanligt. (EFC 1885:2, s. 45).

Vi tror att EFC med denna bok ville skaka om och visa vart irrläror kunde föra. Hur människor manipulerar varandra, vissa med gott uppsåt, men vad som ändå händer när tron tar över förståndets plats. Romanen berättar bl.a. om en ung flicka som blivit allvarligt sjuk och som med lugn kristen förtröstan var beredd på slutet tills Bibel-Marie besökte henne. Bibel-Marie berättade om helvetet och att den unga

flickan skulle brinna där och att hon hade levt ogudaktigt. Istället för att lugnt somna in dog flickan under de mest fasansfulla kval och rädsla över att hamna i helvetet (EFC 1885:3, s. 28f). EFC har här gjort en fotnot om att detta är en: ”Sann händelse”. Denna not är borttagen i senare upplagor men visar på EFC:s engagemang i frågan kring vilseledande läror oavsett de härrör från mindre nogräknade representanter från statskyrkan eller väckelserörelsen.

6.1.2 Vilken är tendensen i *En natt vid Bullar-sjön*?

En natt vid Bullar-sjön kan uppfattas som ett direkt angrepp på läseriet. Romanen innehåller många bottnar och det har diskuterats om temat om läseriet egentligen inte är huvudtemat, utan att det kanske istället är maktförhållanden och kvinnans ställning som har en mer framträdande roll i verket. Det har framkommit att EFC gjort en ordentlig research innan hon började skriva romanen, hon har deltagit i väckelsemöten, intervjuat Rosenius och läst många av väckelserörelsens skrifter. Det är med andra ord en väl underbyggd roman och i sig en egen ”väckelseskraft” eftersom hon så starkt angriper läseriet och visar på vilka hemska konsekvenser det kan föra med sig. Inte minst visar hon hur personlighetsförändrade och hjärntvättade människor kan bli, då det kommer in en karismatisk ledare och pläderar för sin lära.

Samtidigt som hon så starkt angriper väckelserörelsen uppfattar vi att hon hela tiden är noga med att försvara den sanna och renläriga religionen, men EFC visar att det även inom den protestantiska kyrkan finns människor som vill skapa sig en maktställning och anser sig vara förmer än andra människor. Just reaktionen på människor som utnyttjar andra och skor sig på andra människors bekostnad är något som EFC verkade ha ett starkt patos för. Med följande citat vill vi visa hur EFC på ett skickligt sätt för ihop väckelserörelsens predikningar med en liknelse av ett odjur. I denna sekvens rör det sig om fru Hedvigs varningar för Justus om Graves makt över hennes son.

Fru Hedvig satt stum af sorg vid den smärta, som uttalade sig i Justus' ädla drag och hvilken utan tvifvel härflöt af hans fullkomligt öfversinnliga uppfattning af sina pligter. ”O, min gud”, suckade hon med djup nedslagenhet, ”denne man, till hvilken du flyr, skall ännu mer förvirra dig!”

”Hvilken, min mor?”

”Pastor Grave... Det är för att rädda dig från detta odjur, som jag kommit hit.” (EFC 1885:2, s.142)

Romanen går till angrepp mot vad pengar och makt kan göra med en person och ironiserar gärna med exempelvis Petronella som helt tappat bort sig själv och sina egna värderingar i sina idoga försök att leva upp till en samhällsposition och ett förhållningssätt som hon inte är mogen. I en sekvens beskrivs hon som ”fåfångans demon” (EFC 1885:2, s.182).

Denna romangenre vände sig till de breda massorna, innehållet skulle kännas bekant för de flesta, igenkänningsgraden skulle vara hög. Att EFC ändå vågar sticka ut hakan och med hela handen peka på vad hon tyckte om läseriet och vad det gjorde med vanligt folk, måste uppfattas som synnerligen modigt och det visar vilken ambition och kurage hon måste ha haft. Att hon samtidigt lyfter fram kvinnans värde och ställning gör inte romanen mindre vågad. För att kunna skriva

som hon gjorde så måste hon haft en solid grund att stå på, självförtroendet måste med andra ord ha varit gott. Genom att hon började sitt författarskap så pass sent som vid trettio års ålder, så hade hon också hunnit få en hel del livserfarenhet, som kom väl till pass i hennes författande. Hon räds alltså inte att lyfta fram samhällsaktuella frågor som läseriet, samtidigt som hon på ett rättframt sätt beskriver kvinnans situation.

Vi har tidigare tagit upp kvinnans roll och hur den förknippas med antika tankekonstruktioner om den ideala kvinnan samt idén om den fullkomliga modern. Vi fortsätter på detta tema i en fördjupning om kvinnans uppfattning om sig själv, värnandet om personliga egenskaper och hur detta hänger ihop med en kvinnlig författares ambition och möjlighet att förverkliga sig själv.

Att kvinnogestalterna ofta beskrivs som väsen är något vi uppmärksammat då EFC bl.a. beskriver Evelyn som en slumrande "bacchantinna", den av en orm stungna kvinnan, som satt liksom ihopväxt med den antika urnan i den slumrande trädgården (EFC 1885:1, s.46f.). Vi kan uppfatta en intention om en vilja att berätta om kvinnans särartsbehandling i romanen. Detta för oss till tankar om det filosofiska klimatet under 1800-talet som omgavs av omdömen att kvinnan var själsligt oförmögen, och att när hon försökte stiga ur sin s.k. modersform bara blev till åtlöje. Kvinnan skulle helst vara så orörlig som möjligt och inte ägna sig åt någon aktivitet vare sig fysiskt eller psykiskt (Hirdman 2003, s.40.). Detta leder oss till bilden av den stela och oförmögna Evelyn, vars motsats beskrivs i Constance som den självfulla och livliga individen, vilken väcker Evelyn till liv och får henne att glömma sin stumhet (EFC 1885:1, s. 26f.).

Vi får också tankar om Constance som förebild och språkrör för en självständig kvinna. I romanen framställs hon som en ganska okvinnlig kvinna, om vi relaterar till den tidens aktuella kvinnoideal. Constance är inte en tilltalande kvinna på grund av sin självständighet och bildning, hon tänjer med andra ord på de traditionella normerna om hur en kvinna skulle vara (EFC 1885:2, s. 271). Dock brottades hon med det existentiella problemet att hela tiden ifrågasätta sig själv. Detta tycker vi märks i romanens senare del, då också religiösa grubblerier förmörkar hennes syn på sig själv. Bl.a. erkänner hon sig vara en vilsefarens fågel som söker ett hem. Till detta resonemang vill vi ta upp den gåtfulla och filosofiska frågan som EFC ställer i romanens slutfas; "Är själen en gåva eller ett lån?". Med tanke på diskussionen ovan angående kvinnans dilemma om själsligt värde, blir frasen en tankeställare som svävar ovanför berättelsen. Eftersom det fanns kvinnor som ville göra s.k. okvinnliga saker, följa sitt kall, liksom Florence Nightingale (1820-1910), kämpade de så med känslor som de trodde kom ur en okvinnlig kropp, men hävdade samtidigt att de innehade en gudomlig kallelse som innebar, att om Gud gett kvinnan dessa egenskaper – borde hon då inte förvalta dem väl (Hirdman 2003, s.118f.). I romanen förs också ett resonemang om själen som ett lån, där varje lån är heligt och bör återges oskadat, men är själen en gåva är vi likväl skyldiga att vårda den liksom det dyrbara lånet (EFC 1885:3, s. 306, 317).

Vidare vill vi ta upp att resonemanget och frågan om själen är en gåva eller ett lån, ställs i romanen till den karismatiske mannen Justus. Detta är av betydelse för vårt tidigare inlägg om okvinnligt och om själens värde. Att frågan blir Justus gåta kan föra tankarna till hans manlighet och hur den kan ifrågasättas, då han gång på gång försöker utbilda sig och ta sig an riktigt manliga karriärer inom t.ex. matematik,

medicin eller t.o.m. bergsvetenskap, men aldrig lyckas fullfölja planerna. I detta sammanhang kan hans själ likställas med de andra ofullbordade kvinnliga själar. Frågan om själen som ett lån eller gåva blir då högst aktuell, samt får en stark samhällelig relevans. EFC driver den till sin spets, i det hon hävdar att alla själar i grunden är lika, samt att dess egenskaper är gåvor som bör vårdas väl, oavsett kön.

Genom att utgå från ett genusperspektiv framträder emellertid flera budskap som vi också vill tillägna denna tendensroman. Det första är beskrivningar av äktenskap. Romanen tar bl.a. upp vikten av att kvinnorna inte gör något för egen del utan livet går ut på att stötta sina män, senare sönerna inom äktenskapet, och visa respekt för deras åsikter och livsåskådningar. Kvinnans vardag skildras redan från början då Hedvigs arbete i hemmet får symbolisera hennes personlighet. Beskrivningen av Hedvig sätts i samband med en jordisk kärlek där modersgestalten har en upphöjd övervakande prägel likt ett gudstema (EFC 1885:1, s. 4f, 7). Hon vakar också in i det sista över Justus då han går omkring Bullarsjöns stränder. Verklighetsåtergivning var en viktig ingrediens i romanförfattandet, vilket denna roman också återspeglar. Skildringen av kvinnorna manar till en återhållsamhet vilket speglar den uppfattning som omgav bilden av hur kvinnan skulle vara. Samtidigt kan vi genom texten ana en tendens att denna återhållsamhet, inte var hälsosam i alla lägen, då kvinnorna i romanen lever genom antingen en fantasivärld eller genom sina mäns livserfarenheter.

Det andra budskapet som vi anser förmedlas mellan raderna är en antydning till ett inlägg om hur litteraturen skulle uppfattas och hur den hölls tillbaka genom trångsynthet och fördomar. Det finns en liknelse till litteraturen i romantexten som avslöjar en återhållsamhet. Det är när Petronella alias Nelly manas till återhållsamhet av mamsell Charlotte, då litteraturen kommer på tal, angående fint uppförande i konversation. Intressant är det lilla anförandet om författares värde, att inte sätta någon, märk väl kvinnlig eller manlig författare, framför den andre. Detta skulle kunna vara att slå vakt om sitt eget värde som kvinnlig författare, men också en uppfattning om själva diskussionen om författares värde, att den i det litterära samtalet under 1840-talet omgavs av okunskap, fördomar och falska bilder. Med andra ord var det bäst att inte tala om sådant som man inte kunde så mycket om (EFC 1885:1, s. 152f).

Vi vill samtidigt ta upp resonemanget som Arping för angående EFC:s syn på sitt värde som författare. Arping diskuterar en bild av dubbeltydighet där EFC både ger en romantiserad och ödesmättad beskrivning av sin karriär och sitt värde som författarinna. Samtidigt ger hon ett intryck av att vara ambitiös och karriärslysten, driven av sin egen medvetenhet om att hon har en förmåga att skriva (Arping 2002, s. 125). I romanen har vi funnit att blygsamhet faktiskt tas upp som en kvinnlig medfödd egenskap, samt att drivkraften för att söka mod ligger i kvinnans övertygelse (EFC 1885:2, s. 101). Ur EFC:s *Minnen af svenskt författarlif 1840-1860* kan vi se hur hon blandar blyghet och ambition i sin beskrivning av sig själv som skribent. Hon medger att hon har en tävlingsinstinkt och vill skapa sig ett rum i den manliga litterära sfären, samtidigt som det är med ängslan och fruktan inför vad andra ska tycka om hennes skapande. Hon avslöjar också hur hon besviken och förolämpad såg hur en viss herr Arwidsson från kabinettsbibliotekets redaktion hade ändrat hennes förord, men hon försvarar sig med att de däruppe i Stockholm inte visste någonting om henne (EFC 1878:1, s. 123-125).

Detta anser vi avslöjar en uppfattning dels om hur hon uppfattade och dels kanske medvetet ville synliggöra den dubbelhet som det litterära livet medförde. EFC:s röst berättar för oss om att den litterära sfären omges av okunskap och fördomar och som starkare bevis skriver hon senare en reflektion över sitt eget värde som författare, vilken färgats av tidens moral, men att hon själv eftersträvar en rättvis och opartisk bedömning samt att hennes framtid inte skulle ligga i en enda förläggares hand. EFC skriver i romanen att det var bäst att inte tala om sådant man inte kunde så mycket om, vilket kan relateras till mottagandet av hennes romaner. Citatet nedan vittnar inte bara om kvinnans återhållsamhet vad det gäller diskussion om samhällsliga ämnen utan också ett exempel på salongskulturen och normerna om hur var och en skulle förhålla sig till varandra:

Skulle samtalet sedan råka öfvergå till litteratur och skön konst, bör hennes nåd vara ytterst försiktig, ty detta är egentligen ganska farliga klippor. Talas det om taflor, till och med någon af dem, som hänga i herrskapets egna salonger, så gif intet omdöme, utan antag en min, hvilken gör tvifvelaktigt huruvida hennes nåd icke hört frågan eller icke velat öppet fälla ett utlåtande deröfver (EFC 1885:1, s.152).

6.1.3 Hur aktualiseras aspekter som klass och makt i *En natt vid Bullar-sjön*?

Vid ett tillfälle då Evelyns mamma å sin dotters vägnar lovar att Evelyn ska komma ihåg Max säger han: ”glömma vi icke lättare dem vi förbinda oss att icke glömma, än dem vi ha frihet att glömma?” (EFC 1885:1, s. 241). I detta kan vi ana en värdering om att med makt och tillsägelser når man inte ända fram till en persons innersta, för att nå dit måste personen själv vara engagerad och känna möjlighet till påverkan. Vi får en känsla av att *En natt vid Bullar-sjön*, förutom den uppenbara handlingen om väckelserörelsen, också handlar om makt. Man kan ana att EFC genom figurerna i romanen vill visa hur människor styr över varandra i en sorts hierarkisk ordning och hur livet i mångt och mycket handlar om vem som innehar makten och därigenom kan dominera, eller i *En natt vid Bullar-sjön* kanske man ska använda ordet manipulera.

För att undersöka om det finns någon röd tråd och vilka vägar den i så fall tar beträffande maktrelationerna så har vi använt oss av Bourdieus sociala fält. Bourdieu ser samhället som olika sociala fält som interagerar med varandra, vilket vi belyste under avsnitt 3.5. Petronella Löwe och hennes ansträngningar att anpassa sin smak efter de högre ståndens är ett gott exempel på att människor från samma klass tenderar att tycka likadant. För att skaffa sig makt och visa att hon inte bara besitter ekonomiskt kapital utan även kulturellt, för att därigenom få det eftersträvansvärda symboliska kapitalet, använder hon ofta mamsell Charlotte Asp. Charlotte har ett kulturellt kapital vilket dessvärre inte alltid visar sig ha så stort värde så att det kan inväxlas till symboliskt kapital för Petronella. Av handlingen framgår det ofta att det kulturella kapitalet inte är naturligt, det är inte en del av Petronellas habitus, utan något tillkämpat och därigenom får det inte det värde som hon räknat med. För att belysa detta kan vi se på det tillfälle då Petronella ville gesken av att vara intellektuell och sitta med en god bok, då friherrinnan Ebba G kom på besök, det var bara att hon i brådskan av att främställa sin nonchalant kulturella

personlighet höll boken upp och ned. Den avsedda effekten uteblev och blev kanske t o m motsatt.

Herrskapet Löwe får illustrera försöket att göra klassresan, men även Justus anser vi kan räknas till denna skara. Herrskapet Löwe försöker genom ekonomiskt kapital att komma i åtnjutande av symboliskt kapital, att byta klass. De köper ett gods, men Petronella har mycket klart för sig att det inte räcker, utan att hon måste lära sig koderna för att tillhöra den eftersträvansvärda överklassen, hon måste komma åt det symboliska kapitalet. Justus åtnjuter ett stort kulturellt kapital i form av utbildning och språkligt kapital, detta försöker han byta mot symboliskt kapital i form av makt.

Här blir det också intressant att ta in genus som ytterligare en ingrediens. Genus kan då tänkas som ett fält som sammanbinder kvinnor från olika fält, om man ställer dem mot männen. Här tänker vi på Justus som representant för männen då romanen tar sin början och han har anlät som informator hos Löwes. I kraft av sitt kulturella kapital och att han är man så uppfattar vi i mötet mellan honom och romanens kvinnor det mer som ett möte mellan ett kvinnligt och ett manligt fält, inte mellan olika klasser.

Det är ganska problematiskt att säga vilken klass de olika romanfigurerna tillhör eftersom det är flera faktorer som ska vägas samman enligt Bourdieus teorier. Vilken klass tillhör exempelvis fru Hedvig? Hon är av finare börd och har genom sin habitus, sin disposition, ett symboliskt kapital, men genom sitt enkla leverne och svaga ekonomi anser vi det svårt att avgöra hennes position. Hennes förhoppning i romanens början är, att genom sönerna erövra symboliskt kapital, vilket samtidigt skulle innebära förbättrade ekonomiska och sociala förhållanden. När fler i en grupp, som t ex en familj i detta fallet, tillsammans arbetar för att förbättra gruppens gemensamma kapital så är det det sociala kapitalet som ackumuleras och det kan alla i gruppen dra nytta av (Broady 1998, s. 15). Händelseutvecklingen i romanen gör att fru Hedvigs klassresa blir en baklängesresa, inte på grund av hennes eget agerande, utan på grund av Justus förhållanden. Genom den person Justus utvecklas till sjunker även fru Hedvigs sociala kapital, eftersom det här relateras till familjen och därför sjunker också hennes symboliska kapital lika dramatiskt som Evelyn och Constance sjönk i Bullarens vatten. Petronella är romanens motpol till fru Hedvig, hon har mycket stort ekonomiskt kapital, men besitter genom sitt låga kulturella kapital väldigt lågt symboliskt värde, vilket vi anser gör det svårt att fastslå en position även för henne. Enklare är det med baron G och hans hustru friherrinnan Ebba G, de tillhör överklassen, eftersom de besitter såväl ekonomiskt som kulturellt kapital och inte minst viktigt så har de ett stort symboliskt kapital, de har legitimitet över fältet (Broady 1998, s. 19).

I *En natt vid Bullar-sjön* kan vi se ett konkurrensförhållande mellan religionens fält och mannens maktfält. Innan Constance ingår sitt äktenskap med Leonard görs det väldigt klart att hon skall ha rätt till tid för bön. Det är Leonards bror Justus som dikterar förutsättningarna, han använder alltså religionen som en högre symbolisk makt än den symboliska makt som en make vid denna tid ansågs ha över sin maka. Religionen, i detta fallet läseriet, hjälpte Constance att få styra över sitt liv utifrån vad hon upplevde som sitt eget önskemål. Hon såg Justus som en Herrens man och så länge som hon gjorde det var hans makt det hon efterfrågade och behövde. Då hon insåg att deras känslor för varandra inte var platoniska, utan låg på ett mer

sinnligt plan blev hon förskräckt. Hela hennes världsbild skakade och mest hennes bild av sig själv. Det hon trodde var något högre och överjordiskt fick plötsligt en fadd smak av något förbjudet, en passion med erotiska inslag som inte alls passade in i Constance värld. Hon ville vara en god maka, men samtidigt kände hon ju ett stort ansvar för sin kallelse, om den nu visade sig vara något annat, hur skulle hon då förfara? Justus symboliska makt i form av att vara en Herrens man är ett tydligt exempel på hur den symboliska makten endast har ett värde då det finns en efterfrågan. I samma stund som Constance såg honom som en man av kött och blod sjönk hans symboliska värde markant (Broady 1998, s. 6).

Utifrån detta resonemang om styrning via klass och hierarki har vi försökt placera in romanfigurerna i det sociala rummet för att se om vi härigenom kan hitta idéer och värderingar. Det handlar alltså om att utifrån de vanor och intressen som en människa bär med sig, dispositionerna, undersöka mötet med positionerna, vilka tillgångar personen förfogar över i form av ekonomiska, kulturella, sociala eller symboliska kapital. Bourdieu utgår från att varje individ eftersträvar så stor makt som möjligt, helst att härska. Då erhåller man legitimiteten över fältet, men behöver för den skull inte få den öppet erkänd. Pastor Grave besitter, genom sitt stora språkliga kapital, en ansenlig makt, främst över Justus, men även över församlingen och de kvinnor han lyckats förföra. Petronella Löwe har istället den ekonomiska makten, men eftersom hon inte har den symboliska, så erhåller hon ingen eller liten legitimitet.

6.2 Dilemmat med blygsamhet och ambition, att finna sin röst utan att bryta med konventionen

Romanen innehåller ett komplext system av olika berättelser, röster och berättartekniska drag. När vi som läsare närmar oss en text skapar vi oss en uppfattning om vilka röster det är som förmedlar texten. Texten är således inte bara ett skelett för berättelsen, utan företräder olika röster som styr berättelsen.

Vi vill fokusera på den implicita rösten som brukar benämnas författarnärvaro. Den är också vi som läsare med och skapar, när vi läser och tolkar en text mellan raderna. Rösten finns som en dold närvaro i läsningen av romanens text. Det är inte alltid lika självklart att urskilja den extrafiktiva rösten från övriga berättare i en text. Av betydelse för vår analys är också Engdahls resonemang, om att det vi uppfattar när vi läser en text är formen av en röst. Han gör en liknelse vid, att beroende på hur en person omnämns i en text, ger det läsaren en uppfattning om utseendet utan att ha gett porträttet, så är också rösten en form av textens innehåll och beskrivningar, utan att vi egentligen behöver höra den (Engdahl 1994, s. 12).

Den röst som framträder i EFC:s roman, och som vi uppfattar som författarens närvaro, förhåller sig till texten, utom tid och rum, i egenskap av att kunna utöva en makt att styra texten i ett visst perspektiv, för att förmedla ett budskap, eller upplysa om ett samhällsproblem. Ett annat utmärkande drag är, att berättelsen inte bara bygger på, utan också utnyttjar, ett samhällsproblem för att diskutera andra problem (Lanser 1992, s. 8, 14-18).

Vi tolkar det som att romanens röst till stor del vill berätta om människors makt och behov av att styra varandra, oftast för egen vinnings skull, men det finns även filantropiska drag. På ytan skildras en berättelse om väckelserörelsen, men EFC

bearbetar samtidigt ett djupare samhällsfenomen, som handlar om maktutövande och manipulation människor emellan. Handlingen innehåller, såsom vi ser det, också många goda, självuppoftande gärningar – människor, vilket ger romanen mer balans. Trots detta så uppfattar vi det ändå som att maktmissbruk i olika former är det som träder fram starkast i romanen.

6.2.1 Hur kommer författarnärvaron till uttryck i texten, vilken är dess röst?

Vår tolkning av romantexten hör ihop med det vi uppfattar i EFC:s berättarstil. Intressant är att tonen, och vad vi uppfattar i texten, inte alltid går ihop med den genre som författaren tillhör, därför blir också uppfattningen av vad en text säger väldigt svårfångad. I vissa fall är det också så, att vad en text i sin ursprungliga version förmedlar, kan ha gått förlorat genom översättningar (Engdahl 1994, s. 14). Därför har det varit viktigt för oss att röra oss så nära originalet som möjligt, då senare versioner av romanen förkortats och själva tonen i texten kan ha förändrats.

Berättarrösten följer med i hela romanen och avslöjar på ett, till synes objektiva sätt, egenskaper hos de olika personerna. Berättarrösten känner av hur det står till med de olika personerna och förtäljer gärna även hur det borde vara. Följande ordväxling mellan herr och fru Löwe kan ses som en illustration på berättarröstens uppfattning om skenhelighet:

-Nå, jag kan säga, att det här artar sig, och du skall spela värd!

-Ja, *spela*, det är rätta uttrycket, det! Vi spela både du och jag ett spel, åt vilket våra grannar kanske skratta i mjugg. Sällskapslivet är icke för mig. Och hvad beträffar dig så.....

.....har jag gud ske lof den både medfödda och förvärfvade air, som ugör kännetecknet på ett fruntimmer af stånd.

-Ja, af *ditt* stånd, Nelly! (EFC 1885:1, s. 154).

Berättarrösten vänder sig emellanåt direkt till läsaren:

Fru Hedvig hade nu lärt sig reflektera och stundom grubbla, i stället för att drömma. Hennes Justus´ framtid var alltid det mysterium, i hvilket hon förirrade sig lika djupt som fordom, men den allt mera framstående skiljaktigheten mellan drömmen och verkligheten drog ofta lätta moln öfver hennes panna. Dock ... vi skola snart höra henne sjelf tala öfver detta ämne. (EFC 1885:1, s.112).

Ovanstående citat för oss in på kvinnans ställning genom modersrollen, vilken EFC gärna återkommer till. En modersgestalt saknar ju inte stämma, men som EFC har beskrivit det, så är modern ofta så osjälvisk och lågmäld i sitt agerande, men det hon utträttar ändå så avgörande för en människas fortsatta förutsättningar och villkor, så att det förtjänar att lyftas fram.

När vi lyssnar efter rösten i verket uppfattar vi mycket ilska i romanens andra del. Det känns som att romanen vill ge uttryck för så mycket indignation över väckelserörelsen och kanhända även den schartauanska rörelsen, som var stark i Bohuslän under denna tid.

Det onda, som fanatikern åstadkommer – hur förfärligt det än må vara -, härflyter åtminstone från en levande öfvertygelse, en upphöjd och öfversinlig tro, hvaremot det onda, som läsarepredikanten åstadkommer, är beräknadt och vägdt på mänskliga vågskålar, ehuru det utöfvas i *Guds* namn. (EFC 1885:2, s. 44).

Den vanligen ganska lättlästa stilen blir med ens mer svår genomtränglig. Skildringen vill ta upp allt, visa världen hur det har gått till. Då Grave porträtteras har hans drag lånats från en verklig person, även händelsen med den döende unga flickan har en förankring från det verkliga livet, vilket EFC också gjort en fotnot om i de tidigare utgåvorna av romanen. Rösten är arg på all den orättvisa och skenhelighet, som väckelserörelsen ger prov på. Kanske inte bara skenhelighet inom religion utan över huvud taget fåfängliga, oäkta människor.

Denna ilska, kommer inte genom någon meningsuppbyggnad eller sats som den lyser igenom. Vi upplever att det är genom den tysta läsningen, som vi absorberar nyanser i språket, som i sin tur ger oss ett innehåll och en anvisning om vad det är som sägs och hur det sägs. Det är med andra ord förmågan att uppfatta en ton i läsningen som färgar språket. EFC beskriver fenomenet med följande ord:

Det fins många saker i världen, dem man aldrig hör utaf, och likväl är det just *de*, som äro allra farligast. (EFC 1885:2, s.13).

Den uttalade berättarrösten, med vilken vi vill sätta likhetstecken med författaren, drar en klar skiljelinje mellan den sanna protestantiska läran, med statskyrkan i spetsen, och väckelserörelsen. Genom att med positiva beskrivningar som ”värdig”, ”med lugn manlig röst”, ”denne sanne Guds tjänare” skildra kyrkoherden från statskyrkan så står det fullkomligt klart var författaren står i den religiösa frågan. Samtidigt är ju romanens demon (tillsammans med Justus), pastor Grave, även han anställd av statskyrkan, men detta är den mest skenhelige man som tänkas kan. Han drivs helt av att manipulera andra för egen vinnings skull, för sin törst efter makt och rikedom. EFC skriver att girigheten är ”Graves starkaste passion” (EFC 1885:3, s. 42). Han verkar helt befriad från samvetsqual och beräkning är hans ledstjärna. Med detta kan man ana att EFC vill peka på att det inte bara är väckelserörelsen som kan vara farlig, utan så fort en människa inte använder sitt förnuft utan låter tron ensam råda, så är man ute på farligt vatten (EFC 1885:3, s. 171). I en mycket laddad scen mellan Justus och Constance säger Justus:

Constance, den är djup, omätlig, den afgrund, hvori religionssvärmeriet förmår kasta oss: jag har varit der... Akta dig för att göra denna färd! Gud fordrar den ej – det är blott vår egen yra som fordrar den. (EFC 1885:3, s. 287).

EFC kastar också ut en brandfackla, i det hon genom Grave ställer frågan om man skall betrakta själen som ett lån, eller en gåva från Gud, detta i samband med funderingar kring rätten till att begå självmord (EFC 1885:3, s. 306). Här har vi funnit ytterligare ett ämne vi vill tillskriva resonemanget om själens värde. Vi har tidigare berört hur romanens berättelse vidrört uppfattningen om den kvinnliga själens likhet, eller olikhet med mannens. Där kom vi fram till en uppfattning att EFC vill betona likhet framför olikhet och att själen på ett sätt bör ses som en gåva med dyrbara egenskaper, som vi bör vårda. Härleder vi detta till funderingar kring rätten till att ta sitt liv, återkommer resonemanget om själens värde att vårda. Å andra sidan, att förneka och trycka tillbaka sin själ leder till förvirring och i värsta fall, som i romanen, ens egen död. Justus tar i ett brev till sin mamma upp frågan om livets gåta, som vi mellan raderna även finner vara berättarröstens funderingar:

Då jag var barn...Hvarför är denna tid med sin himmelska slummer af hopp och begär, nu saknad, hvarföre? Blott en dåre frågar så...jag kunde lika gerna fråga: Hvarför föddes jag sådan? Intet svar skall följa vare sig på den ena eller andra frågan. Vi lefva och andas i gåtor.....vi äro sjelfva gåtor.....Då jag var barn, kände jag stundom ett mäktigt begär att slita sönder gräs, blommor, frukter, ja, till och med insekter, fastän jag dervid kunde gråta öfver min elakhet. Jag ville tränga in i deras innersta lif: jag ville se huru de voro danade, jag ville veta deras gåta, och jag fick *intet*.

Åren kommo och gingo, min åtrå stillades aldrig, jag visste dock ej hvad jag åtrådde, och jag kastade mig handlöst från ett till ett annat, i hopp att hafva funnit det mål, som skulle fylla min själ. (EFC 1885:1, s. 120).

När vi med genusglasögon ser texten med kärlekstemat och väckelserörelsens hot som två makter, som eggjar människan, framträder en syn på hur skör och lättpåverkad den unga kvinnans situation i samhället var. Kärleken var både en förgörande makt, samt en möjlighet för den unga kvinnan. Närvaron av författarens uppfattning, och möjligen egna erfarenheter, visar hur svårt det var för den unga kvinnan att våga vara den hon var. Detta står i överensstämmelse med den tidens pågående debatt om genus kring hur kvinnliga författare sökte sin röst, och hur de också sökte sin identitet i sina berättelser.

Då vi betraktar romanen utifrån synvinkeln att texten ger röst åt författaren, är det också intressant i sammanhanget, att ta upp att rösten i verket inte bara stod för en personlig författarnärvaro, utan också gav röst åt den för oss aktuella tiden då romanen kom ut. Romanen gav emellertid röst åt en orolig och ogynnsam period, både i samhället och inom den litterära konsten, att skildra vardagen. Formen att skildra en mörk bild av samhället från en personlig synvinkel ansågs som en låg konstform, som aldrig skulle kunna erkännas att bli sann eller stor. Att skriva om vad som utspelade sig under vardagens yta, att berätta om den moraliska kamp som individerna i samhället utkämpade fick i de sociala romanerna en symbolisk intrig där kampen mellan gott och ont målades upp. Samtidigt blandades intrigen med en romantisk ton, som en slags täckmantel för den tidens rådande ideal om att som kvinna, inte lägga sig i samhällsfrågorna (Lanser 1992, s. 8, Öhman 1992. 18-20, 53).

Det är med andra ord av stor betydelse att se EFC:s roman utifrån ett genusperspektiv, för att få hennes författarröst att framträda i sitt rätta element. Med det menar vi, att vad vi ser under den tid som hennes roman kom ut, är att de kvinnliga författarna blev mottagna och värderade utifrån kategorin att de var kvinnor. Könet var inte bara en aspekt som kritikerna värderade romanerna efter utan till synes den enda aspekten de gick efter då texterna tolkades. Att då skriva utifrån sin personliga röst var i det närmaste otänkbart, om inte direkt farligt. När det då avslöjades att vissa kvinnor skrev under en manlig pseudonym, fick naturligtvis kritikerna ett bedömningsproblem om hur kvinnlig litteratur skulle värderas (Arping 2002, s. 172, Lanser 1992, s. 88, 101).

Kritiken kring de svenska romanförfattarinnorna utgjordes av en debatt, som alltmer kretsade kring genus och att hålla isär författarnas berättarstilar i kvinnligt och manligt. Dessutom fördes en dialog om att skrivandet skulle utmärkas av skolning och god grammatik, författaren skulle vara en slags reporter som rapporterade om samhällets alla sidor, samtidigt som kvinnorna skulle hålla sig till hemmets anspråkslösa sfär (Arping 2002, s. 172f). Vid samma tid ökade de

kvinnliga författarna i antal och blev alltmer svåra att stå emot eftersom de faktiskt sålde bra. Detta medförde att många kvinnliga romanförfattare såg en möjlighet i, att utnyttja just könet som kapital och strategi för att göra sig hörda (Lanser 1992, s. 63f).

7. Diskussion och slutsats

Mot den bild som resultatet och analysen gav vill vi här diskutera kring vad vi kommit fram till och ställa det i relation till andras forskning samt avslutningsvis lyfta fram våra slutsatser. Vi följer upp vårt resultat genom att diskutera varje frågeställning för sig vilket ger oss en uppfattning om hur väl vårt syfte med studien uppnåtts.

En natt vid Bullar-sjön har visat sig vara en sammansatt roman, den förmedlar inte bara en förväntad tendens om läseriet och allt vad det kan föra med sig, utan den ger också prov på vad jakten efter makt kan medföra, inte minst ur ett genusperspektiv. I vår problemformulering tog vi upp hur den sociala romanen kom att ta plats i den samtida debatten, samtidigt som den skapade en plattform för kvinnor att träda fram på den litterära estraden. Det är viktigt att hålla i minnet hur få arenor kvinnor hade att röra sig på vid denna tid. Läraryrken, sysselsättning inom hushåll, enklare handel, krogrörelse, slakteri och bryggeri är områden som kvinnor kunde utöva yrkesverksamhet inom under 1800-talets första hälft, änkor hade också viss möjlighet att överta sin makes rörelse. Mot bakgrund av detta får vi en bättre förståelse för hur stort och viktigt det måste ha varit för de kvinnor, som kunde göra sin röst hörd genom författandet, både för deras egen skull och för deras medsystrars.

Vårt syfte har varit att analysera romanens idéinnehåll ur ett genusperspektiv, synliggöra textens budskap och att studera hur författarnärvaron kommer till uttryck. Till vår hjälp har vi haft fyra frågeställningar, som vi lagt under två dilemman. När det nu är dags att knyta ihop säcken så infinner sig frågan om och hur dessa frågor besvarats. De tre första frågeställningarna har vi lagt under dilemmat hur det var att delta i det samtida samtalet som ju till en del ifrågasatte den egna kvinnorollen.

7.1 Frågeställning ett

I vår första frågeställning, ”Vilka idéer och värderingar framträder i Emilie Flygare-Carléns *En natt vid Bullar-sjön* och hur sammanfaller dessa till en tendens, ett uttryck för en intention hos författaren att påverka läsaren i en viss riktning?” har vi under analysdelen lyft fram många av de värderingar och idéer som vi funnit i romanen. Bildning och värdet av utbildning representeras i romanen av den unge Justus och av Constance. Detta visar hur utbildning har gett dem ett symboliskt kapital och en självkänsla, som framställer dem som säkra och lugna personer, även i för dem ovana situationer.

En annan värdering tycker vi oss se i värdet av att överhuvudtaget vara sysselsatt, det var exempelvis många i romanen som oroade sig över att Evelyn bara satt försjunken i tankar hela dagarna. I detta värde av att vara sysselsatt uppfattar vi det inte så mycket som ett värde för den egna utvecklingens skull, utan mer som ett sätt att hedra sina föräldrar och visa att man är en god samhällsmedborgare. Vi anar också att EFC ville förmedla ett budskap genom skildringen av Justus liv och leverne. Hans planer handlade mer om den egna karriären än om att han skulle hedra sin mamma och vara en hedervärd samhällsmedborgare. Genom att följa hans liv visar EFC dels hur det går när man påbörjar en massa projekt och lämnar dem oavslutade, dels, och mest kraftfullt, hur det går när man blir maktlysten och

försöker ta herraväldet över andra människors liv. Romanens allomfattande tendens handlar just om hur väckelserörelsen kunde personlighetsförändra vanliga, redbara människor och hur en karismatisk ledare kunde förvrida huvudet på människor, som till synes stod med båda fötterna på jorden.

Inledningsvis pekade vi också på att romanen visat sig innehålla så många fler bottnar än den uttalade tendensen om läseriet. Den lyfter, vid sidan av detta huvudtema, upp kvinnors utsatta läge. Detta exemplifieras bl.a. genom de två kvinnor som tjänstgjort hos Grave, och som han gjorde gravida, och som han sedan genom sin ställning svor sig fri från allt ansvar för och stillatigande åsåg deras undergång. Bibel-Marie blev förvisso försäljare av kyrklig litteratur, men i boken skildras hon som helt hjärntvättad.

Romanen ger också en samtida bild av hur mannen var den som bestämde i äktenskapet, men visar också på kvinnans möjlighet att genom viss smidighet och klokskap kunna få sin vilja igenom (kvinnans list...). Berättarrösten lovordar baron G och friherrinnan Ebba G:s äktenskap som bygger på ett ömsesidigt förtroende och ett ständigt utbyte av tankar och funderingar, medan herr och fru Löwes äktenskap mer leder tankarna till Selma och Lilla Fridolf. I vissa situationer måste vi till herr Löwes försvar säga att han stod upp för sin inre övertygelse och sade ifrån.

Bekämpandet av fattigdom kommer in i romanen på ett underfundigt sätt, i det att den sysslösa Evelyn behöver något av verkligt värde att göra. Romanen lyfter fram hur godsägarna, med ganska små medel, kunde förbättra torparnas villkor, såväl ekonomiskt som genom undervisning. Detta skrevs i en tid då fattigdomen var en brännande het samhällsfråga och ansvarsfrågan var oklar. En annan aktuell samhällsfråga var dryckenskapen, som var ett stort problem i Sverige. Av den misär och tragik som följde i dryckenskapens fotspår ser vi inget i romanen. Ett av de få tillfällen då alkohol tas upp, är då pastor Grave ser till att Justus får så mycket att dricka, att han raglande får ta sig från Graves hus. Alkoholism som ett problem, beskrivs emellertid inte. De beskrivningar vi tagit del av från EFC:s eget liv, och inte minst hennes make Carlén, ger bilden av ett glatt socialt umgänge där det fanns gott om alkohol. EFC:s inställning i frågan kan måhända ha varit liberal, eller också valde hon att fokusera på läseriet, maktfullkomlighet och kvinnans ställning i denna roman. Här kan det vara på sin plats att notera, att en av den svenska väckelserörelsens stiftare Scotts käpphästar var just svenskarnas hemska dryckesvanor och svordomsseder och att väckelserörelsen kom som en räddare för det förtappade folket (Holmström 1918, s.153).

Schartauanismen var vid denna tid stark i Bohuslän, den tillhörde statskyrkan men historiskt beskrevs den som en väckelserörelse med ganska hårt grepp om sin församling. Prästens makt var total och liturgin sträng. Trots detta så skildras statskyrkan med stort förtroende i romanen, kan det bero på att EFC lämnade Bohuslän innan det Schartauanska greppet hårdnade och att hon i skrivande stund befann sig i Stockholm? Vi har också belyst hur romanen ser på moderns roll som samhällsbyggare, genom sitt ansvar för att stötta och på alla sätt måna om sina barn. Barnen skulle i gengäld hedra sina föräldrar och inte, som Justus, förvandlas till maktfullkomliga utsugare.

Det är med andra ord inga små frågor som behandlas synligt eller subtilt i romanen. EFC brukar också omskrivas som en samhällsmoder. Hennes inblick i hur människor fungerar, såväl ensamma som i grupp, är ganska djuplodande och

genom hennes rättframma sätt att belysa det, så kan man förstå att denna roman väckte stort intresse. Att det dessutom var en kvinna som förde fram alla dessa värderingar gör inte romanen mindre intressant, även om det vid den tiden var många som upprördes över att så var fallet.

7.2 Frågeställning två

Vår andra frågeställning var ”Vilken är tendensen i *En natt vid Bullar-sjön*?” och som vi redan varit inne på så kan vi alltså se flera tendenser. Faran med karismatiska ledare som kommer med irrläror, upplever vi som den centrala tendensen. Debattens vågor gick vid denna tid höga om väckelserörelsens framfart och människor demonstrerade och agiterade mot denna rörelse. EFC valde att ta till sitt vapen, pennan, och genom den spännande intrigen visa på vad en sådan irrlära som väckelserörelsen kunde leda till. Hur makten förblindar, men också hur makten utkräver sitt pris. Detta utläser vi, som ett annat centralt budskap, en tendens, om vådan av att förhäva sig, vara någon annan än den man är.

Vid sidan av budskap om irrläror och maktfullkomlighet så kan vi också notera hur kvinnans position i samhället lyfts fram genom teckningen av Constance, som en förhållandevis självständig och bildad person. Vidare anar vi lite mer subtila tendenser, som den om kvinnans roll i äktenskapet, som vid en första anblick kan verka i linje med tidens syn om kvinnan som underdånig mannen men, som vid en närmare betraktelse, visar på möjligheten för kvinnan att skapa sig en egen ställning.

Ett annat budskap som vi också uppfattat lite mellan raderna är synen på författarens värde, särskilt då ur ett genusperspektiv. Hirdman säger att 1800-talets genusuppfattning om särskiljandet av manligt och kvinnligt skapade en existentiell fälla. Hon pekar på de kvinnor som hade ambitionen att gå utanför ramarna, att leva och arbeta som t.ex. läkare, författare eller upptäckare eller aktivt delta i den samhällsdebatten, också konfronterades med frågan om hur olika/lika de var mannen. Frågan utvecklades till ett slags genusedilemma där kvinnligheten ifrågasattes bland de kvinnor som ville ägna sig åt s.k. okvinnliga sysslor. Denna diskussion kom också att ifrågasätta själens särart och människovärdet (Hirdman 2003, s. 117f). Detta är något som vi uppfattar att EFC driver som en tendens.

Det är intressant att läsa Edvard Flygares avhandling *OmTendens-Romanen* så här många år efter att han skrev den och sedan läsa om Bourdieus två litterära poler, som i och för sig också utvecklades i 1800-talets Frankrike, men ändå blev beskrivna av Bourdieu i modern tid. Han delar in de litterära polerna i en kommersiell och en intellektuell, vid den kommersiella polen återfinns de kulturskapare som eftersträvar ekonomisk vinning och massornas uppskattning, medan den intellektuella polen, som är ute efter konstens själ befinner sig vid den intellektuella polen.

Precis samma resonemang möter oss i Flygares avhandling då han beskriver kritikernas argument mot tendensromanen:

Men, invänder man, i tendensromanen degraderas konsten. Från ändamål göres den till ett medel för uppnåendet af en för det skönas sfer främmande afsigt. Man vill uppnå ett visst syfte – inskräpandet af en politisk doktrin,

bevisandet af en dogm, förhatliggörandet af ett visst samhälls-skick eller oskick – och man kastar öfver sina räsønnemanger en alltför genomskinlig poetisk omklädnad, man förnedrar konsten till en täckmantel för egennyttiga motiver.” (Flygare 1851, s. 4).

Egennyttan av att föra ut sitt budskap får här jämföras med den ekonomiska vinningen. I *En natt vid Bullar-sjön* står det också att utläsa:

Men det är genom handlingen, genom händelsernas gång, som vi skola förtydliga och bevisa vår mening..... (EFC 1885:2, s. 44).

Dessa ord kan väl nästan liknas vid en dogm för tendens? De är sagda av berättarrösten och i ett sammanhang där det onda och det goda diskuteras. Berättarrösten menar att onda handlingar som görs i god tro ändå är bättre än onda handlingar som görs utifrån kall beräkning.

7.3 Frågeställning tre

Här kommer vi osökt in på vår tredje frågeställning: ”Hur aktualiseras aspekter som klass och makt i *En natt vid Bullar-sjön*?”. I romanen ironiserar EFC kraftigt över de personer som försöker tillhöra en annan klass än sin egen. Tydligast åskådliggörs detta genom Petronella Löwe, som berättarrösten ständigt pekar ut och förlöjligar. Hur Petronella lämnar sin egen, fordom så rejäla person, för att försöka leva upp till att vara en fin madam, men eftersom hon inte är hemtam i denna sfär, får hon förlita sig till sin husfru Charlotte. Petronella har det ekonomiska kapitalet men inte det symboliska, vilket hon försöker skaffa sig genom Charlotte. Genom att Charlottes symboliska kapital inte är så stort som exempelvis fru Ebba G:s, så blir hela Petronellas figur patetisk. Herr Löwe inser att deras nya storslagna liv inte leder till den inre lycka han trott och försöker förgäves öppna ögonen på sin, av rikedom förblindade, hustru.

Ser man istället på EFC:s beskrivning av Constance, så görs den med en helt annan respekt. Constance har ett naturligt sätt att föra sig och har en inre trygghet som ger henne en förtroendegivande aura. Hon kommer från medelklass men har genom sin utbildning och bildning förmågan att, på ett hemtam sätt, även röra sig i överklassen. Hon vet sin plats som kvinna, men vågar ändå ta egna initiativ. Vi har tidigare berört att det inte fanns så många yrken som var öppna för kvinnor vid denna tid, men Constance öppnade, tillsammans med sin mor, ändå en skola i en mindre ort. EFC beskriver också mycket målande hur denna Constance hade möjlighet att först ärva, sedan genom giftermål, få en större egendom och förmögenhet, men hur hon valde att vara sin egen övertygelse trogen och därigenom gick miste om detta. Det kanske är just detta patos, att följa sin egen röst och det hon tror är det sanna, som så småningom drar ner henne i avgrunden.

Vi vet inte om vi vågar dra några paralleller mellan EFC och Constance, men de verkar ändå ha det gemensamt att följa sin inre röst, att tro på det egna kapitalet, den egna förmågan. EFC gjorde det också möjligt genom valet att gifta sig med Carlén, som var en mycket frisinnad och politiskt röd man, att verka som en stark kvinna och genom sitt författarskap kunna föra fram åsikter, som det vid denna tid, som kvinna, varit omöjligt att nå ut med. Bourdieu skulle förmodligen ha uttryckt det som att hon genom olika strategier skaffat sig legitimitet över fältet.

Det kulturella engagemanget kan man, enligt Bourdieu, dela upp i två poler, en intellektuell och en kommersiell. Detta för tankarna till författarinnan EFC själv då det under denna tid i den litterära debatten diskuterades om den nya romangenen som EFC tillhörde var ett kommersiellt inslag eller om den kunde anses tillhöra den intellektuella skaran. Detta var ju också ett ämne som sonen Edvard behandlade i sin avhandling om tendensromanen.

Vi har även studerat faktorer som vi finner troliga till varför EFC blev känd och etablerad så snabbt ur ett "Bourdieuiskt" synsätt. Ser man till hennes förutsättningar kan de vid en första anblick inte verka så gynnsamma. Hon var kvinna, hon var relativt ung, hon kom från landet – antagligen talade hon med en dialekt som genast avslöjade hennes västkustska bakgrund. Hon var änka, hon hade barn, varav ett dessutom var fött utom äktenskap. Hon hade inga starkare kontakter med de finkulturella kretsarna och hade genom sitt intresse för handel, båtar och sjöliv blivit uppfostrad lite mer som en "pojkflicka". Mammans ansträngningar för att få henne insatt och kunnig i mer kvinnliga sysslor kom oftast på skam. Översatt till Bourdieus terminologi kom hon från medelklass, hon hade ingen hög skolning så hennes utbildningskapital var lågt. Vi uppfattar det som att hennes sociala kapital var ganska stort eftersom sammanhållningen mellan syskonen verkade stark och de stöttade varandra såväl med idéer och goda råd, som med ekonomiska tillskott. Hennes symboliska kapital måste ha varit stort och anledningen till det kan vi bara spekulera om, läsa mellan raderna på bästa "Engdahlska" manér!

Trots att hon inte hade någon lång lista vad gällde litterära verk blev hon alltså tidigt erbjuden att flytta till Stockholm och skriva kontrakt med bokförläggare Thomson. Vad kan det då ha varit som gjorde att just denna kvinna fångade bokförläggarnas intresse? Det var inte bara Thomson och hans Kabinettsbibliotek utan också Läsebiblioteket med Hierta i spetsen, som visade intresse för att ge ut hennes alster.

Även om hennes utbildningskapital var lågt var troligtvis hennes bildningskapital ganska högt. Hon hade tidigt kommit i kontakt med människor från många läger och kunde lära sig av dem, hon lärde sig också att föra sig i olika sammanhang. Faktorer som att hon vid unga år hade fått vara med ute till sjöss hade säkerligen gjort henne till en i sig själv trygg och robust person, vilket väl medfört att hon kunde uppträda med en naturlig pondus. Erfarenheter, som den från hennes första oväder ute till havs, då hennes far sa åt henne att hur hon klarade av detta, var avgörande för kommande möjligheter till resor. Det lärde henne att bita ihop och ta faror och motgångar utan att knota. Hennes uppväxt gav henne också en inblick i många saker som småflickor normalt inte hade en aning om, alla de berättelser som hon fick sig till livs, då hon lyssnade på sjömännen när de skroderade om sina äventyr, kanske inte alltid var så lämpliga för en liten flickas öron. Genom sin livliga fantasi hade hon också möjlighet att leva sig in i det hon fick höra på ett sätt som nog var lite utöver det vanliga. Hon fick också på nära håll skåda sjukdom och död. Genom sitt barn, fött utom äktenskap, fick hon erfara utanförskap och ringaktning och genom sitt äktenskap med Flygare fick hon känna på vad ensamhet vill säga, då de flyttade till en, för henne, okänd ort och hon lämnades ofta ensam då mannen var ute på sina resor. Tillsammans gav dessa erfarenheter säkerligen EFC ett stort "författarkapital", en sjö att ösa ur, vilket hon hade förmågan att omsätta till det starka symboliska kapital som förde henne fram i den tidens rampljus. Genom att hon tidigt kom i kontakt med tidens litterära, och i övrigt kulturella, elit, så bildades också det nätverk, som hon så väl behövde för att kunna

göra karriär. Exempelvis tror vi att det Aganippiska sällskapet kan stå för ett fält där medlemmarna tillsammans skapade ett socialt kapital som alla i gruppen kunde dra egen nytta av.

Genom alla dessa erfarenheter som danade EFC verkar det som att vissa saker har blivit extra viktiga för henne att lyfta fram i sitt författarskap. Vikten av att kvinnan ska vara en god hustru och mor verkar ha varit en ledstjärna. Samtidigt hade hon sitt patos som författarinna och såg genom sitt författarskap möjligheten av att föra ut ett budskap. Vi vet genom ett brev till brodern hur angeläget hon tyckte det var att få *En natt vid Bullar-sjön* skriven. Detta ser vi som EFC:s dilemma, att både vara en god hustru och mor och parallellt driva samhällsaktuella frågor, där kvinnan framstår som mannens jämlike, i en tid som inte var mogen för så radikala åsikter. Trots hennes starka symboliska kapital så var det ändå inte tillräckligt för att nå ända fram, kanske var det därför hon sade att det var just vid mottagandet av *En natt vid Bullar-sjön* som recensenterna gått för långt. Vi vet inte om det var för att de tyckte att hon gått utanför sin förväntade kvinnoroll som författarinna, eller varför hon fällde dessa ord.

Att använda Bourdieus tankar om det litterära fältet ger också en förståelse för olika maktfördelning och synsätt på tolkningar kring aktörer inom fältet. Williams diskuterar hur en analys ur ett genusperspektiv tillsammans med fältteorier från Bourdieu skapar ett vidare perspektiv. Forskning om både maktstrukturer och genus innefattar, samt beror på, förståelse av den omgivande sociala kontexten. Genom att kombinera Bourdieus fältteori, som bygger på en systematisk analys av maktpositioner och aktörsroller, med Williams genusorienterade analys som utgår från ett specifikt tillfälle i historien, ger det en mer mångfacetterad bild av den kvinnliga författarens position i det litterära fältet, eftersom den tar hänsyn till konstruktionen av kön i den litterära utvecklingen. Williams påpekar också att synen på litteratur avslöjar hur den värdesätts. Då man forskar från ett genusperspektiv, framkommer det att kvinnliga författares verk bedöms och värdesätts annorlunda då de inordnas i grupper som t.ex. kvinnolitteratur samt sätts under egna avdelningar (Williams 1997, s. 20f., 26, 188).

7.4 Frågeställning fyra

Vår fjärde frågeställning, ”Hur kommer författarnärvaron till uttryck i texten, vilken är dess röst?”, har vi lagt under dilemmat med blygsamhet och ambition, att finna sin röst utan att bryta med konventionen. Här har vi studerat hur vi uppfattar att EFC genom sin skildring förhåller sig gentemot sina läsare.

EFC kan tillskrivas Lansers teori om den auktoritära berättarrösten, som talar genom intrigen som utspelas i romanen. Lanser menar, att det är när en text sätts i relation till sin omgivande kontext, som författarens röst framträder och vi kan se hur hon förhåller sig till sin text. Ett typiskt karaktärsdrag för den auktoritära rösten är att den innehar en viss makt att styra berättelsen i ett visst perspektiv, samt att intrigerna ofta både bygger på och utnyttjar ett samhällsligt problem för att diskutera andra frågor (Lanser 1992, s.14-18). Vi ser egentligen tre möjliga vägar till hur EFC:s författarnärvaro kommer till uttryck i berättelsen.

För det första vill vi påstå att hon för fram sin egen berättarröst genom sitt ordrika och uttrycksfulla språk. Vi har med Engdahls hjälp kunnat sätta ord på det vi uppfattar som EFC:s ton i romanens text. Bland annat jämför Engdahl sättet att

göra en slags förmedling av något uttalat i form av tecken, alltså i skrift, med dansaren som förvandlar kraften hos en muskel till ett uttryck för något (Engdahl 1994, s.13). Med andra ord är tonen något som finns i kroppen, vilken vi som läsare plockar fram då vi tar del av textens språk.

Den ton, som vi har uppfattat genom romanen, och som vi också har satt likhetstecken med författarens närvaro, uppmanar till ett slags uppvaknande över att människan är så lättpåverkad av t.ex. väckelserörelsens lovord om frälsning och förlåtelse, samt hur kärlekens makt styr våra liv. Vid sidan om målas en varm och innerlig bild över människans innersta väsen upp, kärleken till livet med anspelningar på teman som moderns fullkomliga kärlek och tillvaratagande av goda egenskaper, eftersom det är i dem som vi finner vår person. Det är kärleken som ska frälsa människan, inte den destruktiva religiösa självskhet som frikyrkopredikanten Grave symboliserar. På detta sätt uppfattar vi att författarnärvaron kommer till uttryck genom att ge röst åt en orolig tid i samhället. Genom intrigen tar EFC upp problem med olika slags frihet, bl.a. religionsfrihet, att inte bli påtvingad en religiositet av kringvandrande predikanter. I detta samhälleliga problem rymdes också frågor om kvinnans värde, rättigheter och hur hon skulle vara för att betraktas som en riktig kvinna. Vardagsscener i romanen blir med andra ord en plattform för diskussioner om samhälleliga problem där EFC leder debatten. På så vis kan vi påstå att det är författarens egna perspektiv som styr och på ett sätt blir då romanen hennes eget forum, för att nå ut till offentligheten och om möjligt upplysa, eller påverka den om en sakfråga. Detta ser vi som den andra möjligheten som uttryck för författarnärvaron.

Den tredje möjligheten som vi ser, är att rösten talar genom EFC:s val av ämne i romanen. Hon kan faktiskt sägas vara en etablerad författare med en stöttande läsekrets, som efterfrågade hennes verk trots den för tiden hårt kritiserande kår av män, som synade hennes produktion. Leffler har diskuterat hur EFC kan ses som ett exempel på 1840-talets marknadsförfattare som sålde bra och på så sätt gav status åt den svenska författaren gentemot utländska författare (Leffler 1991, s.52). EFC ger med andra ord röst åt en ny typ av författare som lyssnar till vad som efterfrågas och hon visar också, genom *En natt vid Bullar-sjön* en vilja att ansluta sig till tidens utveckling, då romanen kan ses som ett svar på tidens krav på spännande berättelser, men med inslag av socialt engagemang. EFC gav inte bara röst åt den svenska författarkåren utan även den kvinnliga delen av befolkningen. I och med att hon skrev under sitt eget namn stod hon upp för det hon trodde på och visade sina medsystrar på möjligheten av, att som kvinna kombinera det privata livet med det offentliga.

Engdahl beskriver träffsäkert i ett stycke hur en författare genom sin röst kunde utnyttja möjligheten av att "tala fritt" och som vi anser symbolisera den kvinnliga författarnärvaron och hennes rätt att tala: "Att leva på sin ton...Bland 1800-talets stilar, som var och en vädjar till någon vi inte längre förmår vara, nås vi av denna röst, som inte försöker hålla oss kvar. Den vet att vi är där." (Engdahl 1994, s.55).

Vår undersökning är begränsad i den mening, att den får betraktas som ett nedslag i förhållande till övrig forskning kring EFC. Vi kan konstatera att vi genom vår studie funnit många likheter med vad t.ex. Arping kommit fram till i sin forskning. Hon lyfter bl.a. fram hur den kvinnliga författaren tvingades välja mellan en självförverkligande och självuppoffrande roll, då hon försökt legitimera sig som författare, samt hur detta fenomen framträder i samtidens romaner. Vi har funnit att

detta rollspel också återfinns i *En natt vid Bullar-sjön*, då ämnen om kvinnans värde tagits upp i samband med synen på äktenskap, utbildning eller yrkesliv. Den röst som företrätt kvinnans dilemma är den röst vi associerat med EFC och som vi uppfattar ger en kropp åt det fenomen som Arping beskriver, då hon menar att romanerna gav de kvinnliga författarna verktyg, att göra sig hörda på den litterära marknaden. Lanser resonerar om romanens karaktär att ge läsaren en ”point of view”. Hon menar att kritiker ofta bara såg till en aspekt då en roman värdesattes och att det i kvinnliga författares fall var just att de var kvinnor. Vidare säger Lanser att i detta sammanhang utgjorde den auktoritära rösten ett betydelsefullt verktyg att förhålla sig till litteraturen på, p g a den ensidiga bild kritiker lämnade. Rösten gav med andra ord de kvinnliga författarna tillfälle att ge sin ”point of view” av en fråga som berörde dem (Lanser 1981, s. 20f, 24f).

Vidare återfinns vi flera samband mellan vår studie och Löfgrens forskning där bl.a. de kvinnliga romangestalterna diskuteras. Löfgren undersöker förhållandet mellan könen, samt kvinnans utsatta position i samhället i relation till hur kvinnorna i EFC:s romaner framställs. Intressant för vår undersökning har varit Löfgrens sätt att anknyta sitt resonemang till den, för tiden, aktuella diskussionen om olikhet och likhet, för att inte glömma jämlikhet mellan män och kvinnor. Vad vi uppfattat som ett av flera starka teman i romanen, är kvinnans roll som självupppoffrande ängel. Detta tar också Löfgren upp då hon refererar till den kvinnliga rollen i EFC:s romaner som beskriver den oskyldiga, marionettliknande kvinnan som styrs av mannens egoistiska begär. Budskapet som framgår är att kvinnan inte bör ge sig in i den självutplånade rollen som räddande ängel, samt att den man som ser kvinnan som sin jämlike, är den man som inte har begär att styra hennes kropp eller själ.

Vår diskussion visar att vi uppfyllt vårt mål att romanen inte bara behandlar väckelserörelsen och läseriet utan fyller en hel del aktuella ämnen för sin tid. Vi har bl.a. uppfattat romanen som forum för den kvinnodebatt som pågick genom att den visar hur kvinnans situation såg ut och hur den påverkades av olika förhållanden. Vi har också fått den uppfattningen att berättelsen genom intrigen berört ämnen som en kvinnlig författare helst inte skulle ha en åsikt om och framför allt inte skriva om i den tid då romanen kom ut. Självmord, yttrandefrihet och jämlikhet är exempel på sådana ämnen. Vi har också diskuterat hur vi menat att makt och klass haft en betydelse för tolkningen av romanen, vidare har vi kunnat konstatera att romanen både gett röst åt såväl vår kvinnliga författare men också gjort kvinnan i samhället hörd genom gestalternas beskrivningar.

7.5 Slutsats

Symboliska beskrivningar av gestalterna som goda och onda väsen, änglar eller demoner, är ett genomgående inslag i romanen, vilket vi återkommit till i vår analys. Leffler pekar på denna symbolik i sin forskning kring skräckromantik där hon tar upp att sensationsromanen (där också tendensromanen ingår) innehåller många drag som kan jämföras med skräckromanen. Hon menar att sensationsromanen på många sätt uppvisar en komposition som kan härledas till skräckromanen, bl.a. den successiva uppladdning som leder läsaren in i en slags följetongsberättelse som manar läsaren till fortsatt läsning. Vidare ser hon en strävan från sensationsromanens författare att föra en aktuell och ideologigrundad tendens i berättelsen bakom en skräck- och fantasimättad intrig. I skräckromanen är

skurken ett offer för en nedärvd ondska, en slags defekt av människans natur. I sensationsromanen skildras däremot brottet som en konsekvens av missförhållanden som samhället skapat. Ytterligare en intressant synpunkt som Leffler tar upp i sin jämförelse mellan skräck- och sensationsromaner är rollen som skurken innehar. Leffler menar att för att skurken ska kunna utöva sina onda planer måste han komma in på människornas privata, hemliga liv, en slags manipulation för att genomdriva sina onda avsikter. Genom att avslöja människans dolda liv avslöjas också samhällets mörka sidor, intrigen blir så en skådeplats för att ta upp ett samhälleligt problem.

Mycket av Lefflers resonemang känner vi igen i *En natt vid Bullar-sjön* då intrigen innehåller många drag av thriller, eller som Leffler benämner det, skräckromantik. Våra tankar för oss också till EFC:s beskrivningar från sin barndom om hur hon med öppet sinne tog in alla de fantasi- och skräckfulla berättelser sjöfolket delade med sig, men också om hur hon slukade den ”vådliga” litteraturen som hon lånade på Uddevalla bibliotek och som gav inspiration till många fantasifulla berättelser vilka hon tänkte ihop vid spinnrocken i hemmet (EFC 1865:2, s. 352-355). Den röst som talar i *En natt vid Bullar-sjön* kan mycket väl vara en röst skapad av barndomens flykt till andra världar, samtidigt som den är en frukt av den för romanen aktuella tidens sätt att blanda intriger med ett socialt engagemang. Det gällde med andra ord, att genom romanen på något sätt skapa underhållning, samtidigt som författaren kunde reflektera över samhället och samtiden. Vi ser flera källor som kan ha haft inflytande på *En natt vid Bullar-sjöns* form. Exempelvis tog vi tidigt i studien upp en fransk inspiration från författaren Sues dramatiska samtidsromaner, men vi kan också ana en tysk romantik som kan anknytas till den tyska folksagan, intresset för visan och balladen. Detta kan förklara storslagna romantiska miljöskildringar och de inslag EFC använder av balladen ”Alonzo och Imogene” i romanen. Innehållet i dessa ballader var ofta spöklikt och kan därför anknytas till romanens skräcktema. Leffler tar bl.a. upp hur den tyska rövarromanen kan härledas till balladdiktningen där skildringen av övernaturliga väsen var ett betydelsefullt inslag (Leffler 1991, s. 18).

Redan i inledningen av romanen sätter EFC sin prägel på berättelsen genom att lägga in fraser från spökbaldaden Alonzo och Imogene: ”En krigsman så bård och en fröken så grann” (EFC 1885:1, s. 9, 20). Vid en närmare titt på vad balladen innehåller visar det sig att den handlar om en grann fröken, Imogene som tvingas gifta sig med en baron då hennes verkliga kärlek, krigsmannen Alonzo, farit till fjärran land för att strida. När så Imogenes äktenskap välsignats återkommer Alonzo i en spöklig skepnad och rövar bort Imogene. Balladen slutar med att Imogene spökar fyra gånger om året som straff för sitt brott att svika sin älskade (se bilaga 1). Liknelserna mellan balladens berättelse och romanen *En natt vid Bullar-sjön* är många, vi uppfattar det som att EFC inspirerats av sången, då hon målade upp romanens intrig.

Vi har anknutit EFC:s roman till litterära beskrivningar, som anspelar på spöklika och mytiska väsen. Hand i hand med detta resonemang finns ett intresse för samhälleliga ideal som har sitt ursprung i antika ideal och föreställningar kring människan. Vi har tidigare, under analys och resultat, diskuterat hur romanen tar upp ämnen som kvinnans frihet, själens värde samt likhet eller olikhet mellan könen. Vi vill knyta ihop våra frågor angående tendensen i romanen, dess idéer och värderingar samt hur rösten kommer till uttryck, tillsammans med anspelningar på den antika myten om Prometheus (enligt de forna grekerna var det Zeus och

Prometheus som skapat människorna). Vi har tidigare berört hur storslagna miljö- och personbeskrivningar fått en antik symbolik i romanen. I samband med detta känns det naturligt att anknyta till denna myt som också Löfgren tar upp. Hon ser ett samband mellan användningen av prometheusmyten och författarens intentioner att diskutera samhällsliga problem. Prometheus symboliserar bl.a. den man som vill upphöja sig till Gud och ta över makten att behärska både kvinnan och kärleken. Myten ger då utrymme för en annan diskussion enligt Löfgren, nämligen den om relationen mellan män och kvinnor (Löfgren 2003, s.58f, 277).

I romanen har vi bl.a. uppfattat att EFC vill ge röst åt kvinnans frigörelse vad det gäller frågor inom äktenskapet, utbildning och yrkesliv men också personlig utveckling, att finna sin identitet. Detta har vi diskuterat i relation till Hirdmans teorier om kvinnans skapande av ett eget rum samt Bourdieus resonemang om människans olika strategier för att skaffa sig makt över andra. I *En natt vid Bullarsjön* framstår männen som prometheusgestalter som utnyttjar kvinnorna för att driva igenom sina viljor och förverkliga sina egna mål. På det sättet framstår de som gudar för kvinnorna. För att rädda världen från denna själviskhet som leder människan i fördärvet, framträder kärleken som den goda räddande makten för att återfå balans och harmoni. Här vill vi tillskriva modersrollen denna goda makt, vilken vi ständigt påminns om i romanen genom de mödrar som kommer till sina barns räddning.

Sammanfattningsvis har vi tagit del av en roman med många bottnar. De slutsatser som vi kommit fram till kan sammanfattas så här:

- romanen kan ses som ett inlägg i den för tiden aktuella samhällsdebatten där frågor om religionsfrihet, jämlikhet och yttrandefrihet samt sociala frågor diskuterades
- romanen kan också ses ur ett snävare perspektiv där EFC förespråkar ökad frihet för kvinnan att förverkliga sig själv och möjlighet att delta i det samtida samtalet på samma villkor som mannen
- vi kan även se romanen som ett försök att för författarens egen utveckling bryta sig ur sin kvinnliga författarsfär och pröva vingarna utanför gränsområdet om vad en kvinnlig författare skulle skriva om.

EFC har skrivit ett flertal spännande och intressanta romaner. Så har också det blivit filmatisering av hennes berättelser *Rosen på Tistelön* och *Ett köpmanshus i skärgården*. För framtida forskning kan en jämförande studie av författarens verk sett ur två olika medier, böcker och film, vara ett intressant uppslag samt ge en nyanserad bild vår författarinna. Avslutningsvis vill vi som kuriositet nämna att den fråga som vi tog upp under avsnitt 5.2.3, och som många före oss har försökt lösa, fortfarande är lika dunkel för oss. Vi syftar på EFC:s rader om att fästmannen Dalin:

efterlemnad minnet af den klara och fria blick, som en snillrik om än excentrisk mans samtal sprida öfver föremål, personer och lifvets djupare frågor och förhållanden. Utom dessa samtal hade jag aldrig, tretton år senare, skrivit *En natt vid Bullarsjön* (Lauritzen 2007, s. 57).

Handlade det om svek? Lauritzen pekar i *En kvinnas röst* (2007, s. 56-67) på vissa indicier som kan tyda på det. Vi har valt att inte fördjupa oss mer i detta utan lämnar stafettpippen till någon annan.

Sammanfattning

Detta är en uppsats inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap med inriktning mot litteratursociologi. Uppsatsens syfte är att ur ett genusperspektiv på ett idéanalytisk tillvägagångssätt studera tendensromanen *En natt vid Bullar-sjön* av Emilie Flygare-Carlén.

Bakgrunden är att denna, under 1800-talets mitt nya, romangener, där en spännande handling blandades med ett samhällskritiskt budskap, med stor kraft slog sig in på den litterära marknaden. Genren hade sina influenser från Frankrike och visade sig ge kvinnliga författare en möjlighet att delta i det litterära rummet, även om det i just detta fall hävdades att författarinnan hade gått utanför konventionen.

Med tendensroman avses i denna uppsats en roman som på ett underförstått sätt vill peka på fenomenet i samhället och väcka debatt. Kritikerna hävdade att denna genre hade kommersiella förtecken, medan andra visade hur den samtidigt som ett aktuellt samhällsproblem debatterades gav de kvinnliga författarna en möjlighet att genom romanens röst göra sig hörda.

För att uppfylla syftet har följande frågeställningar använts:

1. Vilka ideér och värderingar framträder i Emilie Flygare-Carléns *En natt vid Bullar-sjön* och hur sammanfaller dessa till en tendens, ett uttryck för en intention hos författaren att påverka läsaren i en viss riktning?
2. Vilken är tendensen i *En natt vid Bullar-sjön*?
3. Hur aktualiseras aspekter som klass och makt i *En natt vid Bullar-sjön* ?
4. Hur kommer författarnärvaron till uttryck i texten, vilken är dess röst?

De teorier som vi huvudsakligen har utgått från är Lansers teorier kring genus och författarens röst samt Bourdieus teorier om fält och habitus kopplat till makt och klass. Vidare har vi använt Engdahls teorier om den tysta rösten i verket och Hirdmans teorier om genus och isärhållande av manligt och kvinnligt .

I vår analys har vi sett en färgstark författarinna och en mångfacetterad roman träda fram. Genom att skildra det vardagliga livet och samtidigt lägga in väckelserörelsen i handlingen har vi kunnat följa konsekvenserna för romanfigurerna. Samhällsfrågor som fattigdom, utbildningsväsende och kvinnans ställning har, vid sidan av romanens huvudtema om läseri och religion, också behandlats. Alla dessa ämnen var vid denna tid högst aktuella i den offentliga debatten och möjligheten att som kvinna kunna göra sin röst hörd genom sitt verk placerade EFC i en unik situation.

Vår slutsats blir att vi efter dessa studier funnit en modig författarinna i EFC som, i en mansdominerad värld, via romanens röst lyckades nå ut med sina åsikter i den offentliga debatten.

Källförteckning

- Arping, Åsa (2002). *Den anspråksfulla blygsamheten. Auktoritet och genus i 1830-talets svenska romandebatt*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag.
- Arping, Åsa & Jansson, Mats (2008). *Kritikens dimensioner. Festskrift till Tomas Forser*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag.
- Beckman, Ludvig (2005). *Grundbok i idéanalys. Det kritiska studiet av politiska texter och idéer*. Stockholm: Santérus förlag.
- Berg, C W & Moberg, Amy (1909). *C O Rosenius, hans lif och verksamhet*, Stockholm: Anon.
- Bergström, Börje, Löwgren, Arne & Almgren, Hans (1996). *Alla tiders historia*. Kristianstad. CWK Gleerups Utbildningscentrum AB.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2005). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Bourdieu, Pierre (1993). *Kultursociologiska texter*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposium AB.
- Boye, Karin (1935). *Dikten, diktaren och samhället*. Stockholm: Bonniers.
- Broady, Donald (1998). *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*. ILU, Uppsala Universitet: Skeptronhäften/Skeptron Occasional Papers Nr 15.
- Eger Elizabeth. (2001). *Women, Writing and the Public Sphere*. Cambridge:
- Eklund, Torsten utg (1974). *August Strindbergs brev. 14 1901-mars 1904*. Stockholm: Bonnier.
- Engdahl, Horace (2005). *Beröringens ABC*. Viborg: Albert Bonniers Förlag.
- Erdmann, Nils (1892). *August Blanche och hans samtid*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Flygare, Edvard (1851). *Afhandling Om Tendens-Romanen*. Upsala: Philos Faculteten.
- Flygare-Carlén, Emilie (1865). *Skuggspel. Tidsmålningar och ungdomsbilder*. Stockholm: P. A. Nordstedt & Söner.
- Flygare-Carlén, Emilie (1878). *Minnen af svenskt författarlif 1840-1860*. Stockholm: Adolf Bonnier.
- Flygare-Carlén, Emilie (1885). *En natt vid Bullar-sjön; Tendensroman*. Tredje uppl. Stockholm: Adolf Bonnier.
- Flygare-Carlén, Emilie (1888). *Efterskörd*. Del I-II. Stockholm: Alb Bonnier.
- Furuland, Lars & Svedjedal, Johan (1997). *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Gedin, Per (1997). *Litteraturen i verkligheten: om bokmarknadens historia och framtid*. 2 bearb. och utök uppl. Stockholm: Rabén Prisma.

- Hansson, Gunnar (1995). *Den möjliga litteraturhistorien*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Hirdman, Yvonne (2003). *Genus—om det stabila föränderliga former*. Stockholm: Wallin & Dalholm Boktryckeri AB.
- Holmström, Maria (1918). *Emilie Flygare-Carlén, västkustromanens ryktbara författarinna*. Stockholm: Hugo Gebers Förlag.
- Ivarsson, Ida (1999). *Pål och Nora. En feministisk läsning av Emilie Flygare-Carléns "Pål Väring"*. Göteborg: Thormans Tryckeri AB.
- Kjellen, Alf (1932). *Emilie Flygare-Carlén, en litteraturhistorisk studie*. Stockholm: Alb Bonniers boktryckeri.
- Lanser Sniader, Susan (1992). *Fictions of Authority. Women Writers and Narrative Voice*. Ithaca: Cornell University Press.
- Lanser Sniader, Susan (1981). *The narrative act. Point of view in Prose Fiction*. New Jersey: Princeton University Press.
- Lauritzen, Monica (2007). *En kvinnas röst. Emilie Flygare-Carléns liv och dikt*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Lindqvist, Herman (1999). *Historien om Sverige. Ånga och dynamit*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Löfgren, Maria (2003). *Emancipationens gränser: Emilie Flygare-Carléns 1840-talsromaner och kvinnans ställning*. Stockholm: Symposium.
- Norborg, Lars (1993). *Sveriges historia under 1800- och 1900-talet. Svensk samhällsutveckling 1809-1992*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Nordisk Familjebok (1905). Stockholm: Nordisk Familjeboks Förlag.
- Pettersson, Anders, Pettersson, Torsten & Tyrberg, Anders (1999). *Litteratur och verklighetsförståelse. Idémässiga aspekter av 1900-talets litteratur*. Umeå: Institutionen för Litteraturvetenskap och Nordiska språk.
- Radway, Janice (1984). *Reading the Romance: Women, Patriarchy, and Popular Literature*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Svenska akademins ordlista över svenska språket, (1973). Stockholm: PA Norstedt & söners förlag.
- Svenskt Biografiskt Lexikon: ny följd. (1859-60). Örebro: Lindh.
- Svensk litteraturtidskrift (1956). Samfundet De nio, utg. Lund: Gleerup.
- Sylwan, Otto (1903). *Svensk litteratur vid adertonhundralets midt 1830-1860*. Göteborg: Wettergren & Kerber.
- Williams, Anna (1997). *Stjärnor utan stjärnbilder. Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet*. Uppsala: Gidlunds Förlag.
- Wästerfors, David (2000). Skolstart – när folkskolan kom till byn. *Populär Historia*, nr 5.

Zilliacus, Clas, Grönstrand, Heidi & Gustafsson, Ulrika (2008). *Gränser i nordisk litteratur*. Vol.II. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Öhman, Anders & Svenska Vitterhetsamfundet, (1997). *C.J.L. Almqvist Samlade Verk 30*.

http://www..svenskavitterhetsamfundet.se/PDF/Almqvist/sv30_ekolsund_1-2.pdf

[2009-04-14]

http://sv.wikisource.org/wiki/Alonzo_den_tappre_och_sk%C3%B6n_Imogene

[2009-11-05]

Öhman, Anders (2002). *Populärlitteratur. De populära genrernas estetik och historia*. Lund: Studentlitteratur.

Öhman, Anders (1990). *Äventyrets tid. Den sociala äventyrsromanen i Sverige 1841-1859*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Bilaga 1

Balladen om Alonzo och Imogene.

En krigsman så bård och en fröken så grann,
de sutto tillhopa i det gröna.
De sågo med ömma begär på varann.
Alonzo den tappre, så kallade han
och hon Imogene den sköna.

Ack, suckade han, då i morgon jag går
i främmande länder att strida,
snart rinner för mig mer ej saknadens tår,
en rikare friares hälsning du får,
och han får mitt rum vid din sida.

Tyst grymme, tyst grymme! var Imogenes svar,
och upphör att orätt mig göra!
Den heliga jungfrun till vittne jag tar,
att lever du — dör du, min hand, mina dar
blott dig eller ingen tillhöra.

Om nånsin begärets och fåfångans bud
mig från min Alonzo förleder
mitt högmod, min falskhet, den straffe då Gud.
Din vålnad hos mig, i min brudliga skrud,
så sätte sig, fordre tillbaka sin brud
och rycke i graven mig neder!

Den tappre sig slet från den sköna i gråt
och drog till de heliga landen.
Men knappt årets tider följt solvarvet åt,
så kom en baron uti glänsande ståt
och tillböd åt Imogene handen.

Hans skänker, hans guld, hans förledande skick
snart kommo dess eder att vackla,
han störde dess hjärta, han tjuste dess blick,

dess flyktiga hjärta i snaran han fick,
och snart tändes bröllopets fackla.

Och nu hade prästen välsignat vårt par,
ren dracks ur det guldprydda hornet,
och bordet sitt överflöd sviktande bar,
och löjen och skämt gävo liv åt en var,
när — tolvslaget dånar från tornet.

Då hos Imogene med häpnad blev spord
en främmande sitta obuden,
orörlig han satt, utan liv, utan ord,
hans ögon ej vändes kring gäster och bord,
han hade dem spända på bruden.

Hans hjälmhatt var sluten, gigantisk hans längd,
hans rustning var svartgrå som jorden.
All fröjd vid hans syn är ur högtiden trängd,
och blå brinner lågan från lampornas mängd,
och hundarna fly under borden.

Med tystnad och rysning envar honom ser,
av skräck sitta gästerna stela.
Till slut sade bruden med bävan: Jag ber,
fäll, tappre herr riddare, stormhatten ner
och värdes välfägnaden dela.

Hon tystnar. Och riddarn, som bruden befallt,
lät hjälmen från huvudet falla.
Men Gud! Vilken syn, vad förfärlig gestalt!
Vad ord måla häpnan, som rår över allt!
— En döds-kalle visas för alla!

Och upp sprungo alla med skräckfyllda rop
och fasa och vämjelse kände:
Av rysliga maskar en slingrande hop

kröp ut och kröp in genom tinningarnas grop,
när spöket till bruden sig vände.

Se upp! Känn Alonzo, var vålnadens ljud.
Förräderska minns dina eder!
Ditt högmod, din falskhet, dem straffe nu Gud.
Min vålnad hos dig, i din brudliga skrud,
nu sitter och fordrar tillbaka sin brud
och rycker i graven dig neder.

Sin arm kring den häpna nu lindade han,
förgäves dess jämmer man hörde,
och fort med sitt rov genom jorden försvann,
ej någonsin åter man Imogene fann,
ej spöket som henne bortförde.

Snart dödde baronen, och alltsen dess slott
stått öde i långliga tider,
ty sagorna säga, att Imogenes lott
är där att till eviga straff för sitt brott
begråta det öde hon lider.

Vart år, fyra gånger, hon syns där igen,
när midnatten spänt sina vingar.
Med bröllopsvit skrud hon då visar sig än
och skriker, när benrangelsmannen i den
kring dånande golv henne svingar.

Kring dem dansa spöken med rysliga skrål,
som blod utur dödsallar dricka.
Och stöta tillhop var sin multnande bål
och tjuta: Alonzo den tappre, din skål,
och skål för din trolösa flicka!